Türk ahlakı

ZİYA GÖKALP

Ziya Gökalp, modern Türkçülüğün kurucusudur. Bu sebeple, Türk gençlerinin, Türkçülüğü tam olarak kavrayıp öğrenebilmeleri için, Ziya Gökalp'in eserlerine ihtiyacı vardır.
Cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk'ün, «Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikrimin babası da Ziya Gökalp'tir.» diyerek, bu büyük düşünürümüzün fikirlerini kendine rehber yaptığını hep biliriz.. Öyle ise, bugünün gençliğine, Atasının kendisine rehber yaptığı fikirleri öğretip benimsetmek de, bizlerin görevidir.
Ziya Gökalp'in hemen bütün eserleri kitap halinde yayınlanmıştır. Ama ne yazık ki, bu kitaplarda kullanılan dil. bugünün gençliğinin kolayca okuyup anlayabileceği durumda değildir. Kitapların bir kısım basımlarında 70-80 yıl önce, Ziya Gökalp'in kullandığı dil aynen korunmakta, ba- ¦ zı basımlarda ise, bir zamanların Dil Kurumu Türkçesi dediğimiz uydurukçaya yer verilmektedir. Tabiidir ki, her ikisinin de bugünün gençliğince anlaşılabilmesi zordur.
Biz bu çalışmamızda, ikisi arası bir yol izleyerek, iki aşın ucun ortasını bulmaya çalıştık. Halkımızın okuduğu zaman anlayabileceği kelimelerin, «bir başka dilden mi gelmiştir?» veya «sonradan mı uydurulmuştur?» diye kökünü aramaya girişmeden, halkımız o kelimeyi kullanıyorsa biz de kullanmakta sakınca "görmedik.
Çünkü amaç, Ziya Gökalp'i •<"•; fikirlerini anlatmaktır. Bunu en iyi yapacak «araç»ı, yani kelimeyi kullanmamız gayet doğal sayılmalıdır. Bu söylediklerimize bir kaç örnek vermek gerekirse, lisan yerinde dil, darbı mesel yerine ata-sözü, nesil yerine soy kelimesini kullandık.. Bazan bir kavramı karşılayan eski kelimenin yanında, parentez içinde onu açıklayıcı eski ve yeni kelimeleri verdik; teamül (örf-adet, gelenek) örneğinde olduğu gibi.. Bazan da, hem mefkureyi, hem ülküyü, hem harsı, hern kültürü ayni zamanda kullandık.. Kısacası, dil konusundaki tek kaygımız, «anla-sıhrlık» tan ibaretti.
Kısmet olursa, bu dizide, Ziya Gökalp'in bütün eserlerini, bugünkü neslin anlayacağını umduğumuz Türkçe-•mizlc yayınlamak dileğindeyiz.
"Türk Ahlâkı" eserinin hazırlanmasında büyük yardımlarını gördüğümüz Ahmet Karabacak'a ve Türk Kültür Yayını ekibine teşekkür ederiz. Saygılarımızla

*****

İÇİNDEKİLER

SOSYAL BİRLEŞİM VE TOPLANMA

Sosyal birleşim, kesin bir şekilde, çeşitli insanların biraraya gelmesi demek değildir. Bazan birçok insanlar bir yerde toplandıkları halde sosyal birleşmeyi meydana getirmezler Nitekim: Oksijen ve hidrojenin birbiriyle karışık durumda bulunması, kimyasal bir birleşim olan suyu (H2O) meydana getirmek için yeterli değildir.

İnsanlar arasında sosyal birleşme olayı, dereler arasındaki kaynaşma olayının tıpkısıdır. Moleküller, kaynaşma şeklindeki bileşimden başka, toplanma şeklinde de birleştikleri gibi; insanlar da bazan sosyal birleşim halinde, bazan toplanma halinde birleşirler. Toplanma halinde iken oksijen ve hidrojen atomlarının her biri, kendi özelliklerini korumaktadır. Kimyasal kaynaşma durumunda ise, artık ne oksijen atomu ne de, hidrojen vardır. Ortada yalnız su molekülleri kalmıştır.

insanlarda da yalnız toplanma halinde her fert, kendi ferdiyeti ile dolu bulunur. Meselâ Sizinle ben bir toplanma halinde birleştiğimiz zaman, ben kendimi sfze beğendirmeğe çalışırım. Siz de kendinizi bana beğendirmeğe uğraşırsınız. Bu esnada ruhunuzda hakim olan duygular (ben) hissidir. Gerçi, bu duygumuzu açıktan açığa göstermek istemeyiz. Bunun için gayet dolaşıklı yollardan yürürüz. Ben sizin faaliyetlerinizden söz ederim, bunun sonucu olarak siz de benim üstün özelliklerimi sorarsınız. Ya da ikimiz birleşerek başkaları hakkında dedikodu yaparız. Onlardaki eksiklikleri görür, bizim o eksikliklerden uzak olduğumuz sonucuna varırız.

TOPLANMA VE SOSYAL BİRLEŞİMİN FARKLARI

Toplanma durumu yalnız iki kişi arasında olmaz. Birçok fertlerden oluşan büyük gruplarda da bu durum görülebilir. Genellikle salonlar, eğlence yerlerinde toplanmalar gerçekleşir. Toplanma halinde iken ruhlara hâkim olan his ''övünme' veya "kendini beğenmişlik" diye tercüme 'edebileceğimiz (vanite)dir. Toplanmayı, sosyal birleşimden' ayıran en belirgin özellik, birincisinin fertleri kendini beğenmişliğe itmesi, ikincisinin ise aksine bu duygudan uzaklaş-tırmasıdır.

Sosyal birleşimde insanlar benliklerini tamamiy-le unuturlar. Ruhlarını toplanma durumunda var olmayan bir aşırı heyecan kapiar ki, buna (Vecdenthousiasme) diyoruz. Bu aşırı, heyecan hangi fikri sararsa, ona bir ülkü özelliği verir. Bu anda artık "ben", "sen" yokuz; yalnız ülkü şeklinde benliğimizde yanan yeni eğilimlerimiz vardır. Bu eğilimler eski eğilimlerimize hiç benzemez. Çünkü eski eğilimlerimiz, benliğimize bağlı kalmak esasına dayandığı halde, bu yeni eğilimler, kişiliğimizden ülkülere samimi ibâdetler, gerçek ve karşılıksız hizmetler ister.

Sosyal birleşim halinde ruhumuz kutsal bir iman mabedi, kutsal bir ülkü odağı olduğu için; artık oraya kendini, düşünme ve övünme gibi; açık duygular giremez. Bu duyguları taşıyan bir kişi sosyal birleşime girdiği zaman; eğer sosyal birleşim güçlü ise, kişisel eğilimlerini gösteremiye-rek, toplum bilinci içinde erimeğe başlar.

Fakat ruhların yeni kaynaşmağa başladığı; ancak henüz tamamıyle kaynaşmadığı anlarda, öyle bir fert, bir sosyal birleşim topluluğunu, toplanma topluluğuna çevirebilir. Çünkü bir adamın ferdiyetçi olması; diğerlerindeki gizli kişisellikleri uyandırmağa sebep olabilir. Ovünücü fertler, işte bu sebeple her çeşit sosyal birleşimlerin çöküşüne yol açabilirler. Sosyal birleşim olayını yönetenlerin bu gibi fertleri çok iyi tanıması, sağlıklı sosyal birleşimin en önemli kurallarından biridir.

Bazı yazarlar ve psikologlar, sosyal birleşim halinde, fertlerin gerek akılca, gerek ahlâkça aşağı duruma düştüklerini iddia etmişlerdir. Meselâ Müpasan (Guy de Maupu Sant) şöyle yazıyor:

"Kaç defa dikkat ettim ki, zekâmız tek başımıza yaşadığımız zamanlarda büyüyor ve yükseliyor. Yeniden insanlarla toplanmaya başladığımız zaman ise, azalıyor ve alçalıyor. Çünkü gerek ilişkilerimiz, gerekse söylenen ve bizi duymaya, dinlemeğe ve cevap vermeğe zorlayan sözler, ülkülerimize etki etmektedir.

Birçok kişinin normal zekâsı şeklinde bir düzey vardır. Yalnız olan her fert, insanların büyük kitlesine katıldığı zaman yalnızlık halindeki zihni, görüşü, akıl yürütme ve anlama gücü; görüş özellikleri derhal kaybolur."
Seykel'in, Tarde'in, Niçe'nin buna benzer sözleri vardır. <1> Fakat biraz düşünülünce anlaşılır ki bu kanaatlar bir yandan toplanma ile sosyal birleşimin, diğer yandan ferdi özelliklerle, şahsiyet özelliklerinin ayrı düşünülmesinden meydana gelmiştir.
(1) Ferdiyetçilik: (Endividüalizm) Sözünü ettiğimiz düşünürleri ve fikirlerini daha iyi anlamamız için ferdiyetçiliği kısaca ele almamızda yarar vardır. Ferdi ve ferde ait olan her şeyi en üstün değer olarak kabul eden doktrin. Ahlâki ve siyasi bütün değerlerin temelini ve sosyal olayların hepsinin esasını fert oluşturur. Devlet ise bu görüşe göre, üstün değer olan ferd için bir araçtır. Tarde, sosyal olayların kesin açıklamasının fertte olduğunu iddia etmekle, sosyolojik açıdan ferdiyetçiliği temsil etmektedir.
Ziya Gökalp ise,'ferdiyetçiliği "hodbinlik" olarak açıklamakta ve sosyalizmi kabul etmektedir.
Fertçilik, insanı kendi varlığının ortaya koymadığı değerlerden uzaklaştırarak hoyratlaştıran bir doktrindir. Niçe'nin nihilist fertçiliği (hiçbir ahlakî değer ve kontrol kabul etmeyen görüş, hiççilik) bunun misalidir. (Felsefî Doktrinler - S.H. Bolay)
Önce şikâyet olunan biraraya gelmelerin pek çoğu ';u ianma şeklindeki toplantılardır. Gerçekten insan böyle t>r toplantıya girdiği zaman akıl ve ahlâk yönünden bir öüşuk-lükle karşı karşıya kalıyor. Çünkü her toplanma, sosyal birleşim olmadığı gibi, her yalnızlık da sosyal birleşim dışı de ğildir. Yalnızlık halinde iken ya okur, yazar, düşünür veya resim gibi bir şeyle uğraşırız. Okuduğumuz zaman ya bir gazetenin, yahut bir kitabın etki alanı ve kamusu içine, yani genişçe bir sosyal topluma girmişiz demektir. Yazdığımız zaman ise, böyle bir kamuya biz sesleniyor, onu biz idare ediyoruz demektir. Düşünmek ise genellikle ülküleri, sosyal birleşim gayelerini zihnimizde yaşamak demektir. Müzik ve resime gelince bunlar da toplumun ortak zevkini ilgilendiren uğraşlardır.
FERDİYETÇİLER.. ŞAHSİYETÇİLER...
Özetlersek, toplanma halinde iken ferdî bir hayat yaşadığımız halde, yalnız yaşadığımız zamanlar, çoğunlukla toplum hayatı yaşarız. Kendilerini kısa veya uzun süre bir kenara çekenler, sosyal hayattan ferdî hayata kaçanlar değil, belki kutsal olmayan ve ferdî olan hayattan, kutsal ve şahsiyetli olan hayata kaçanlardır. Toplanmadan zevk al-mayanlar, toplum hayatından zevk alabilirler. İkinci olarak ferdiyetçilerin zekâ düşüncesiyle; şahsiyet-çilerin (2) zekâ düşüncesi arasında, ferdiyetçilerin ahlâkı ile, şahsiyetçilerin ahlâkı arasında bir çeşit çelişki vardır.
(2) Şahsiyetçilik (Personalizm): Değerler problemine öncelik veren, dini, insanın en önemli faaliyetlerinden biri kabul eden, dünyayı Al-laha inanma yeri olarak gören felsefî doktrin. Personalizm şahsa öncelik tanır, devletçiliğe olduğu kadar, ferdiyetçiliğe de karşıdır. Doktrinin kurucusu Fransız filozofu C. Revouvier'a göre, insan hürdür ve sosyal bir varlık olup, bir tek aile ve millet olmaya çalışır Ziya Gökalp, A. Fouillee'nin bir ayırımına uyarak, aşağı fertçiliğe sadece "fertçilik", yüksek fertçiliğe, "şahsiyetçilik" diyor. Ona göre, fert adı insandan başkasına verildiği halde, şahıs ismi insana ve Allaha aittir. Gökalp, aşağı fertçiliğin yok edilmesine inanır ve şahsiyeti, olumlu, olumsuz, ferdî, kollektif olmak üzere çeşitli kısımlara ayırır. Nurettin Topçu da şahsiyetçi fikirler ileri sürmüştür. Necip Fazıl'a göre şahsiyetçilik: "Hakkın üstün yargı gücünü temsil edenleri hâkim kılma davasıdır." Mehmet Akif de şahsiyetçi olarak kabul edilebilir.

Ferdiyetçilerce zekânın ölçüsü şüphe, soyaçekimlilik ve sistemsizliktir. Fertçiler kategorik (sistematik olarak düşen) kararlara sahip olan, fikrinde ve işinde tereddütsüz bulunan adamları sınırlı zekâlı ve basit muhakemeli görürler. Oysaki zeki bir şahsiyet ancak bu özelliklerin bileşimiyle oluşabilir. Tabiatın kanunları kategorik ve sistematik olduğu gibi, toplumun içten gelen eğilimleri de kategorik ve sistematiktir. Bu ikisinin uyuşmasından meydana gelen aklın ve ilmin aynı olayları taşıması gerekli değil midir?

Ferdiyetçilerle şahsiyetçilerin zekâ ve ilim hakkındaki görüşleri birbirine uygun olmadığı gibi; ahlâk görüşleride birbirinden başkadır.
Devletler hukuku nasıl ittifak anlaşmalarına dayanırsa, fertçilere göre ahlâk da dostluk sözleşmelerine dayanır. "Bensize hürmet ediyorum, o halde siz de bana hürmet etmelisiniz" ilkesi fertçilerin ahlâkında esastır. Oysa şah-siyetçilere göre toplumlar fertleriyle birlikte kayıtsız şartsız şekilde saygıdeğer ve kutsal olduğu içindir ki; ben size, siz bana hürmet etmeye borçluyuz.
Şahsiyetçiler ahlâkî kuralları Kant gibi az kategorik emirlere dayandırır. Ferdiyetçi başkalarının onuruna saygı gösterir ve kendisinin onuruna saygı gösterilmesini ister. Ferdiyetçilere göre hatırşinas olmayan yani görevini ve ülküsünü dostunun arkadaşının hatırı için feda etmeyen vefasız'dır. Oysaki şahsiyetçilere göre vefasızlık, insanın ülküsüne ve görevine hiçbir kayıt ve olağandışılık kabul etmeksizin, bağlı kalması demektir. Gerçekten toplum halinde, ferdi zekâ ile ferdî ahlâk kalkar. Yerine şahsî akıl ile şahsî ahlâk geçer. Ferdî olaylara değer verenle ¦--'•¦m halinde gerilediğimizi kabul edebilirler. Oysaki gerçekte o zaman yükseliyoruz. Dikkat edersek görürüz ki, toplum hayatı yaşandığında, kurulu bir karakter ve şahsiyet sahibi durumunun devam ettiğine derhal hüküm verebiliriz. Aksi halde, kişinin sosyal hayatın er-demliklerinden yoksun kaldığına, sosyal hayatın ve yıldız gibi parlayan bencil duygularla dolu karaktersiz bir fert olduğuna kani olmamız gerekir. Bu gibi insanlar vücutlarının hasta veya sinirlerinin bozuk olduğunu zannederek boşyere doktorlara, ilâçlara başvururlar. Halbuki hastalıkları (asosyallik) olduğu için, onlara kesin bir şifa verecek yalnız bir ilâç vardır; "asosyal hayattan kaçmak, sosyal hayata kavuşmak."

YIĞIN VE ZÜMRE, KLAN VE AİŞET
Toplumun ilkel şekillerini aradığımız zaman bu konuda bize yol gösterecek etnografya'3' (Ethnographie) ilmidir. Etnografyanın en ilkel toplum olmak üzere bize göstereceği misâl Avustralya'nın iki klân'dan'4' oluşan bazı aşiretleridir. Toplumun en ilkel şekli niçin bir klânlı olmuyor-da iki klânlı oluyor. Çünkü önce-insanların ilkel bir hayat yaşaması, onlarda ortak bir bilinç meydana getirir. Ortak olan bir bilinç, fertlerin ruhunda; kesinlikle "kutsal bir heyecan", bir "ülkü" şeklinde doğar, insanların ilk toplum hayatında bu kutsal heyecan ve bu ülkü gayet şiddetlidir Kutsal heyecanın bu şiddetinden dolayıdır ki; zümreye ait olan her şey kutsal oluyor. Meselâ bir zümrenin adı, bir hayvan veya bitkinin adıdır. Kutsallık; zümrenin adaşı olan hayvan ve bitkinin çeşidine yayılarak ona bir ilâh özelliği veriyor. Nitekim (kurbağa) adı taşıyan bir zümre için tüm kurbağa -çeşitleri bir tanrı özelliğinde görülüyor. İşte fertleri için kutsal olan bu zümreye klan dendiği gibi onun adaşı olan hayvan çeşidine de bu klanın totemi denilir.
Totemizm adı verilen en ilkel din, her klanın kendi totemini kutsal tanımasından; yani dolayısıyla ferdin, kendi klanına tapmasından ibarettir.
Klan kutsal olduğu için; fertleri arasında yalnızca kutsal ilişkiler olabilir. Eğer yalnız kutsal bağların varlığı ile hayatın devamı sağlanabilse idi, belki bir klan tek başına yaşayabilirdi. Fakat, hayatın devamı için; kutsal olmayan ilişkilerde gerekli olduğundan, fertlerin içinde bulundukları zümreden, başka zümreye de ihtiyaçları vardır. Meselâ bir klandan olan fertler; birbirlerine karşı yasak durumunda olduklarından, aralarında evlenme olamaz. O halde bir klan kız alıp verebilmek için; kesinlikle diğer bir klan ile birleşmek ve anlaşmak zorundadır. İlk aşiret, bu şekilde iki klandan
(3)
(4)
Etnografya: Kavimleri inceleyen bilim. Kavimlerin töre ve geleneklerini, kültürlerini araştırıp inceler. Bu konuda arkeolojiden de faydalanır.
Klan: Birkaç aileden oluşan toplumsal grup. Üyeleri arasında kan bağı vardır. Her klanın bir başkanı, totemi, kendini tanıtan bir arması bulunur.

oluşunca, klan. kendi çevresinde yalnız kutsalhayat yaşamakla birlikte, iki klanın fertleri arasında kutsal olmayan bir hayatın yaşanmasına, yani evlilik, güzellik ve ekonomik ilişkilerin yaratılmasına imkân sağlanmış olur.

Totem dininden başka; birbirinin intikamını almak, biri-birinin totemini tutmak, birbirine kardeşçe yardım etmek görevleri de klanın içinde olduğu için, klan dinî, ahlâkî ve hukukî görev ve sorumlulukların var olduğu bir birim sayılır. Oysa aşiretin çeşitli klanları arasında, evlenme ve güzellik değerlerinin alış verişinden başka, bir çeşit ekonomik iş bölümü de vardır. Bir klanın kendi totemini yemesi yasak olduğu için. totemi olan hayvan veya bitkinin çoğalmasından ekonomik anlamda sorumlu değil gibidir. Ne var ki, klanın intişiyoma adı verilen tapınması ise, kendi toteminin çoğalması gayesiyle yapılır. Bu ibadetin dinî olan yönünden ayrılırsak. ekonomik olan faydası, doğrudan doğruya, aşiretin o hayvan veya bitkiyi yiyecek olan diğer klanlarına aittir, iki klânlı aşiretler gayet azdır. Genellikle aşiretler ikiden çok klandan oluşur. Bununla birlikte dinî özellik taşıyan ekonomik iş bölümü, sosyologların düşünceleri ile kısıtlı değildir. Bir aşireti oluşturan klanlar, birbirlerinin bu ibadeti yapıp yapmadıklarına dikkat ederler ve her yıl başında bir hayvan ve bitki yiyebilmek için onu totem edinmiş olan.klanın iznini alırlar.

Aşiretin her klanına özgü ortak bir bilinç olduğu gibi, bütün aşireti kapsayan bir başka ortak bilinç daha vardır. Bunun belgesi, her klanın ortak bilincini doğuran özel bir dini olduğu gibi; aşiretin de ortak bilincini doğurmak üzere, bütün aşireti kapsayan bir dinin bulunmasıdır. Bu genel din, aşiretin ortak ilâhında ve bu ilâhın koruyuculuğunda yapılan uyarma ayinlerinde görünür. Bununla birlikte Avustralya'da, klanın ortak bilinci; aşiretin ortak bilincine oranla daha güçlü olduğu için, klan dini yani totemizm asıl olup, aşiret dini onun zayıf bir ışığı durumundadır.

İŞ BÖLÜMÜ VE BİLİNÇ ORTAKLIĞI

Açıklamalardan anlaşılıyor ki, toplumların en ilkel şeklinde bile; bilinç ortaklığı ile, iş bölümü zorunlu iki unsur olarak bulunmaktadır. Acaba, iki klânlı aşiretin oluşumun-

13

dan önce bilinç ortaklığı ile. iş bölümünden uzak bir toplanış biçimi daha var mı idi? Gerçekten bazı sosyologlar, akıl yürütme yoluyla böyle bir toplanma biçimine kadar uzanmışlar ve ona yığın (güruh, taife-horde) adını vermişlerdir. Yığın yani taife öyle bir topluluktur ki; fertleri arasında ne ortak inanışlar ve âdetler, ne de en ilkel bir sınıflanma ve iş bölümü vardır. Yığın bu anlamda olunca artık onu sosyal birzümre-grup saymak doğru olmaz. Çünkü zümre, fertleri arasında karşılıklı ilişkiler bulunan bir sosyal hayatın ya-şanıldığı toplum demektir.

Zümre, tam ve eksik zümreler olarak ikiye ayrılır. Tam zümrelere (cemiyetsociete) adı verilir ki; fertleri arasında tam bir bilinç ortaklığı ve iş bölümü vardır.

Aşiret, kavim, millet, ümmet gibi eksik zümreler ise; "ikinci derecede zümreler'Ve "medeniyet zümreleri" adıyla iki çeşittir. "İkinci derece zümreler", toplumun organları durumunda olan küçük guruplardır. Aşiretteki klanlar ve milletteki meslek toplulukları gibi.

"Medeniyet zümreleri" ise; şekil olarak ortak bir hayatı birlikte yaşayan toplumun toplamı demektir. Akdeniz medeniyeti toplumları, Budizm medeniyeti toplumları, İslâm medeniyeti toplumları, Avrupa medeniyeti toplumları gibi.

Tam toplumlar ile ikinci derecedeki toplumlarda bilinç ortaklığı ve iş bölümü tam veya eksik bir şekilde var olduğu halde; güruh bu ikisinden de yoksundur. Etnograflar ve tarihçiler güruh yani taife deyimini, klanlardan önce varlığı varsayılan topluluktan başka diğer bir takım topluluklar için de kullanırlar. Meselâ görünüşte her türlü iş bölümünden ve bilinç ortaklığından yoksun görünen, iyi bilinmeyen insan yığınlarına da güruh (horde) derler. Fakat Avustralyalılar gibi en ilkel hayat yaşayan insanlarda bile orta"k bilinç ve iş bölümü var olduğuna göre, bunlardan daha gelişmiş birtakım tam zümreleri yani toplumları, bu iki dayanaktan yoksun saymak nasıl doğru olabilir? Bu kümelerin içine girip de yakından incelediğimiz zaman; içlerinde çok karmaşık birtakım örgütler olduğunu görürüz. Buna rağmen, yığın deyiminin tam veya eksik toplumlardan birine sokulmasını uygun görmemekle birlikte, biz bu deyimin kullanılmasına taraftarız. Bize göre nasıl geçici toplanışların sosyal birleşim ve toplanma adıyla iki

14
şekli varsa, devamlı toplumların da zümre ve yığın diye iki biçimi vardır. Zümre; tekrarlanan sosyal birleşimlerin devam eden bir halidir. Yığın ise tekrarlanan toplanmaların eski bir şeklidir.
Zümreyi oluşturan fertlerin arasında; bilinç ortaklığı ile, iş bölümünün, tam veya eksik bir şekilde varlığı esastır. Yığını oluşturan ise; fertlerin arasında çıkar, eğlence ortaklığı ile birlikte karşılıklı asalak hayatının bulunmasıdır. Zümrede bulunan, inanç ve ülkü birliği ile, taifede bulunan çıkar ve eğlenti ortaklığını birbirine benzetmek doğru değildir. Gerçekten inanç ve ülkü birliğinden de, sonuçta fayda ve haz oluşursa da, bunlar ötekiler gibi âdi değil, yüce duygulardır. Bundan başka çıkar ve eğlence, yığında gaye olduğu halde, zümrede hedef almayan bir sonuçtan ibarettir.
Bunun gibi, zümredeki iş bölümüyle, yığındaki karşılıklı sömürülme aynı özellikte kabul edilemez. Nasıl ki; yaşama alanında, her canlının organları arasında bir iş bölümü bulunduğu halde protestlerle bitkiler arasında oluşan hayatî şirketlerde ancak karşılıklı sömürülme vardır.
Durkheim fertleri arasında ortak bir bilinci olmayan top-luluklardaki karşılıklı alışverişlerin bir iş bölümü olmayıp; karşılıklı sömürülme olduğunu ilk defa ortaya atmıştır.
Asosyal hayat genellikle milletlerin en bozuk dönemlerinde yaşadığı gibi, yığınlar (taifeler) de çoğunlukla devletlerin çöküş devirlerinde oluşur. Devletlerin çöküş devri özellikle feodalizm, taife, prenslik, derebeylik adları verilen devirleridir. Bir devletin çökmeğe başlaması, dayandığı ortak bilincin dağılıp erimeye uğrayışının bir sonucudur. Ortak bilincin dağılıp erimeğe başlaması, aynı zamanda iş bölümünün de dağılıp erimesini başlattığından, toplum bu iki dayanaktan yoksun olur. Devletin anayasası, ortak inanç ve ülkülerle iş bölümüne dayandığı için, bu dayanakların sarsılması; anayasanın sarsılmasına sebep olur.
İşte böyle bir zamanda birtakım hırslı fertler, çevrelerine, çıkarcı kişiler arasındaki kendine bağlı kimseleri yurt içinde dağıtırlar. Bu fertlere derebeyi denildiği gibi; topladıkları sürüye de güruh (taife) adı verilir. İslâm tarihinde bu gibi topluluklara "taife-i mülk" adı verilmiştir. Bununla birlikte taifeler, yalnız devletlerin çöküş dönemlerine özgü değildir. Merkezileşmiş devlet içinde de, hırsız çeteleri, vur-
15
guncu sendikalar, kumar toplulukları şeklinde birtakım gizli topluluklar oluşturabilirler. Devlet, bu topluluklar hakkında şiddetli kovuşturma yaptığı sürece, bunların varlığından dolayı düzeni bozulmuş kabul etmek gerekmez. Fakat bu kovuşturma işlemini elden bıraktığı andan itibaren, devlet düzeni bozulmuş durumda olur. Çünkü artık devlet sosyal hayatın mikropları durumunda olan toplulukların güçlenmesine, bozulma nedenlerinin gelişmesine ve genişlemesine izin veriyor demektir.
Bazan bu topluluklar, kötü yanlarını kapatmak için, kendilerine dış görünüşü ile kendiliğinden oluşan topluluklar süsü verirler. Meselâ ahlâk kurallarına uygun eğlencelere izin veren kulüpler ve topluluklar oldukları halde; en tehlikeli kumarlara sermaye olabilirler. Gazinolar başıbozuk tarifeler yatağı durumuna girebilir. Oysa kulüp adını taşıyan birtakım iyi gazinolar da vardır.
Bunun gibi, belirli bir programa sahip olan, siyasi güçlere parti adı verilir. En aşağı bir programda birleşemedikle-ri halde; varolan bir partiyi yıkmak veya siyasi mevkileri bir ganimet gibi paylaşmak için; bir ferdin başkanlığı altında birleşen kümelere de bu partilerdeki hizip'ler denilir. Partiler toplumlar halinde, hizipler ise; çıkar toplulukları durumundadır. Çıkar toplulukları kendilerini kamuoyuna belirli bir programa sahip partiler şeklinde tanıtıp, kamuyu aldatırlar.
Özet olarak tıp biliminin, sağlıklı ve hastalıklı adlı iki konusu olduğu gibi; sosyoloji ilminin de Sağlıklı sosyal toplum ve Hastalıklı sosyal toplum adlı iki bölümü vardır. Sosyolojinin sağlıklı toplum bölümü, toplumlardan, sosyal birleşimlerden ve şahsiyetlerden söz ettiği gibi, hastalıklı toplum bölümü de çıkar topluluklarından, toplanmalardan ve ferdiyetlerden bahseder. Hayatta sağlıklı vetire (sü-reç)lerle, sağlıksız süreçler arasında ne fark varsa, sosyolojide de olayların bu iki çeşit akışı arasında o fark vardır.

Toplum hayatı, ilmî bir metod ile, bu sosyal esaslar içinde incelenirse; bu incelemelerden toplumsal bir sağlık san'atı ile toplumsal bir iyileştirme san'atı niçin çıkmasın?
16
TOPLUMLAR ARASINDA TOPLANMA ve SOSYAL BİRLEŞİM
Fertler arasındaki bağlar gibi, toplumlar arasındaki ilişkiler de, ya sosyal birleşim ya da toplanma şeklinde olur Aşiret, kavim, ümmet, millet zümreleri sosyal toplumlardır. Bu gibi toplumların arasında asosyal hayat yaşanabildiği gibi; sosyal hayat da yaşanabilir. Eğer birtakım aşiretler, kavimler veya milletler, bir medeniyet topluluğu halinde birtakım esaslı törelerde birleşmişlerse, aralarında sosyal birleşim hayatı vardır. Birbirlerine komşu oldukları halde, başka başka medeniyet topluluklarından olan toplumlar ise, aralarında yalnız asosyal hayat yaşayabilirler. Meselâ Türk milleti islâm medeniyetine girmeden önce, komşusu bulunan Fars (İran) kavmiyle yalnızca sosyal birleşim dışı ilişkide bulunuyordu. Oysa İranlılarla aynı medeniyet topluluğunda birleştikten sonra aralarında İslam medeniyeti şeklinde bir sosyal birleşim hayatı kuruldu. Osmanlı Türkleri de Avrupa medeniyetine girmeden önce, asırlar boyu düzensiz ve karışık sosyal ilişkilerde bulunmuşlardı . Oysa Avrupa medeniyetine girmemizden sonra, Avrupa milletleriyle aramızda milletlerarası bir sosyal hayat kurulmağa başlamıştır. Birbiriyle ilişkide olan iki medeniyet topluluğu, medeniyet sistemleri ayrı olduğu zaman aralarında asla milletlerarası bir sosyal hayat kurulamaz. Meselâ: Aşiretlerle, şehirler, teokratik devletlerle, bunlara bağlı devletler yan--yana asırlarca yaşasalar bile, hiçbir zaman Birbirleriyle uyuşup anlaşamazlar. Bundan anlaşılıyor ki; toplumların en geniş dairesi medeniyet topluluklarıdır, insanlık bütün toplumların kaynaştığı "bir büyük toplum" niteliğini henüz almamıştır. İnsanlığın tek bir toplum olabilmesi için, onun birtakım medeniyet toplulukları haline geçmesi gereklidir. Bunun için de, bütün aşiretlerin, kavimlerin, ümmetlerin "millet" düzeyine geçmiş olması ve bu milletler arasında aynı medeniyetin yayılması gereklidir. Bununla birlikte, öteden beri her toplumda, "insan" ve "insanlık" deyimleri kullanılmaktadır. Bunun içyüzünü incelediğimizde görürüz ki; her medeniyet topluluğu kendi ülküsüne göre bir şahsiyet tipi düşünüyor ve buna insan adını veriyor. Bu insan tipine karşı olan fertlere ise başka bir ad veriyor. Meselâ, kendi medeniyet topluluğu dışında
17
kalmış olan insanlara eski Romalılar "barbar" yabancı, eski Araplar "acem" (Arap olmayan), eski Türkler tat adını veriyorlardı. Daha derinlemesine araştırırsak görürüz ki; yalnız her medeniyet topluluğunun değil, kendi öz millî kültürüne sahip her toplumun, kendine özgü ülkü ve şahsiyet tipi vardır. Ve "insan olmak" "falan kimse adam değil!" gibi cümlelerdeki insan ve adam kelimelerinde vurgulanmak istenen anlam: "Milletin ülkü tipine uygun olan şahsiyetlerdir. Meselâ: İngilizler "adam" dedikleri zaman; bundan kendi karakterlerine uygun olan şahsiyetleri amaçlarlar.
Bundan dolayı medeniyet toplulukları toplumların son gelişim sınırı olduğu için; iki medeniyet topluluğu arasında yalnızca sosyal hayat bulunabilir, asosyal hayat bulunamaz. Oysa tam zümreler yani toplumlar -ki aşiretler, kavimler, ümmetler, milletlerden ibarettir- bir medeniyet topluluğuna girmekle aralarında sosyal toplum hayatı da yaşayabilirler.
Toplumlardan ve medeniyet topluluklarından başka bir de ikinci dereceli toplumlar vardır. Bunlar bir toplumun, bir aşiret veya devletin iç organları durumunda olan küçük top-lullıklardır. Meselâ; aile, köy, meslek grubu, partiler, sınıf ve dinî topluluklar, ikinci dereceden toplumlar sayılır. Bir topluma ait olan ikinci derecedeki topluluklar arasında, hem sosyal hayat, hem asosyal hayat yaşanabilir. Bu yarı toplumlar arasında ortak bir bilinç ve gerçek bir iş bölümü varsa; onlar aralarında sosyal birleşimi oluşturmuşlar, bir tek vatan, bir tek millet yaratmışlar demektir. Eğer, bu yarı toplumların içinde, ortak bilince sahip olmayan ayrı cinsten yarı toplumlar varsa; bunlar toplumdaki iş bölümü dışındadır-lar. Çünkü iş bölümü ortak bilince sahip olmayan fertler arasında olmadığı gibi, ortak bilinci olmayan yarı toplumlar arasında da"olmaz. Ayrı duygulan yaşayan fertler gibi; ayrı duygu-düşünceleri taşıyan yarı toplumlar arasındaki alışverişler de karşılıklı paraziterlık (sömürücülük)

durumundadır. Bununla birlikte, toplum aynı hayatı yasaya yasaya; bir gün gelir ki, bu karşılıklı sömürücülük; bir veya bir kaç iş bölümü sistemine dönüşür. Bunun için uzlaşma, uyum ve temessul (kaynaşıp erime) adlarını verebileceğimiz üç yol vardır.

1- Uzlaşma (Conciliation): Yar: toplum Duyük bir milliyet halinde olmakla birlikte, asıl toplumdan ayrı bir coğrafya üzerinde yurt oluşturmuş ise; bu ıkı tooium aynı hükümete bağlı, ayrı iki toplum şeklinde birleşir Bunlar politikada birleşik ayrı iki iş bölümü sistemi meydana getirirler. (Avusturya-Macaristan gibi.)

2- Uyum (Adaptation): Bir toplumda, yan toplum, toplumların vatanı üzerinde çıkmış ve yayılmışsa ve bununla birlikte, içinde yaşadığı toplumdan din konusunda farklı ise; dinî ayrılık tam bir kaynaşmaya engel olur. Fakat buna rağmen aralarında dil ve âdetler yönüyle bir görüş benzerliği meydana gelerek "yarı-toplum", topluma uyum sağlayabilir. (Avrupa devletlerindeki Yahudiler gibi.)

3- Kaynaşıp erime (assimilation): Bir toplumda küçük "yarı-toplum" asıl toplumun vatanı içinde dağınık olmakla birlikte, dinî yönde ortak iseler; uzun süre birlikte yaşamakla aralarında dil, âdet, ülkü beraberliği sonucu tamamen birleşme meydana gelir ve "yarı-toplum"la asıl toplum bütünüyle kaynaşır. (Almanya'ya göç eden protestan Fransızlar gibi.)

Bir toplumda dil ve dinleri ayrı olan yarı-toplumların birbirine uyumu veya kaynaşması oluşmadıkça, sosyal hayat yaşayamadıklarını gördük. Bazen dil ve dinleri ortak olan toplumlar bile, aralarında tam bir sosyal hayat oluşturamazlar. Bunun nedeni adı geçen toplumların ayrı sosyal karakterlere sahip olmalarıdır.

Meselâ millet özelliğine sahip bir toplumda, aile, meslek, köy, şehir, hükümetlerin güç kaynağını oluşturan kuruluşlar, hep millet özelliğine uymak zorundadır. Böyle bir cemiyette ümmet, kavim, aşiret özelliklerini taşıyan birtakım toplumlar olduğunda; bu toplumlar millet özelliğini taşıyan toplumlarla uyuşamazlar. Tabiîdir ki bu gibi çeşitli özelliklere sahip toplumlar; hattâ aynı dine ve dile sahip olsalar bile; birbirleri ile sosyal birleşimi oluşturamayarak, aralarında asosyal bir hayat yaşamak zorunda kalırlar.

Dinî, ahlâkî, estetik (zevk ve güzellik), hukukî, ekonomik kurumlar yönünden bakarsak görürüz ki; hiçbir kutsal ga-. ye yoktur ki gerektiğinde bu ülküden vazgeçilmesin. Vatanını ancak plâtonik bir sevgi ile sevenler, gerçek vatansever olmadıkları gibi, diğer ülküleri de içten benimsemez-

i- T.- j

ler Vatanseverlik, milliyetçilik öyle bir güneştir ki; diğer ülküler ancak onun ışıkları durumundadır. Rus ihtilâlcisi Kerenski, bir sosyalist iken vatanını ve milletini tehlikede görünce; "Ben önce vatanseverim, sonra sosyalistim" diyerek, vatan düşüncesini unutan meslektaşlarını kan ve ateşle tehdit ediyor.

Krenski'nin bu hareketi milletimiz için yararlı değildir. Bundan dolayı başarılı olmamasını dileriz. Fakat bu hareketten ders almak yararlı ise, niçin almayalım? insan bir dersi öğrensin de isterse düşmandan Öğrensin.

ŞAHSİYETİN ÇEŞİTLİ ŞEKİLLERİ

"Ferdiyet" ve "Şahsiyet" adlı yazımda yalnız şahsiyeti ferdiyetten ayırmağa çalışmış, şahsiyetin çeşitli şekillerini göstermeğe zaman bulamamıştım. Bu bölümü.o zaman silik kalmış bu meselenin derinlemesine incelenmesine ayırıyorum.

Öncelikle şahsiyet olumlu ve olumsuz adıyla ikiye ayrılır. Büyük ülkülerin doğduğu, büyük imkânların oluşmağa başladığı yükselme devirlerinde fert, güçlü sosyal toplum akışı içinde yaşadığı için, olumlu bir şahsiyete sahibolur Oysa bir de bu ülkülerin ölmeğe, bu imkânların yıkılmağa başladığı çöküş devirleri vardır. O dönemde çevre, fertleri bir yandan ölmüş geleneklere, diğer yandan aşırı isteklere doğru sürükler. Şahsiyetsiz fertler bu sürüklenmeyi kolayca kabul ederek, içine dalar gider. Oysa çocukluğunda sosyal bir hayat yaşamış, şahsî bir terbiye almış olan fertler; bu gelenekçilik ve fertçilik akımlarınaisyan ederek çevreden ayrılır. Çevredeki akımlara karşı koyan fertlerdeki şahsiyet olumsuz bir durumdadır.

Meselâ: İslâmiyetin ilk dönemlerinde her fert ister istemez güçlü bir sosyal hayat yaşamağa, ülkülerin ve inançların ardından koşmağa mecburdu. Bu devirde hiçbir büyük adam yetiştirmemiş olan çölün; yüzbinlerce savaşçılar, binlerce kahramanlar, yüzlerce dâhiler yetiştirdiğini görüyoruz. Bu yetişmenin nedenini sosyal şartlardan başka nerede bulabiliriz? Bu adamlara olumlu ülküleri, inançları, özet olarak olumlu şahsiyeti veren yüksek sosyal heyecanlar değil de nedir?

İslâmiyet'in bu devrinde toplum bilinci yalnız din şeklinde doğuyordu. O dönemde ne politika, ne hukuk, ne ilim ve felsefe, ne ahlâk, zevkler-beğeniler ve güzellikler hattâ ne de ekonomi ve teknoloji, dinden ayrılmamıştır. Bu çeşit düşünceler, güçlü tek bir düşünce şeklinde yaşanıyordu. Bu katılığın ve birliğin sonucu olarak dinî düşünce sistemi oluşuyordu. O zaman, inanmış olmakla, çok dindar olmak aynı şeydi. İslâm topluluğu, tamamen bir koyu dindarlar topluluğu idi. Bunun içindir ki, islâmın gerçek dâhi ve kahramanları da koyu dindarlar arasından çıkıyordu.

Abbasi devletinde medenî bir yükselmenin görüldüğü zamanda İslâm topluluğunun durumu değişmiştir. İş bölümü

ileri gitmiş, hukukî prensipler d'sr.aa, sultanlık hukuku ve politika adıyla yeni hukuklar, kelâm '5> dışında Yunan düşüncesinden aktarma yeni felsefeler doğmuştu. İlimde, güzellikte, ahlâkta, ekonomide islâm toplumu; kendi içlerindeki toplulukların egemen olması ve eşitlik kazanmasından oluşan iş bölümü: sosyal hayatla yeni akışların varlık bulmasına neden oluyordu.

Bu yeni sosyal akışlardan biri de,eskiden çok tabiî görülen "genel koyu dindarlık" geleneğine karşı başlayan duygusal ve fikrî bir isyandır, iş bölümü bu kadar ileri gittikten sonra, politika, ilim, ahlâk, ekonomi, güzellik anlayışı, gibi disiplinler; dinden ayrılmaya başladıktan sonra; herkesin koyu dindarca bir hayat yaşaması imkânsızdı. Artık dinin genel bir psikoloji, dindarlığın ise: dinin havasına özgü özel bir düşünce olduğunu kabul etmek gerekiyordu. "Zahid' (her şeyden vazgeçip kendini dine adayan) uzman demektir. Hem başka bir sahada uzman olan bir kimsenin, ayrıca dinde de uzman olması mümkün değildir. Uzmanlık çerçevesinde şair, filozof, ekonomist, politikacı, hukukçu; dinî konulardaki uzmanlık hayatını yaşayamaz.

Uzmanlar inanmış ve dindar olabilirler. Ancak din uzmanı olamazlar. Nasıl ki-bir ekonomist; şiirden hoşlanabilir, fakat şair olamaz. Bir politikacı felsefeden, bir filozof politikadan anlayabilir. Fakat ne gerçek bir politikacı tam bir filozof olabilir, ne de gerçek bir filozoftan tam bir politikacı yetişebilir, iş bölümü devrinde herkes şair, doktor, mühendis, avukat olamadığı gibi, din uzmanı da olamaz. Sonuç; bir adam ancak kendi uzmanlık alanında nitelikli, seçkin ve yol gösterici olabilir. Başka uzmanlıkların ancak genel çevresine girebilir.

Önceden bütün mü'minler (iman eden) aynı zamanda koyu dindar iken, hepsi yalnızca din uzmanı idiler. Fakat birtakım fertler, başka başka uzmanlıklara ayrılınca her uzmanlık topluluğunun ayrı yol göstericileri, ayrı toplulukları oluştu. Bir filozof, bir şair topluluğuna, bir şair de bir filozof topluluğuna girdi. Bunun gibi koyu dindarlar da dinin yol göstericileri durumuna geçtiler, din uz-" manı olmayan mü'minler de bunların toplulukları içine girdiler.

(5) Kelâm: Alladı ve Allahın birliğini konu alan bilim dalı.

f

öununla beraber hayatta pratik br şekilde meydana gelen bu iş bölümü, teorik olarak halâ kabul edilmiyordu. Çünkü "genel zâhidlik" (dine adanmış!^ devrinde din uzmanı olanlarca oluşturulmuş "hukuk","'ehliâzimet" (güvenilir yetenekli yol göstericiler) adıyla bir "zâhidlik sınıfı" kabul edilmişse de; kabul edilen yol göstericilerin, aslında diğer dindarlardan farkı yoktur. Yalnız yol göstericiler bilgelik ve Allah'ın emirlerine uymak yönünden daha titiz ve ileri olduklarından ötekilerden ayrılıyordu.

işte böyle bir zamanda bir Ebu'l-Alâ (6l'nın, bir Hayyam <7)'ın genel din uzmanlığı aleyhine isyan ettiklerini görüyoruz. Bunların bu isyanında haklı olup olmadıklarını anlamak için bugün Tibet'teki durumları gözden geçirmeniz yeterlidir. Tibet'te hakim olan Budizm dini; her ferdi bir "velî", bir "kutsal insan" kabul ediyor ve ondan o yolda bir davranış bekliyor. Budizm'in beklediği

bu davranış, imkânsız olduğu için; fertler yalnızca gerçekte değil, şeklen velî görünmeye çalışıyorlar, içten gelen davranış da; bu sahteciliğin kaçınılmaz sonucu olarak, aldatıcılığın toplamı oluyor. Her adama "mutlaka evliya olacaksınız" demek, onları bir yandan sahteciliğe zorlar, diğer yandan da onları kendi önlerinde bir sapık günahkâr durumuna düşürür.
İşte bu durum Tibet'te meydana gelmiştir. Orada görünüşte evliya gibi görünen her fert, gerçekte; iki yüzlü günahkârdan başka bir şey değildir. Kutsal şehirleri olan Lah-sa'ya görünüşte hac niyeti ile giden insanların, gerçek niyetleri; oradaki gizli zevk ve eğlence yerlerinde bol bol eğlenmek imiş.
İşte Ebu'l-Alâ'lar, Hayyam'lar, pratikte koyu dindarlığın "seçkinlik tekeli"ne dayandığı ve "genel din uzmanlığı" görüşünün etkin olması nedeniyle; dindar bilge olmayanların gerçek sapık, halk önünde iki yüzlü bir durumda kaldıklarını görerek, afifâne melâmet (temizce kınama) yolunu seçtiler. Gerekli düşünme gücünü, bu iki yüzlü sapık günahkârların gözden düşürülerek alay konusu olmalarına harcadılar. Bunlar tarafından yazılan eserlerdeki fikirlerin, sosyal toplum bilincine ters düştüğü görülmektedir.
(6) Ebûl-Alâ (973-1057): Kör olduğu halde, hafızasının (bellek) son derece güçlü olması ile ünlü bir Arap şairi.
(7) Ömer Hayyam: Hicri VI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, iranlı büyük şair ve matematik bilgini.
""""'

Ölmüş gelenekleri yapmacık davranışlarla zorla devam ettirmeye çalışan asosyaiçevreye karşı isyan eden Hayyam ile Ebu'l-Alâ olumsuz bir ülküye, olumsuz bir şahsiyete sahiptiler. Fıkıhın genel din uzmanlığı teorisine karşı, olumsuzca dikilen şahsiyetin, olumlu şeklini de gerçek din filozoflarında görüyoruz. Tasavvufun günümüzdeki şekline bakınca, onun da gelenekçi bir özellik almış olduğunu görüyoruz. Oysa gerçek tasavvuf: Şekilciliğe, kelimeciliğe, ayinciliğe karşı dinî bilincin olumlu şekildeki karşılığıdır. Çünkü tasavvuçular; hukukçulara yalnız lâf ehli demekle kalmadılar; dinin gereği olan yaşama zevkini tatmayı başardılar.
Bir Muhiddinî Arâbî, bir Bayezid-i Bestamî, bir Celâleddin-i Rumî, Ebu'l Âlâlar gibi; yalnız olumsuz bir şahsiyete değil, aynı zamanda olumlu bir şahsiyete de sahiptiler. Bununla beraber, tasavvufta, niteliklilere özgü bir psikoloji olduğundan, varolan genel sosyal bunalımı kesin şekilde ortadan kaldıramadı. Onun içindir ki, tâ o zamandan başlayan bunalımın günümüzde de devamını görüyoruz. Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, Ebu'l-Alâ gibi, Hayyam gibi Makes İstirne gibi, Nice gibi; ortama isyan edenleri fertçi görmüyoruz. Bunlar da olumlu ülküye sahip olan düşünürler gibi şahsiyetçi ve şahsiyete sahiptirler. Fakat şahsiyet bunlarda olumlu olduğu halde; önceliklerde olumsuz durumdadır.
YÜKSEK FERDİYETÇİLİK TORTU FERDİYETÇİLİK
Alfred Juviyye İtalyan milletinin psikolojisini inceleyerek fertçiliği: "yüksek ferdiyetçilik" ve "tortu ferdiyetçilik" adıyla ikiye ayırıyor. İtalyanlar'daki ferdiyetçiliğin tortu ferdiyetçiliği olduğunu söylüyor. Biz tortu ferdiyetçiliğe; yalnızca fertçilik, yüksek ferdiyetçiliğe ise şahsiyetçilik (personalisme) adını veriyoruz. Çünkü fert deyimi insanın dışında kullanıldığı halde, şahıs deyimi insana güdür.
Renevoya kendi felsefesinde ilâhi şahsiyetle, insan şahsiyetini esas olarak aldığından; felsefesine "şahsiyetçilik" adını vermiştir. Bizim bu deyimlerde bir değişiklik getirmemize başka neden; İtalya'da olduğu gibi, bizde de tortu fer-

dıyetcnığın gittikçe genelleştiğini görmemizdir. Bizde Ingi-gilizler'ın ve Almanlar'ın yaşadığı yüksek fertçilik, yanı şahsiyetçilik, henüz felsefî bir düşünce şeklinde başlamamıştır. Çünkü, çöküş devrinde olan bir toplumda; ya yalnız tortu ferdiyetçilik, veya olağanüstü olarak "bencil şahsiyet" adını verebileceğimiz bir durum olabilir. O halde bizde hiçbir ayırım yapmadan ferdiyetçiliğe değer vermek, bu tortu ferdiyetçiliği güçlendirmekten başka bir sonuç vermez. Yüksek ferdiyetçiliğin (şahsiyetçiliğin) oluşmasını istiyorsak, önce bunu bir kelime ile ötekinden ayırmamız, sonra da birincisini yükseltmeğe, ikincisini (tortu ferdiyetçiliği) yok etmeğe çalışmamız gerekir. Biz sosyal toplum dışı çevrelerin psikolojik esaretine değil, toplum içi çevrelerin de; tortulaş-mış ferdiyetçilik isteklerine, geri ve ölmüş geleneklerine karşı;

bağımsız olan yaratıcı ve yenileyici psikolojilere değer veriyoruz Yalnız klâsik fertçilerden ayrıldığımız nokta şudur ki; biz yenileyici ve güzelleştirici fertlerin kaynağını; toplum bilincinin ve faaliyetlerinin yenilenmesinde görüyoruz. Şahsiyeti olumlu ve olumsuz diye ikiye ayırdığımız gibi, başka bir görüş açısından da kollektif (collektif) ve ferdî adlariy-le ikiye ayırabiliriz.
İlkel toplumlara fertleri toplumlara bağlayan dayanışma, yalnız ortak çfeğer duygularından -yani toplumsal vicdandan- ibare'ttir. Bu devirde henüz iş bölümü başlamamış diyemesek bile, çok ilke! bir şekilde doğmaya yüz tutmuştur diyebiliriz. Bundan dolayı bu devirde, fertlerde yalnızca kollektif şahsiyet var olabilir. Fakat ortak toplum bilinci ve ortak duygulardan ne kadar çoğu şahsiyette varsa, o kadar güçlü bir şahsiyet varsayılır. Fakat bu şahsiyet; kişiyi, toplum bilincinin taşıyıcısı yaptığı için, fertle doğmakla birlikte, ferdî olmayıp toplumcudur.
İş bölümü oluşup çeşitli meslekler birbirinden ayrılınca, fertlerde toplum bilincinden başka, meslek bilinci de meydana gelir. Bundan başka, önceleri yalnızca (klan) denilen ilkel toplum çevresi, yani bir tek toplum varken, iş bölümü devrinde fert; çeşiti toplum çevrelerinde, yani dinî, politik ve estetik, ahlâkî, ekonomik ve dil topluluklarına katılmıştır. Meselâ bugün bir fert hem bir aileye, hem bir din topluluğuna, hem bir dil grubuna, hem bir devletin askerlik görevini yüklenmesi sebebiyle orduya, bir bucağa, bir vilâyete, bir partiye, eğlence kulübüne, bir meslekî toplu-

luğa v.b. mensup olabilir.
Aynı fertler, bu kadar çeşitli topluluklara bağlılığı dolayısıyla, her birisinden ayrı bir grup bilinci alarak; toplum ve meslek bilincinden başka, çeşitli grup bilincini de benliğinde toplamış olur. Bu kadar parıldayan bilinçlerin kaynaşmasından oluşan bir şahsiyet, tabiîdir ki, orijinal bir özelliğe sahip olur. Bundan başka küçük bir noktanın dar sahasında gittikçe derinleşerek, bir özelliğin bütünüyle özüne inmek ancak uzmanlar için mümkündür. Bir uzman kendi sahasını yalnız enlem ve boylam şekliyle değil, derinlemesine ve özünü tam kavrayışla sarabilir.
Oysa genel bilgi sahibi bir kişi, genel bilgi sahasının sınırlarını ve sonra da yüzeyini görebilir. Bu gibi fertlerde idrakin üç boyutundan en önemlisi yani derinlik yönü var olamaz.
İşte kendi sahasında gerçeğin ve becerinin, zevk ve bilincin en son derinliklerine inen bir uzman, başka sahalarında böyle derinlikleri olduğunu bileceğinden; her konuda gelişigüzel düşüncelerini ileri sürüp yayanlardan, son derece kaçınır. İş bölümünün bütün bu sonuçlan fertle toplum bilincinden başka, meslek ve grup bilincini oluşturur. Bunların derin bir uzmanlık bilinciyle birleşmesi sonucu ise, ferdî bilinç ve ferdî şahsiyet oluşur. Ferdî şahsiyete sahip bir insanın kendine özgü bir dini, vicdanı, ahlâkî görüş ve güzellik anlayışı olabilir. Bu gibi fertler, toplumların ters yönleri değil, aynı zamanda yankılarıdır. Çünkü birçok orijinal görüşler ve duyuşlar, bu fertlerden topluma geçerek, toplum bilincine de yerleşebilir. Fakat hiçbir zaman unutmamalı ki, bu ferdî şahsiyetleri meydana getiren sebep; toplumun ahenkli gelişiminin bir sonucu olan toplum iş bölümü, yani toplumun kendisidir. O halde, fertlere toplum şahsiyetinin düzeltici yüksekliğinin zevkinde, birtakım yükselişler sağlayan neden de yine toplumdur. Esasen "toplum bilinci" dediğimiz zaman, bu "sosyal bilinç" demek değildir. Toplum bilinci bir bütündür ki; sosyal bilinçten başka meslek grubu ve fert bilincini de içine alır. Bundan dolayı sosyal şahsiyet ile, ferdî şahsiyetin ikisi de toplum şahsiyetinin birer türünden ibarettirler.

AHLAK BUNALİMİ
Bundan önceki bölümde, yurdumuzda fertçiliğin gittikçe genelleştiğini söylemiştik Bunun nedenini ararsak fertçiliğin niteliklerini de daha iyi anlamış oluruz.
Genel din uzmanlığının hakim olduğu devirde, insanları ferdî tutkulardan uzaklaştıran bir dinî ahlâk (moral asceti-que) vardır. Dindarlık ahlâkının esası "kutsallık" ve bunun detayı olan "haram" ile "vacip" (borç görevi)dir. İlkel toplumlarda "mana" adı verilen, eski Türkler'de "kuvvet" adını alan bu "kutsallık" toplumun ve evrenin düzenleyicisi sayılırken, gizli bir güç şeklinde

düşünülür. İlkel toplumlara göre; toplumun ve.varlıkların düzenini sağlamak için; önce kutsallığın bozulması, sonra da eksiğinin giderilmesine çalışmak gerekir.
O halde toplum ve evrenin düzen ve güvenliğini korumak için; öncelikle hangi işlerin kutsallığı bozduğunu, hangilerinin tamamladığını bilmek gerekiyordu. Bundan dolayıdır ki; kutsallığı bozan işlere haram, kutsallığı tamamlayan işlere de vacip adları verilerek "yasaklar" ve "görevler" olmak üzere iki türlü iş tayin edilmiştir. Bu iki türlü işlerin dışında kalan işler kutsallığın ne bozulmasına, ne de tamamlanmasına sebep olmadıkları için caiz (olur), mubah (günah olmayan), helâl (dinen uygun) adlarıyla diğerlerinden kesin bir şekilde ayrılmıştır. İlkel dinlerde kutsallığın bozulması veya tamamlanması; genel düzenin bozulmuş olmasını veya yıkılışını doğuracağına inanıldığından, yasakların kesinlikle yapılmamasına borç sayılan görevlerin yerine getirilmesine gerek duyuluyordu. Buna gerek toplum, gerek fert yönünden son derece dikkat edilirdi. Semavî dinlerde ise, bundan başka kutsallığı bozanların, ahirete ait cezalara, kutsallığı tamamlayanların, ahiretle ilgili ödüle ulaşacağına da inanıldığından bu dikkat daha güçlü bir şekil aldı.
Bu ahlâka göre, yasak olan bir işi işleyenler, kendilerini günahkâr kabul ederek vicdan azabına tutulurlar. Sorumlu oldukları görevleri dinen olumlu süreçte yaparken, diğer yandan dinen olumsuz süreçlerde sevap kazandıkları için; daha güçlü bir karakter sahibi olurlar. Bununla birlikte, bu analizlere göre; koyu dinî hayatın, fertlerde sağlam bir ahlâk oluşturduğu, toplumlarda ise emredici ve kalıcı bir güvenlik sağladığı ileri sürülüyordu.
27
Geçen bölümde, toplum geliştikçe, toplumcu iş bölümünün kaçınılmaz sonucu olarak, bilgeli dindarlığın giderek genellikten özelliğe geçtiğini izah etmiştik. Ocak; küçük bir topluluğun yani bilgeli dindarlar topluluğunun karakterli ve erdemli olabilmesini sağlayabilir. Toplumcu iş bölümünün genel bilgeli dindarlığa karşı oluşturduğu direniş ne kadar genişlerse, gerçek bilgeli dindarların sayısı da o derece az olacağından, karakter ve erdemlilik toplumda o oranda daralmış olur. Bugün; toplumsal iş bölümüne temel olarak; bir yandan Avrupa medeniyetine gösterdiğimiz "sefilce tutkunluk", diğer yandan dünya savaşının oluşturduğu mânevi çöküntüler, yüksek dinî ahlâkı sarsmağa başlamıştır. Bunun sonucu, ruhlar ve vicdanlar her türlü ahlâk duygusundan uzaklaşmıştır. Yüksek dinî ahlâkın baskısından kurtulan ferdî ahlâkın; başıboş atlar gibi her yöne giderek türlü, türlü kötülüklere neden olması tabiî ve kaçınılmaz bir sonuçtur. İşte fertçilik dediğimiz unsur, insanların eski bir ahlâka karşı direndikten sonra; ahlâk duygularından büsbütün vazgeçerek kişisel tutkuların, kişisel eğlence ve çıkarların ardından koşması demektir. Günümüzde birçok keder verici oluşlarla, henüz bozulmamış ruhları yaralayan ahlâksızlık hareketi, işte bu bozuk fertçiliğin iğrenç bir sonucundan başka bir şey değildir.
Fertçilerin kendilerine pîr ve üstad tanıdıkları Nice bile "Nefsin işlediği günâhlar affedilir, fakat aklın işlediği günâhlar affedilemez" diyor. Bu ahlâksızlık akışına bilmeyerek, düşünmeyerek kapılanlar, belki affedilebilirler. Fakat bu uğursuz harekete "kişinin hak ve özgürlüğü" gibi ululayıcı sıfatlar yakıştırırsak; buna felsefî ve toplumcu bir meslek özelliğini vermeye çalışan düşünürler, hiçbir zaman milletin affına lâyık olamayacaklardır. Nice Kânne diyor ki: "Sen ferdî ihtiraslardan kurtulmamış, benliğinin üzerine çıkmamışsan benim sözlerime muhatap olamazsın."
Nice, kendisini mevcut insanlar arasında ancak iki kişinin anlayabileceğine inanır. Bu durumlar gösteriyor ki; ahlâksızlığın pîri sayılan Nice, gerçekte yalnız koyu-dindarlık ahlâkına direnmiştir.
Eski bir ahlâka karşı yeni bir ahlâkı koymak doğru olabilir. Fakat her türlü ahlâkı temelinden reddederek, ahlâksızlığı, felsefî bir okul şeklinde yaymağa çalışmak, hiçbir zaman uygun görülemez.
28
Tevfik Fikret, butun hayatınca aydın topluluğunun bu bilinç ve metod ahlâksızlığına karşı savaşmıştır. Fakat ona bağlı olanlardan hiçbiri onun yerine gerçek öncü olamadılar. Üzülerek söyleyelim ki; bugü Fikret'in taraftarları da, ona karşı olanlar da, ona, fertçi de .ıgasını vuruyor. Oysa Fikret; ahlâksızlığa

ve bizim anladığımız fertçiliğe karşı savaşan tek şairimizdir. Öz kültürümüzün başka alanlarında da fertlerimiz olsaydı; bugünkü ahlâk bunalımı varolmayacaktı. Acınır ki; Fikret düzeyinde bir filozofumuz, bir ahlâkçımız, bir sosyologumuz henüz yoktur. Başka milletlerin bu gibi büyük insanları çok olduğu içindir ki; bizim bugün geçirmekte olduğumuz sosyal bunalımları, onlar kolayca atlatmışlar. Ve az zamanda normal bir duruma gelmişlerdir. Çünkü onlar, sarsılmakta olan koyu dindarlığın yerini boş bırakmayarak, onların yerine "toplumcu kutsallığı" koymuşlardır. Çünkü onlarda bu gibi yol göstericiler sayesinde: Sofu din duygusu yerine, "ahlâkî bir din duygusu", sofu bir ahlâk yerine, "sosyal bir ahlâk" geçerli olmuştur.

Toplum hayatı bir ordudur ki; bir gün bile disiplinsiz kalamaz. Toplumun en canlı disiplini ise ahlâktır. Din ile hukuk kendilerine özgü bir disiplin kurabilirler. Fakat ikisi de güçlerini ahlâktan alır. Bir memlekette ahlâkî bir disiplin yoksa; benlikler üzerinde ne dinin, ne de kanunların etkisi olabilir. Bir millet ahlâklı olduğu oranda, dinine ve kanunlara saygı gösterir. Ancak, bir milletin kültür değişimine uğradığı bu dönemde, ahlâk ihtiyacı ne denli büyük olursa olsun; çağın gerisinde kalmış bir ahlâkı, tekrar yaşatmağa çalışmak da o denli tehlikelidir. Yaşanılmayan bir ahlâk; zorla kabul ettirilmek istendiği takdirde tehlikelidir. Üstelik toplumcu direniş şeklinde olan ahlâksızlık ve fertçilik akımının güçlenmesine yolaçar.

Zaten ahlâksızlık akımı; bazen kendisini haklı ve teorik olarak güçlü gösterebiliyorsa, hiç şüphesiz bu gücü; "ölmüş bir ahlâkın baskı ve zorbalığı yardımıyla" gösteriyor demektir. Nasıl ki bazen tutucu güçler, ölmüş bir hükümet şeklini halka zorla kabul ettirdikleri için; halkta her çeşit hükümet şekillerine karşı genel bir direniş ve nefret duygusu oluşur. İşte günümüzdeki Rusya buna örnektir.

Disiplin ister dinî ve politik, isterse ahlâkî olsun, ancak vicdanlarda yaşayan duygulara dayanabilir. Bilinçaltında

yaşamayan kural ve ayinleri, aile ve hükümet şekillerini, ahlâkî görev ve ülküleri; zorla yaşatmağa çalışmak, istenilen sonuçların tam tersini doğurur Bununla birlikte bugünkü ahlâk bunalımından sorumlu olanlar; birinci derecede, yeni ahlâkı oluşturmağa ve yaymağa çalışmayan düşünürler, ikinci derecede de eski ahlâkı zorla yaşatmaya çalışan tutucu güçlerdir.

Yeni ahlâk dediğimiz unsur: "Toplumcu Ahlâk"tır. Şüphesiz bugün mantığa uygun olmayan, veya uygunluğu ilmî araştırmalar sonucunda ortaya konmayan kurallara kimse saygı göstermez. Bu çağ ilim çağı, gözlem ve deneye dayalı akıl çağıdır. Bugün pozitif olmayan bir gerçeğe ilmî olmayan, bir kurala kimse önem vermez Ahlâk kurallarına uyabilmemız için; öncelikle bu kuralların sosyal gelişim anında ne şekilde oluştuklarını, sonra da bunların sosyal görev ve yararlarının neler olduğunu bilmemiz gereklidir. Bununla birlikte, bu bilgi skolâstik bir bilgi veya edebî bir bilgi şeklinde olamaz. Kesinlikle pozitif ilimlerin metodu içinde olmalıdır. Çünkü bugün, ahlâk kurallarına saldıranlar, yalnızca pozitif ilimlere dayanıyorlar. "Ahlâk ilmi" de gerçekten pozitif ilim şeklinde kurulmalıdır ki. ahlâkî kuralların bu saldırılara karşı, devamlı ve kesin direnişi olabilsin.

Gençlerimiz pozitif ilimlerle ilk karşılaştıklarında; benliklerinde değerlenmiş duygularla, pozitif gerçekler arasında müthiş bir çarpışma başlıyor. Değerlenmiş duygular ise. dinî ve ahlâkî duygulardır

Dinî duygular, pozitif bir din ilmine, ahlâkî duygularsa pozitif bir ahlâk ilmine dayanarak bu pozitif öğretime katılsaydı; milletimizin aziz duyguları ile pozitif gerçekler arasında çarpışma ve çatışma meydana gelmeyecekti. Çünkü bu öğretim sonucunda diğer tabiî olaylar bize nasıl birtakım kötülükleri gösteriyorsa bu duyguların da sosyal kötülüklerin doğurucusu olduğu anlaşılacak ve canlılardaki organlar nasıl belirli görevler yapıyorsa; bu duygaların da çok gerekli sosyal görevleri yaptığı meydana çıkacaktır. Dinî ve ahlâkî gerçekler de, pozitif gerçekler türünden ilmî nitelik alacağı için, artık kendi türünden olan bir güçten hiçbir zaman korkmayacaktır.

Pozitif din ilmi. karşılaştırmalı dinler tarihinden, pozitif ahlâklar ilmi ise; ahlâkların karşılaştırılmasından ibarettir. Bu iki pozitif ilme, din sosyolojisi

ve ahlâk sosyolojisi adı da veriliyor, işte bugün sosyal hayatımızı müthiş mikroplar gibi kemiren din ve ahlâk bunalımlarını, ilmî bir metodla iyileştirecek, "sosyal tıp ilmi" ancak bu iki pozitif ilme dayanacaktır. Nasıl ki organ hastalıklarını iyileştiren doktorluk san'atı da biyoloji ilmine dayanmak zorundadır. Koyu dindarlık ahlâkının yerine geçecek olan; ilmî ve pozitif ahlâk, yalnız toplumcu ahlâk olabilir. Çünkü ahlâkın esaslarını materyalizmde, biyolojide, ferdî psikolojide aramak; ahlâkı tam temelden inkâr etmek demektir. Materyalistler, bi-yolojistler ve psikologlar şimdiye dek pozitif ahlâk ilmini çeşitli şekillerde kurmaya çalıştılar. Fakat hiçbirisi pozitif ilimlerin sert saldırılarına direnebilecek bir ahlâk disiplinini oluş-turamadı. Ahlâkî kavrayışsızların yaptığı gibi, kötümserlerin tamamen dışında, ahlâkı anlaşılmaz bir kötülüğe dayan-dırmaksa, ona yine pozitif ilimlerin dışında şüpheli ve mistik bir duruma sokmaktır. Bundan dolayıdır ki; ne Kant'ın bütünüyle anlayışsızlık olan ahlâkı, ne de Aguste Conte <8) ile Sipencer'in pozitifçi olmakla birlikte anlayışsızlık esasına dayanan ahlâkları; pozitif ilimlerle eğitim görenleri kendine inandıramıyor.

Bu çağ pozitifçilik çağıdır. Fakat bu pozitifçilik, A.Conte ile Sipencer'in anladığı yolda anlayışsızlık ile uyuşabilen bir pozitifçilik değildir.

Gerçek pozitifçilik, yapısı bilinen herşeyin anlaşılır olduğuna, varlığı bilinmeyen bir kavramsın değil anlaşılması, düşünülmesi mümkün olmadığına kanaat getirmek zorundadır. Bundan dolayı insanlığın ötedenberi düşündüğü şeyler, kesin kavranılan yeni işlerin doğurucuları olduğundan, bunları alt oldukları yeni unsurlar içinde değerlendirerek onları o sahaya atmak ilmî bir davranış biçimi değildir. Bu

(8) Auguste Comte (1798-1857): Her bilgiyi denemeye bağlayan po-zitivist felsefenin kurucusu Fransız filozofu. "Mutlak bir şey varsa, o da hiçbir şeyin mutlak olmadığıdır" diyerek, olayların arkasındaki giz sebepleri aramaktan çok, olaylar arasındaki değişmez ilişkiyi keşfetme metodunu uygulamıştır. Sosyoloji ilmini kurmuştur. Ziya Gökalp, sosyolojik pozitivizmin Türkiye'deki temsilciliğini yapmıştır.

şekilde sarsılmamasını istediğimiz değerlenmiş duygulara, pozitif gerçeklere karşı bir direniş gücü verilmiş olur. Toplumda yaşayan ve yaşamakta olan tasavvurlardan hiçbirisi asılsız ve esassız değildir. Yalnız bunlar hızlı ve sembolik şekillerde oluştuklarından; dış şekilleri ve geleneksel ilişkileri gereği uyumsuz ve eskimiş olarak görülebilirler.

İlmin pozitif metodu; diğer alanlarda olduğu gibi. sosyoloji alanında da, önceleri şüpheli görülmüş birçok olayların gerçek durumlarını meydana çıkarmaktadır.

Bununla birlikte, sosyoloji ilmi: "Toplumlarda halen yaşamakta olan ve sosyal disipline ait görevlerin en canlı organlarını oluşturan dinî, ahlâkî duyguların pozitif ilimlere karşı sarsılmamasını sağlayacak tek pozitif ilinV'dir. Çünkü, sosyoloji ilmi diğer ilimler gibi; başka olayların incelenmesinden çıkardığı konuları dinî, ahlâkî olaylara uygulamaz. Aksine doğrudan doğruya dinin kanunlarını dinin incelenmesinden, ahlâkın kanunlarını da ahlâkî olayların incelenmesinden çıkarmağa çalışır. Bu yüzden, bugünkü ahlâk bunalımının tedavisinin, yalnız sosyoloji ilminin tutacağı ışıkla yapılabileceğine inanıp, bekleyeceğiz.

ŞAHSÎ AHLÂK

Sosyal ahlâkın "gerçek ahlâk" olduğu hakkında getireceğimiz belgelerden biri de bilgeli dindarlara özgü ahlâkın esasen sosyal ahlâktan başka bir şey olmamasıdır. Bilgeli dindarlık ahlâkının kaynağı olan kutsallık, kollektif bilincin gereği olan ülkü özelliğinden oluşur, ilkel toplumlarda, sosyal dayanışma yalnız bu kollektif bilinç aracıyla varolur. Kutsallığı bozan yasaklar; kollektif bilinci yaralayan cinayetlerden olduğu gibi, kutsallığı sakatlayan görevler de kolektif bilinci güçlendiren yükümlülüklerin aynıdır. Askerlik yükümlülüğü, öğrenim yükümlülüğü, vergi yükümlülüğü gibi. Bundan dolayıdır ki, bilgeli dindarlık ahlâkı, hakim olabildiği devirlerde, gayet güçlü bir sosyal dayanışma oluşturur. Böyle olmakla birlikte, bilgeli dindarlık ahlâkının yerine sosyal ahlâkın geçmesi; ahlâkın aslında büyük bir değişikliğe

uğraması demek değildir. Bu değişiklik; yalnız ahlâkın sembolü ve zincirleme biçimi olan düşünüşleri yerine, köklü ve akla dayanan düşüncelerin geçerli olmasından ibarettir. Bunun için toplumun başlangıcından beri geçerli olan ahlâk; sosyal ahlâktır. Ancak ne var ki, bilgeli dindarlık, ahlâkta yeri olan birçok kurallar; öz'ün sembol yerine geçmesiyle sosyal ahlâkta artık varolamaz.
Ahlak: Ferileri kişisel cömertlik ve karşılıksız yardımlara iten birtakım kurallardan meydana gelmiştir. Sosyal ahlâkın kökü; bu karşılıksız çaba ve yardımlara amaç olarak sosyal toplumları almaktır.
Bilgeli dindarlık ahlâkı: Benzeri (sembolü), öz yerine koyduğundan; toplum dışı olan birtakım maddeleri ahlâk özverilerinin gayesi kabul eder. İnsanlar çeşitli devirlerde hayvanları, bitkileri ve gökteki cansız cisimleri, kendi sosyal toplumlarına sembol yapmıştır. Bunlar; genellikle sosyal toplumların sancakları, sembolleri olarak kutsal bir özellik kazanmışlardı. Sosyal toplumlar belirli ve belirsiz toplumlar adıyla ikiye
ayrılır.
Belirli toplumlar: Politik toplum, meslek toplumu, aile ve medeniyet toplumu'ndan meydana gelir, Bu dört tip toplumdan; vatan ahlâkı, meslek ahlâkı, aile ahlâkı ve uluslararası ahlâk adlarını verdiğimiz ahlâk çerçeveleri oluşur, insanlığın bütününe dayanmağa eğilimi olan be-

33

lirsiz toplumun ise; ferdi şahsiyetlerde oluşan sosyal yankıları gözlenir. Bunda şahsî ahlâk dediğimiz ahlâk çerçevesi oluşur. Bu bölümde yalnızca şahsî ahlâktan söz edeceğiz.
Şahsî ahlâk ferdî ahlâk degiMtii %d: kişiselliği yönüyle hiçbir ahlâk kuralının amacı c-iam<xz. Şahsî ahlâkın esası; insanın gerektiği zaman ve gerektiği oranda ferdiyetini şahsiyetine feda etmesidir.
Şahsi ahlâkın kuralları, "olumlu" ve "olumsuz" adıyla ikiye ayrılır. Olumsuz kurallar insanların şahsiyetini saygı-, değer tanıyarak ona dokunulmamasını önerir. Bu kuralların toplamına "adalet ahlâkı" da denir. Cinayet veya ferde karşı her türlü saldırıların özü ve detayı bu çeşit ahlâkın çerçevesi içindedir. Olumlu kurallar, genel hukuk görevleri ile, anlaşmalı görevleri kapsar. Bunlar da ferdî şahsiyetin kutsallığına dayanır. Çünkü kutsal bir şahsiyete yalnızca saldırmamak yeterli değildir. Ona sevgi göstermek ve yardım etmek de bir borçtur. Bundan başka yaptığımız anlaşmalar kendi şahsiyetimize birtakım görevler yüklediği gibi; anlaşma yaptığımız fertlere de birtakım haklar verir. Bunların da her durumda yapılması, şahsî kutsallığın kaçınılmaz sonucudur. Savaş zamanlarında şahsî ahlâkla, vatanî ahlâk birbirine zıt olduğundan; olumsuz kuralların bir kısmı zorlanarak geçici değişikliğe uğrar. Savaşların şahsî ahlâka karşı olan zararlı etkileri, bu zorlamanın bir sonucudur Savaşta düşmanı öldürmek zorunlu bir durumdur. Fakat ele geçen esirlere severek-acıyarak işlem yapmak da değişmez bir görevdir. Vatanî ve şahsî ahlâkın zıtlaşması vicdanlar için çok kötü bir savaş alanıdır. Paralel bir ahlâka sahip olmayanlar, bu konuda aşırılıklardan veya ayrılıklardan kurtulamazlar. Gerekirse savaş zamanlarında geçici şahsî ahlâkın bazı kuralları vatanî ahlâka feda edilebilir. Fakat savaş anında bile askerin döktüğü kanlardan, vicdanen acı duyması ve hayatın bu gibi uğursuz zorunluklarına lanet etmesi gereklidir. Vatanın korunması için insan kanı dökülebilir. Fakat bu kanı içten gelen gözyaşları ile ululamak şartı ile...
Savaş zamanında vatanın kutsallığı, şahsiyetin kutsallığına uyduğundan; yalnız "ferdi hayatın dokunulmazlığı" kuralı sarsılmıyor, "ferdi mülkiyetin dokunulmazlığı" kuralı da sarsılmalara uğruyor. Savaş zamanında bir yandan millet

34

tek bir aile özelliğini aldığından; birlikte katılma bilincinin hâkim olmasından, diğer yandan ekonomik yoksulluğun genişlemesinden mülkiyete saldırı olayları artıyor. Özellikle savaş ticareti, haksız büyük servetler edinilmesini sağladığından, toplumun ekonomik ve ahlâkî kuralları sarsılıyor. Şimdi ülkemizde bu durumun kötü sonuçlarını görüyoruz. Savaştan önce ülkemizde meslekî ve şahsî ahlâk güçlü şekilde kurulmuş olsaydı; ne vurgunculuk bu kadar yaygın hastalık şeklini alacaktı, ne de kanunsuz yoldan kazanılan paraların ahlâk dışı bir şekilde harcanmasına imkân bulunacaktı.

Şahsiyetini kutsal tanıyan bir fert; şahsî sarsıntıları için; şahsî şeref ve onurunu asla feda edemez. Vurgunculuktan kazanılan servet; kendi şahsiyeti ile birlikte vatanı, milleti ve mesleğini kendi çıkarı için feda etmekle meydana gelen uğursuz bir zenginliktir. Böyle zamanlarda fertçiler ve şahsiyetçiler birbirinden ayrılırlar. Şahsiyetçiler, şahsiyetlerini kutsal bildikleri için; böyle zenginliklerden uzak dururlar. Fertçiler ise, kendi deyimlerince ancak şahsiyetçi-lerin bu gibi ahlâkî şüphelerinden uzaklaşırlar.
Vurguncu bir tüccar; yalan söylemek, hile yapmak ve sahtekârlık yapmakla vatanını gerekli ihtiyaçlardan yoksun 'kılar. Milletini büyük acılara uğratmak gibi, en alçakça cinayetleri işlemekten çekinmeyen zararlı bir mikroptur. Vurguncular şahsiyetten yoksun oldukları için, yanlız şahsiyet sahiplerine tanınan birtakım insanî haklardan da yoksun kalırlar. Eğer ahlâkın amacı fert olsaydı; canilerin de her türlü sosyal haklardan yararlanması gerekirdi. Bunun için de hürriyetlerinin hapis gibi cezalarla kısıtlanmaması gerekirdi. Canilerin birtakım haklardan yoksunluğu gösteriyor ki; ahlâkın amacı ferdiyetler değildir. Amaç, "sosyal toplumlarla birlikte ferdî şahsiyetler"dir. Günümüzde yüzbinlerce lira kazanmış birtakım vurguncuların; diğer caniler gibi hapse girmeleri, kanunsuz kazanılan zenginliğin insana hiçbir şeref ve saygınlık kazandırmadığının açık bir belgesi değil midir? Ferdi şahsiyetin kutsallığını bozan davranışlar arasında içki ve kumarı da sayabiliriz.
Sarhoşluk, insanı, akıl ve ahlâk değerlerinden yoksun kılarak, hayvanlaştıran bir nedendir, insanın saygınlığı ve değerliliği; ahlâkî ve fikrî özellikleriyle ayakta durabilir. Kut-

sal olan insanın biyolojik yapısı değil, ahlâkî ve fikrî şahsiyetidir. Bu şahsiyeti yokeden etken geçici biyolojik bir lezzet meydana getirse bile, ferdin aleyhinedir. Çünkü ferdin sosyal değeri ancak şahsiyeti ile meydana çıkar.
insanın şahsiyeti ile bağdaşmayan bir davranış da kumardır. Kumar, arkadaşının servetini elinden almak için oluşturulmuş bir çeşit dolandırıcılık, bir tür vurgunculuktur. Akşamcılık bize iranlı'nın Cemşid '9! ayininden geçmişti. Kumar da bize Avrupa'nın gazinolarından geldi. Millî kültürümüz batının iş bölümünden önceki zamana ait genel eğlencesiz hayat tipiyle kaynaşamaz. Aynı şekilde İranlı'nın Cemşid'liği ve batının kumarbazlığı ile de bağdaşamaz.
Önceki toplumlarda şahsiyet; insanın manevî değerlerini toplayan ruh kelimesi ile karşılanır. Ruh kelimesinin sosyal kökünü arayan Durkheim (10> bunu; sonuç olarak, ortak bilincin sembolü olan totemin ferdî bir doğuşu şeklinde görüyor.
Bu yazar ruh kavramının oluşumunu açıkladıktan sonra; şahsiyet kavramının da doğuşunu söyle açıklıyor: "Şahıs kavramı iki tür unsurdan oluşur. Birinci unsur esas olarak ferdî değildir. Bu toplumun, ortak değer ölçülerini oluşturan psikolojik kuraldır. Yanı mânâ veya kuvvet dediğimiz unsurdur."
Gerçekten ferdî psikolojilerin özünü bu kural meydana getiriyor. O halde şahsiyet, ortak değer ölçülerinin bir parçasıdır.
Bütün vicdanlar, şahsiyet aracılığıyla ve şahsiyetin derinliklerinde birbiri içine sızmakla, karşılıklı ilişkilere neden olurlar. Fakat diğer yandan ayrılmış şahsiyetler olabilmek için; başka bir etkenin etki etmesi ve bu ortak kuralı parçalayarak birbirinden ayırması gerekir, işte bu rolü yerine getiren de biyolojik yapıdır, insanların biyolojik yapıları ayrı olduğu, zaman ve yerde ayrı noktaları doldurduğu için; her biri toplumcu düşünceleri çeşitli şekilde ayrılan ve renk

(9) Cemşid: Eski iran efsânesine göre. geçmişte ve gelecekteki bütün olayların içinde görülebildiği kadeh. Her akşam içki içerek, içki kadehinden bu olayların görülebileceği efsânesi ve ayini.
(10) Emile Durkheim (1858-1917), Zıya Gökalp'ı derin biçimde etkileyen Fransız sosyologu. Eserlerinde, anlak ve manevî değerleri temel almıştır. Sosyal iş Bölümü ve Sosyoloji Usulünün Kuralları isimli eserlerinde, ferdin geliştiği ölçüde cemiyete bağlı olduğu ve sosyal olayların fertler dışında objektif olarak var olduklarını anlatmıştır.

veren özel bir çevre oluşturmuş olur Bundan dolayıdır ki, bu insanlarda varolan bütün vicdanlar; ayn; dünyaya yönelmiş, yani toplumun ahlâkî birliğini oluştu'an

ortak fikirler ve duygular dünyasına sapmış olmakla Dirlikte, hepsi aynı görüş açısından göremezler. Herbiri o ortak bilinci kendine özgü bir şekilde yaratır. Aynı derecede gerekli olan bu iki etkenden en az önemli olanı birincisi değildir. Çünkü psikoloji fikrine ilk maddeyi zorlayan da odur. Umulur ki şahsiyet kavramının oluşmasında şahıs dışı olan unsura bu derece önemli bir rol verdiğimize şaşılacaktır. Fakat sosyolojinin, şahsiyet kavramı hakkında yaptığı analizlerden çok önce; bu kavramın felsefî analizleri yapılmış ve bu analizlerde aynı sonuca varmıştır. Bütün filozofların esas olarak kabul ettiği monad (teklik) herşeyden önce serbest ve benlik olarak vardır. Keza. Leibnic'e göre: "Bütün tekliklerin kapsamları birbirinin aynıdır. Gerçekten hepsi bir tek şeyi, yani varlıklar dünyasını anlatan bilinçlerdir."
Evren ise bir düşünceler toplamından ibarettir. Bunun için her bilinç toplu şekilde ortak bilincin bir parçasıdır. Ancak her parça ortak bilinci, kendi görüş açısından, kendine özgü bir şekilde anlatıyor. Laypnıç felsefesi ile uğraşanlar bilirler ki; bu görüş farkları, tekliklerin gerek birbirine karşı, gerekse evrene oranla çeşitli şekillerde dağıtılmış olmalarının bir sonucudur.
Kant ise, aynı duyguyu başka bir şekilde ifade ediyor. Bu filozofa göre: "Şahsiyetin anahtar taşı irade"dir. Oysa akıl denildiği zaman, bu kişiye özgü akıl değildir. Bu genel anlamda insanlığın ortak malı olan akıldır. Akıl: "duygu-düşünce dünyasının öyle bir yeteneğidir ki: onun aracılığı ile özel ve gerekli kişisel olayların üstüne çıkarak geneli ve evreni düşünme gücünü kendinde taşır."
Bu görüş noktasına göre, insanı bir şahıs yapan etken; onu başka insanlarla farksız yapan etkendir. Kant, aksine özellikleri, biyolojik bütünle insanı ferdîleştiren herşeyi şahsiyetin karşılığı olarak düşünüyor.
Bu sözlerden anlaşılıyor ki, şahsiyetin belirgin özelliği "ferdîleşmek" değildir...
Bir şahıs, yalnızca başka benlerden ayrılan özel bir ben demek değildir. Bir şahıs, bundan başka bir şeydir. O, özel-

likle en çok yakından temas ettiği çevreye karşı; soylu bir hürriyete sahip gibi düşünülen bir varlık demektir. Şahıs bir dereceye kadar kendiliğinden hareket etmeğe gücünü yeter olarak düşünülür.
'
"Teklik dışa karşı bütünüyle kapalıdır" diyen Laypniç, aşırı bir dille aynı fikri ifade etmiştir. O halde bizim incelememiz bu kavramın nasıl oluştuğunu ve neyi gösterdiğini anlamamıza elverişlidir.
Gerçekten şahsiyetin.sembolik anlatımı olan ruh da bu güç özelliğine sahiptir. Ruh (duygu-düşünce bütünü) biyolojik yapıya sıkı bir biçimde bağlı olmakla birlikte; ondan derin bir şekilde ayrı ye ona karşı geniş bir sonuç çıkarmağa sahip c'larak düşünülür. Hayat esnasında geçici olarak biyolojik yapıyı terk edebilir. Ölümle birlikte ondan büsbütün ayrılır. Duygu ve düşünce bütünü, biyolojik yapıya bağlılığı düşünülecek yerde; aksine taşıdığı yüksek saygınlık nedeniyle ona hakim kabul edilir. Hangi şekilde fertleşmiş-se, dış görünüşü ile ona, esaslı bir şekilde hiçbir unsurunu borçlu olmaz. Bunun üzerine, bütün toplumların duygu-düşünce bütününe dayandıkları bu serbestlik bir zandan ibaret değildir. Şimdi pekâla anlıyoruz ki, bu fikrin bir esası varmış. Gerçekten ruh fikrini oluşturan unsurlarla, biyolojik yapı düşüncesine giren unsurlar çeşitli ve birbirinden ayrı kaynaklardan doğmuştur. İkinciler canlılığın bütün noktalarından doğan kanaatlerden ve hayallerden yapılmıştır. Birinciler ise halktan gelen ve onu ifade eden fikirlerden ve duygulardan oluşmuştur. Bu şekilde, gerçekten bizim biyolojik etkenin, doğrudan doğruya emri altına alınmamış bir kısmımız vardır. Bu, bizde toplumu yaratan bütün duygular ve fikirlerdir. Dinin ve ilmin benliğimize kazıdığı fikirlerin ve ahlâkî hayatımızın temelini teşkil eden inançlar ve duygular: Toplumun bizde uyandırıp eğittiği duygu-düşünce faaliyetinin bütün yüksek şekilleri; uzmanlıklarımız ve biyolojik yapı özelliklerine ait niteliklerimiz gibi, bedenin yedeğine takılmış bağımlılar durumunda değildir. Çünkü sosyal hayatın aktığı düşünceler dünyası; dayandığı maddî kaynaktan doğmuş olacağı yerde, aksine ona dıştan eklenmiştir. Ö halde sosyal düşünceler alanında; canlılık dokulan-rnıza kök salan belirlilikten

daha hareketli ve esnek bir belirginlik vardır. Bu şekilde; sosyal hayatın aktığı duygu ve ¦. düşünceler<fünyası büyük bir hürriyet duygusu verir. Böy-
38
(elikle içinde hareket ettiğimiz çevre bizim için daha iyi ve daha az dirençli görünür. Biz bu çevrede kendimizi daha rahat hisseder ve daha rahat buluruz. Bir cümle ile söyleyelim, maddî kuvvetlerin etkilerinden kurtulmamız için, eli--mizde bulunan tek araç: "Sosyal kuvvetleri maddeye karşı çıkarmaktan ibarettir. Fakat toplumdan aldığımız şeyler, bizimle milletdaşları-mız arasında ortaktır. O halde fertleştiğimiz oranda, şahsiyet kazanacağımız hakkındaki kanaat doğru değildir. Bir ^anlama göre, aralarında ihtiyacı karşılama değil, zararı karşılama vardır. İhtiras insanı bencilleştirir ve böylece esir eder. İhtiraslarımız esasen kişisel olaylardır. Fakat biz; ihtiraslarımızdan ve gelecekteki aşırı isteklerimizdeki direnmelerimizden ne kadar uzak olursak, kavramlarla düşünmeye ve uygulamaya ne denli yetenekli olursak; o oranda şahsiyet kazanmış oluruz. Bundan dolayı, fertte sosyal unsurların varlığını ileri sürenler, şahsiyeti inkâr veya önemini alçaltmış olmazlar. Ancak, şahsiyetle fertieşmenin birbirine benzemesini reddetmiş olurlar.
Şahsiyetin benlikle ve benliğin toplum bilinci ile olan ilişkisi eski Türkler'in benlik hakkındaki düşüncelerinden doğar. Türkler tabiat güçlerine dayalı dine sahip oldukları ilk zamanda; bütün eşyayı (maddeleri) canlı görürlerdi. Yakut Türkleri ilk zamanlardaki inanışlarını büyük ölçüde korumaktadır. Yakut Türkleri'ne göre ruh (duygu-düşünce bütünü benlik)'un üç derecesi vardır: "Eş, bilinç ve kuvvet."
Eş cansızlarda, bitkilerde, hayvanlarda sothjç olarak bütün varlıklarda bulunan genel bir ruhtur f
Bilinç: Yalnız soluk alma özelliğine sahip hayvanlarda bulunur.
Kuvvet ise; yalnız insanla afta vardır. Bu sözcükler, kutsallığın, yani toplum bilincinin çeşitli derecelerini ifade eder. Demek oluyor ki: "Tabiattaki bütün maddeleri canlı saymak, tabiatçılık dininde bunları daha çok manalı yani kutsal kabul etmektir." Kutsallık: "Toplum bilincinin doğurduğu yüksek heyecan duygusundan ibarettir." Buna göre; tabiattaki bütün maddeler, bu duygunun çeşitli oranlardaki yankıları olmuştur. Kutsallığın en yüksek derecesi olan kuvvet, insanla afta görülür. Çünkü at; Türkler'in millî totemi olan Tibet öküzünün değeri ile eşdeğerlidir.
39
insanlardan ise. özellikle hakan soyundan olanlar; tekinler yani prensler kuvvetli Kabul edilirlerdi. Hakan'a "Tanrı kuvveti" denilirdi. Bu deyimler gösteriyor ki kuvvet; ferde, dıştan ve insan üstü bir kaynaktan geliyor. Sûr veya çûr ise: Akçûr ve Karaçûr diye isimlendirilirdi. Ak soydan olan beylerin koruyucu benliklerine Akçûr denirdi. Birinci çeşitten olan beylere Karakemik, ikinci çeşitten olan beylere Akkemik adları verilirdi Karakemikler'den kötü davranışlar çıkabildiği halde; Akkemikler'den yalnız iyi davranışlar çıkıyordu. Tekinler ise, değişmeksizin erdemli olmakla yükümlüdürler.
Eski Türkler, bir çocuğa, büyüyüp bir kahramanlık göstermeden, yani bir şahsiyet sahibi olmadan isim bile vermezlerdi.
Görülüyor ki eski Türkler, ilâhları, insanları ve bütün maddeleri, şahsiyetin kutsallık derecesi açısından birtakım derecelere ayırmışlardı Türk töresinde ferdî ruh (benlik)'un hiçbir manevî değeri yoktu. Toplumcu ve şahsî ruhun çeşitli dereceleri, törenin esaslarını oluşturuyordu. Türk kültürünün esası şahsiyetten, şahsiyetin kutsallığından ibarettir.
islâmiyette şahsiyete ruh denildiğini görüyoruz. Ve "Ve-nüfihat fiha min ruhi" Ayeti kerimesinde, ruhun ulûhiyet güneşinden bir parlayış olduğu ortaya çıkıyor. Din filozofları yalnız bu esasa dayanarak çok yüksek bir sebep oluşturmuşlardır. Yine, bir ayette Cenab-ı Hak "Ademoğullarini tekrim (saygılı) kıldım" buyuruyor. Ayette geçen Keramet, Türkçe'deki (Tüt) kelimesinin karşılığıdır. Bu ayeti kerimede Cenab-ı Hakk emaneti dağlara, göklere yüklemek istediği halde, bunların bu yükü. yüklenemediğini ve bu ağır yükü yalnız insanın yüklendiğini bildiriyor. İşte; şahsiyetle ayrılan ferdiyet için en yüksek bir aydınlatma.
Şahsiyeti sayesinde insan, yeryüzünde Allah'ın vekili tanınmıştır. Bir hadis-i şerifte, Allah insanı kendi güzelliğinde yarattığını açıklıyor. Sözünü ettiğimiz doğma buyrultular gösteriyor ki, Şahsiyet: "İlâhî bir kaynaktan gelen bir esim,

ulûhiyyetin insanlığa bağışladığı yüksek erdem-lik, Allah'ın insanlara bıraktığı kutsal bir emanet ve vekilliktir."
40
Sonuç olarak anlaşılıyor ki; şahsiyet, ferde dıştan ve insanüstü bir kaynaktan geliver Ferdî bilinçlerin üstünde toplum bilincinin varlığı dıkKate alınırsa bu sembollerin gerçeklikteki öz ve gerçeklen de meydana çıkmış olur. Dinin özünün, ferdiyetin şahsiyete feda edilmesi demek olduğu, ibadetlerin incelenmesiyle de ispat edilebilir.
Din, bütün varlıkları, kutsal olan ve olmayan diye, birbirinin zıddı iki büyük türe ayırır. Mabut ve ona dayandırılan her şey kutsaldır. Bunların dışında kalanlar ise kutsal değildir.
Dinin en esaslı şartı, kutsal olmayan olayların, kutsal olaylarla yakınlaşmasını ve ilişkisini yasaklamaktır. Diğer yandan, ibadetin iç yüzü de; kutsal olmayan ferdin, kutsal olan tanrılarla yakınlaşmasıdır. O halde, ibadetin yapılabilmesi için; öncelikle, ferdin kutsal olmama durumundan kurtulması gereklidir. Bundan dolayıdır ki, ibadetler iki devreye ayrılır. Birinci devrede kullar; kutsal olmayan olaylardan yani kişisel zevklerden uzaklaştırılmaya çalışılır ki; bu çeşit işlere "olumsuz ibadetler"denilir. (Şarap içmekten, kumar oynamaktan, cinsel münasebetten vazgeçme, oruç, gusül, abdest; dünya işlerini ilgilendiren söz söylememek, dünya giysisini çıkarıp ölü giysisi olan ihrama girmek, ihram anında saçı tırnağı kesip süslenmek,., ilh.)
İkinci devrede artık kutsal olmama durumundan, yani ferdiyetten sıyrılmış olan kullar; toplu halde mabudun karşısına geçerek, toplum bilinci ile kutsal bir şahsiyet kazanırlar. Bu çeşit işlere de "olumlu işler" denilir. Namaz, hac gibi. Bu incelemenin ayrıntıları "islâm mecmuası"nda "Dinin Sosyal Görevleri" isimli makalede belirtilmiştir.
ilkel toplumları araştırdığımız zaman', hukukun da özünün ferdiyet-olmayıp, şahsiyet olduğunu görürüz. Avustralya ve Kuzey Amerika toplumlarında kan davası; bir ferdiyetin yokedilmesinden değil, fertte var olan toteme ait kanın yani kollektif şahsiyetin yok edilmesinden dolayıdır. Çünkü totem, toplum bilincinin sembolüdür. Totemin fertle olan kanı ise; bu toplum bilincinin fertte oluşturduğu şahsiyetten ibarettir.
41
Aşiretin yüksek örneklerinde ise; totemin yerine manâ (pederşahi "ata-erkil" ailenin mabudu) geçiyor. Böyle olmakla birlikte; bunlarda da kan davası, manâ'ya ait kanın dökülmesinden doğar.
Mülkiyet hakkı da; başlangıçta ferdin akıl yürütmesi şeklinde değil, birtakım eşyanın; totemin veya manâ'nın kutsallığı ile dolu olmasından ileri gelir. Meselâ, her ailenin evi kutsaldır. Oraya girilemez. Çünkü o, aile Tann'sının bir mabedinden oluşur.
Türkçe'de eşik kelimesi, eşli anlamına gelir. Eş, kutsal bir ruhtur ki; ilişki kurduğu varlığa, dokunulmazlık yasağını yani saygınlık sıfatını verir. Eşik kelimesi başlangıçta, genel anlamda dokunulmaz yasak anlamında olduğu halde; daha sonra şimdiki anlamıyla yerleşmiştir. Bununla birlikte halâ, Türk folklorunda eşiğe ait yasakların izleri geçerlidir. Meselâ eşikte oturulamaz. O durumda o zamanlarda bir eve saldırı, bir eşiğe yani yasağa saldırı durumunda olduğundan, evler saldırıdan uzaktır. Tarlaların Sinor'u da, tarla mabedinin karşılığı olduğundan; eski Yunanlılar bu sinor-lar üzerinde kurbanlar keserlerdi. Bundan dolayı bir tarlaya saldırılmaması; onun bir ferdiyetin malı olmasından değil, bir ilâhın kutsallık çerçevesinde bulunmasından ileri geliyordu.
Bu misaller gösteriyor ki; gerek ferdî hayatın dokulun-mazlığı, gerekse mülkiyet hayatının saygınlığı; başlangıçta ortak bilinçlerin, yani toplumcu şahsiyetlerin kutsallığı şeklinde başladıktan sonra; yavaş yavaş ferdî şahsiyetlerin oluşarak kutsallık kazanması ile meydana gelir.
İlkel toplumlarda hak sahibi fertler değil, toplumlardı. Kan davası hakkı da mülkiyet hakkı da, fertlere değil toplumlara verilmişti. Çünkü bu devirde yalnızca kollektif şahsiyetler vardı. Henüz ferdî şahsiyetler oluşmamıştı. Sosyal iş bölümü başladıktan sonra; yavaş yavaş ferdî şahsiyetler de oluştuğu için, fertlerin de hak sahibi olmağa başladıklarını görüyoruz. Sonuç olarak insan; bir ferdiyet olduğu için değil, bir şahsiyet olduğu için değerlidir ve

saygıya lâyıktır. Önce yalnız toplumcu şahsiyetler var olduğu için, yalnız toplumlar kutsaldır. İş bölümü sonucu olarak, ferdî şahsiyetler de oluşunca, fertler de kutsal tanın-
mağa başlandı. Bununla birlikte ferdin bu kutsaiuğı. şahsiyet sahibi olmasıyle geçerlidir. Bu ise; ferdin şahsî ahlâka gereğiyle uyması, yani gerek kendi şahsiyetim, gerekse başkalarının şahsiyetini saygıdeğer tanıması demektir.

CİNSEL AHLÂK

Şahsî ahlâkın en önemli kısmı cinsel ahlâk (moral se-xeuelle)dir. Bu öneminden dolayıdır ki, bu konuya ayrı bir bölüm ayırıyoruz.
Cinsel ahlâk, bugün ülkemizde bunalımının en yüksek bir devresini geçiriyor. Geçiş devresinde bulunan bir toplumda; bu gibi bunalımlar tabiîdir. Bu bunalımların iyileştirilmesi için tek çare, cinsel ahlâkın bugün yaşayan kuralları ile, yaşamayan kurallarını ayırmak ve yaşayan kurallarının hangi pozitif ve akademik esasa dayandığını göstermektir.
Bunun için biz; bu bölümde önce cinsel ahlâkın çeşitli gelişim basamaklarını belirledikten sonra, bugünkü esaslarını belirtmeğe çalışacağız.
Cinsel ahlâk, diğer ahlâk bütünleri gibi; dinin gelişimini izlemiştir. Bundan dolayı, cinsel ahlâkın gelişimini de; dinin gelişimine bağlayarak inceleyeceğiz.
Dinin, yalnızca akrabalık dini olan devresinde; diyanetin özü olan manâ, kan bağına dayanan bir etkiye sahiptir. Manâ'nın simgelendiği her şey dokunulmaz yasak olur. Bu gibi şeylere Türkçe'de "tekin değil, çarpar" deriz. Tabu olan bir varlık; kendine dokunan insanları, ölçülü bir şekilde çarpar. Bunun için bir şeyin tekinsiz olması, ateşin yakıcı olması gibi tabiî bir özellikten ibarettir. Dinin bu şekline inananlar; ateş nasıl kendine dokunanı ölçülü bir şekilde yakıyorsa, tabunun da dokunanları aynı tabiilik ve ölçüde çarptığına iman ederler.
Dinin bu devresinde, cinsel ahlâkın esası kadının erkeğe kaFŞi tabu olması inancıdır. Totemli klanlarda, manâ, totemde görünüyor. Bu tür klanlarda soy, ana yönünden olduğu için; çocuk yalnız anasının totemine mirasçı olur. Babasının totemine ise yabancı kalır. Bunun sonucu olarak, manâyı taşıyan totemin kanı erkeklerde değil, kadınlarda bulunur.
43
Kadınların tabu olması; manâ'lı olan bu totem kanının taşıyıcısı olmalarındandır. Kadınlarda aybaşı (regl) ve lohu-sa anlarında bir manâlı kan sızdığı için; kadınların tabulu-ğu özelikle bu zamanlarda üst düzeye ulaşır. İlkel toplumlarda bir genç kız; ergenliğin ilk belirtilerini gösterince, derhal klanın diğer üyelerinden ve bunlara yarayacak her tür eşyadan uzaklaştırılır. Hattâ diğer insanların bastığı toprağa dokunmaması ve güneşin ışıklarından uzak tutulması sağlanır. Çünkü manâ'lık veya tabuluk özelliği, toprak ve güneş aracılığı ile insanlara yayılarak onları çarpabilir. Bu yüzden genç kız, altı ot yığını ile döşenmiş, güneş görmez bir kulübeye hapsedilir. Yanına, yalnız regl'den kesilmiş bir ihtiyar girebilir. Yemek kapları, tenceresi bütünüyle ayrı olup; yemeği bu ihtiyar kadın tarafından verilir. Kadının bu kapanışı ergenlik anına özgü değildir. Her ay regl anında; kadın ayrı yaşamağa, başkalarının dokunacağı eşyaya dokunmamağa, başkalarının yiyeceği kaplardan yememeğe mecburdur.
Bir Avustralyalı karısının regl anında, kendisinin yatağına yattığını görünce; hem onu öldürür, hem de dehşetinden ölür. Erkekler, kadınların bıraktıkları izler üzerinde yürüyemezler. Kadınlar da erkeklerin bulunduğu yerde bulunamazlar. Bu gibi karışıklıklara meydan vermemek için; kadınlar regl zamanı birkaç gün kapanırlar. Lohusalık zamanlarında da, buna benzer birçok kurallar geçerlidir. (11)
Kadının kanlı görünüşlere uğramasından dolayı ergenlik, regl ve lohusalık zamanlarında tabu olmasından; diğer zamanlara da ait olmak üzere, birtakım kurallar meydana gelir.
Birinci sonuç: Aynı klan içinde olan erkekler ile kadınların birbirlerine yasak olması, yani evlenmelerinin yasak-lanmasıdır. Bir erkek kendi klanından bir kadınla evlenir, veya münasebette bulunursa; bir kötülük yapmış sayılarak idam edilir. Kadın ya öldürülür, veya büyük cezalara uğratılır. Kadın totemin kanını taşıdığı için; o toteme ibâdet eden bir erkek, ferdî zevklerine hizmet edemez.

Bir klanın erkekleri, ancak başka klanın kadınları ile evlenebilirler. Çünkü; onlarda bulunan totem kanı, kendile-
(11) içtimaiyat Mecmuası- Sayı:3 Sahife: 119-124

rince kutsal değildir. Faka'. Kendi klâmarındakı kadınlar kendi totemleri gibi kutsal olduklarından onlarla ancak kutsal yani dinî ve ahlâkî ilişkide oulunabıiırler. Kutsal olmayan cinsel ve güzellik ilişkilerinde bulunamazlar. Bu klanın erkekleri ile kadınlarının gizli olarak evlenmelerininin yasaklanmasına; dışarıdan evlenme (exogomie) adı verilir. Önceleri bütün klana yaygın olan bu saygı kuralı; günümüzde yalnız yakın akrabaların birbirine yasaklanmış olması biçiminde daralmıştır
Kadınların tabu tanınmasının ikinci sonucu; Toplumdaki erkekler ile kadınların birçok konularda birbirinden ayrılması, sosyal bir ikilik oluşturmasıdır, ilkel toplumlarda erkeklerle kadınlar aynı sofrada veya birbirinin karşısında yemek yiyemezler. Erkeklerle, kadınlar yemeklerini ayrı ayrı yerlerde yerler. Bir kadının evde: erkeklerin yemek yediği yere girmesi, bazen ölüm cezas: ile cezalandırılır. Hattâ kadınların gıdası ile erkeklerin gıdası ayrı ayrı şeylerdir. Meselâ, erkekler; erkek hayvanlar, kadınlar ise: dişi hayvanları yiyebilirler.
Bunların uğraşıları da ayrıdır. Erkeklere özgü olan görevler; kadınlara ve kadınlarınki erkeklere yasaktır. Meselâ: Nikarova'nın bazı aşiretlerinde çarşıya ait işler kadınlara özgüdür. Bir erkek çarşıya girerse dayak yer. Diğer yandan kadınlar da ineklere, kayıklara dokunamaz. Aynı şekilde erkeklerle kadınlar için. ayrı ayrı olmak üzere iki ayrı dinî hayat vardır. Kadına özgü bir gece dansı vardır ki, erkekler katılamazlar. Erkeklere özgü dansta da kadınlar bulunamaz. Herve adalarında erkeklerle kadınlar, hiçbir za-man dansta birlikte olamazlar Dinî hayatın ikiliğini gösteren bir başka belge de; erkeklere özgü bir totemin ve kadınlara özgü başka bir totemin bulunmasıdır.
Erkeklerle kadınların birbirinden kaçınması, yalnızca resmî ve ayin anlarına özgü değildir. Günlük hayatta da erkekle kadın arasında en küçük bir ilişkinin yasak olduğu da bir gerçektir. Samoid'lerde. Ostiyak'larda erkekler; kadınların kullanmış oldukları bir şeye dokunamazlar. Bilmi-yerek yasağı bozanlar, tütsü ile temizlenirler. Başka yerlerde, bir kadın kulübesine giren erkek, erkeklik onurunu kaybeder. Bazı aşiretlerde erkek çocuklarla kız çocuklar birlikte oynayamazlar. Kaliforniya, Malezya, Yenikaledon-

ya ve Kore'de erkek ve kızkardeşler; ergenlikten sonra birbiriyle konuşamazlar. Tonga'da bir aşiret reisi, büyük ablasına saygı gösterir ve çadırına hiçbir zaman giremez. Seylân'da, Tuvar'larda bir baba kızını ergenlikten sonra artık göremez. Yorma'da Lela'larda erkek ve kız çocuklar birbirine rastladıkları zaman görmemek için, başlarını çevirirler. Tenimber adalarında bir genç, bir kızın eline veya başına dokunamaz. Kızlar da erkeklerin saçına el süremez. Kadınlarla erkeklerin hayatı o kadar ayrıdır ki, bazı durumlarda herbirinin ayrı bir dili vardır. Yuvagoros'larda; kadınların kendilerine özgü kelime ve şiveleri vardır ki, erkekler bunları kullanamaz. Surinam'da da aynı durum geçerlidir. Mikronozi adalarında erkekler, kadınlarla konuşurken birçok kelimelerin kullanılması yasaktır. Zaponiya'da erkeklere ve kadınlara özgü iki çeşit lügatçe vardır. Madagaskar'da aynı şeyler vardır.
Bütün bu geleneklerin zorunlu sonucu olarak; birçok aşiretlerde, erkeklerle kadınlar ayrı evlerde otururlar. Murtluk adalarında her klanda büyük bir ev vardır ki; geceleri klanın reisi erkeklerle beraber orada yatar. Bu evin çevresinde küçük kulübeler vardır ki; kadınlarla genç kızlar orda bulunurlar. Evli kadınlar kocaları ile beraber otururlar. Fakat dışarıdan evlenmek kuralı gereğince, bu erkekler yabancı klandandırlar. Bununla birlikte bir odada kalmaları kuralı bozmaz.
Aynı klana mensup erkeklerle kadınlar birbirinden içgüdüsel bir biçimde ayrıdırlar. Aynı duruma Paluvas, Amiro-ta adalarında, Kaliforniya yerlilerinin bazılarında, Salamon, Morkiz ve diğer adalarda rastlanır. Bu adalarda erkeklere ait yere giren kadınlar idam olunur. (12>
Bu olaylar ilkel toplumlarda bir tür harem hayatının varlığını gösteriyor. Kadının tabu olmasının üçüncü sonucu da; ayıp yerlerini gizleme ve kapanmadır.

Kadında tabu olan başlangıçtaki kanlı görünüşlerin kaynağı olan organdır. Bu kan tabu olduğu için; güneş ve bakışlarla karşılaşmaması, toprağa ve kullanılacak eşyaya dokunmaması gerekir. Bunun içindir ki, ilk kez olarak bu organ regl ve lohusalık za-

(12) İçtimaiyat Mecmuası: Sayı:3 Sahife: 122-124

inanlarında örtülüyor. Görülüyor ki. ayıp yeri denilen vücut bölgesi bu ayıplığı, kanın tabu olmasından almıştır. İlk örtünme ihtiyacı; bu kanın görülmesinden ve çevreye dokunmasının yasaklanması ihtiyacından doğmuştur. Tabu, kararlaştırma veya benzeme yoluyla yaygınlaştığından; kadın üreme organından, erkek üreme organına yayılmıştır. Bundan dolayı erkekler içinde, ayıp yerinin örtülmesi gereği oluşmuştur. Toplum genişleyip, toplum bilincinin etkisi arttıkça, tabunun da gücü artmakta ve giderek kadın ve erkekte ayıp olan yerler çoğalmaktadır. Sonuç olarak kadında bütünüyle örtünme,erkeklerde ise, bugünkü giyim şekli ortaya çıkmıştır.

Bundan dolayı kadınlardan gelen kanın tabu olması, bir yandan harem hayatını oluşturmuş, diğer yandan da örtünme ve kapanmayı, erkekle kadınların başka sistemlerde elbiseler giymesini gerektirmiştir.

Kadının tabu olmasının dördüncü sonucu da; bundan doğan-sosyal ayrılık kadının medenî, politik ve sosyal hukukuna tesir etmiştir. Kadının siyasî haklardan yoksun olması, medenî haklarda da erkeklerden aşağı bir mevkide bulunması konusuna gelince. Bu noktada, biyolojik yapılarının farklılığı ortaya çıkar. Ayni görevlerin bazı aşiretlerde yalnız erkeklere,diğerlerinde ise yalnız kadınlara ayrılmış olduğunu görüyoruz. Meselâ çarşı görevleri; çok toplumlarda erkeklere özgü iken, yukarıda gördüğümüz nedenle, bazı aşiretlerde yanız kadınlara açıktır. Kuzey Amerika'da irokuva ve Heuron aşiretlerinde ziraat, kadınlara özgüdür. Bazı Male'lerde ve Polenezyalılar'da politik söz geçirme sembolü kadındır.

Eski Türklerde Kadın: Bugünkü Kaşgar Türkleri gibi, savaşlara katılmakla birlikte politik bir etkiye de sahipti.

Türk töresine göre bir emir ilân edileceği zaman; "Hakan emrediyor ki" diye ilân edilirse, bu emrin hiçbir hükmü olmazdı. Çıkan emirlerin geçerli olması için "Hakan ve Hatun emrediyor ki" diye ilân edilmesi şarttı.

Bundan başka büyük devletlerden gelen elçileri, hakan. yalnız kabul edemezdi. Ancak hakan ile hatun birlikte olduklarında elçiler huzura girebilirlerdi. Demek ki, eski Türk-ler'de devlet yalnız hakanla değil, hakan ile hatunun beraber bulunduğu zamanlarda otoritesini ortaya koyuyordu.

Erkekle kadın arasındaki hukukî ayrılıklar, biyolojik yapı farklılıklarının değil, mana'ya çeşitli şekillerde görünme yeri

olmalarından doğan sosyal uyumsuzlukların sonucudur. Biyolojik farklar bozulmaz olduğu için; hukukî farklılığın, biyolojik farklılıklardan doğduğuna kanaat getirenler; bu kanaati değişmez ve sonsuz sanırlar. Oysa bunların toplumlara ve zamanlara göre değişmesi gösteriyor ki; bu hukukî farklar biyolojik oluşumlara değil, sosyal iktidarlara dayalıdır.

Kadının erkeğe karşı tabu olması, görünüşte aslı olmayan uydurmadan ibarettir. Fakat, ilim önünde her uydurma gibi bu inanışın da, bir kökü, bir gerçeği vardır. Sosyal olan her gelenek, sosyal işlerin köklü ve yararlı bir sonucudur. Toplumda zararlı hattâ gereksiz olan bir inanış, uzun süre devam edemez. Devamlı olan inanışlar; sosyal birtakım gerçekleri, sembolik bir şekilde ifade ederler. Bunların toplum içinde hayat hakkının bulunması, bu gerçeklere tercüman olarak, onları toplumun bilincinde yaşatmalarının bir sonucudur.

Bir klan içindeki erkeklerle kadınların birbirine yasak ol-1 ması, bunların birbirinin gözünde saygıdeğer tanınması demektir. Klanın totemi, toplumcu şahsiyetin bir sembolünden ibarettir.

Kadını bu toteme doğuş yeri tanımak, kadında toplumcu şahsiyetin varlığını onaylamak demektir. Kadının toteme özgü olan bu kutsal şahsiyete malik oluşu, totemci düşünceye göre, totemin, kadının kanında yaşaması ve kadının ergenlik, regl, lohusalık zamanlarında kanlı görünüşlere yol açması ile açıklanıyor. Fakat gerçekten kadına verilen bu kutsallık kandan gelmiyor. Mana denilen kutsal ruh, klanın hac ayinlerinin oluşturduğu bilinç ve yüksek heyecanın bir sonucudur.

Totem klanın adiyle anılan bir hayvan veya bitkidir ki, o da ad gibi klanın bir sembolünden, bir bayrağından ibarettir.
Totemin kutsallığı, klandaki kutsallık sembolü bir ifadeden başka bir şey değildir. Bunun gibi kadın da; o klanda, akrabalık ve soyluluğun yegâne aracı olduğu için, klanın ikinci bir sembolü sayılır. O halde kadının kutsallığı; kanlı görünüşlerinden değil, klanın soyuna araç olmasından doğuyor. Fakat ilkel insanlar, bu psikolojik nedeni görmediklerinden, klanın kadınlarında duydukları saygının, kadının saygısıyle, kanın saygınlığını ise; totemin kutsallığı ile açıklamaya mecbur olmuşlardır.
48
Demek ki, klanın şahs::/er 'ertlerinde, özellikle kadınlarında ortak bir toplumcu şahsiyet şeklinde oluşunca; bir tür şahsî ahlâkın meydana gelmesine neden oluyor. Bu şahsî ahlâk cinsel ahlâk dediğimiz şeydir. Fakat bu cinsel ahlâk o derece katıdır ki. klana mensup erkeklerle kadınların kutsal olmayan birçok ferdî ilişkilerini yasak ediyor. Bu yasaklar arasında en çok göze çarpanı evliliktir. Gerçekten çok saygı değer tanıdığımız kadınlara; bugün bile benzeri olmayan ve cinsel istekli bir görüşle bakmayı ahlaken çirkin görüyoruz. Bugün bile yakın akrabamız olan kadınlar ki, bizce en saygıdeğer olanlardır. Bizim için yasak olma durumlarını koruyorlar. Demek ki son derece saygıdeğer yani kutsal tanınan şahsiyetlere yakınlaşmak ve ilişki kurmak şahsî ahlâkça çirkin görülüyor. Peru'da, Japonya'da, Hazarlar'da hükümdar; teb'asına görünmez, güneşin ışıklarına karşı korunur ve ayağını toprağa dokundur-mazdı.
Padişahın karşısına çıktığımız zaman; içimizdeki saygı duygusu, bizi ona dikkatle bakmaktan, ona yaklaşmaktan alıkoyar.
Kabe'nin, Harem-i nebevıyenin içini hiçbir insan göremez. Kimse, o kutsal perdelerin arasına bakamaz. Kutsal emânetler, hattâ velî türbeleri bile perdelerle gizlidir. Bunlara dokunmak bile tehlikeli sayılır.
O halde, her kutsal olan şey; şahsiyet sahibidir. Ve bu şahsiyet sahibi olan şeylere fertler; yakınlaşıp dokunamazlar. Klanın fertleri de, klan dininin ilmî ile fertlikten kurtularak, bütünü ile şahsî olmuşlardır. Bundan dolayı aralarında ferdî ilişki oluşamaz. Yalnız şahsî ilişkiler yaşayabilir. Fakat aynı zamanda aynı klan üyelerinin biyolojik yapıları, birbirine karşı zevk istekleri uyandıracağı için; birbirinden ayrılmaları ve uzaklaştırılmaları gerekir. İşte bu psikolojik kanunun etkisi altındadır ki, klanın erkekleri ile kadınları birbirleri ile evlenemedikleri gibi, birbirlerinden uzak durmağa da zorlanıyorlar.
Bununla birlikte, totemli klanda bu şekilde oluşan cinsel ahlâk; yalnız klan çevresinde kalıyordu. Çeşitli klanlar arasındaki erkskierle kadınlar; birbirleriyle evlendikleri gibi, bir dereceye kadar serbest sevişmede bulunabiliyorlardı. Daha sonra totemsiz ve erkekten ibaret klan oluştuktan sonra; cinsel ahlâk kesin bir biçimde yüceleşmedi. Cinsel ah-
49
lâkın klan dışında da oluşması için; mani dininin çıkışı ve pederşahî (ata-erkil, babanın üstün sayıldığı) ailenin olması gerekiyordu.
Pederşahî ailenin oluşmasından önceki evlenmeler, di-pî ve hukukî zorlayıcı kuralları olan sosyal bir kuruluş şeklinde değildi. Sanki ferdî bir dostluk veya ekonomik bir şirketleşme şeklinde idi. Çünkü kadınla erkek, ayrı totemlere yani ayrı dinlere sahip olduklarından; aralarında dinsel hiçbir bağ yoktu.
İlkel toplumlarda hukuk ve ahlâk da dinin içinde bulunduğu için; aralarında dinsel bağ olmayan kadın-erkek arasında, hukukî ve ahlâkî bağ da var olamazdı.
Çocuk, yalnız anasının simyesine, anasının totemine bağlı olduğundan; babasının totemine hiçbir bağla bağlı değildi. Ferdî bir eğilimle onu sevebilirdi. Fakat bu sevmenin, dinî, hukukî hiçbir zorlayıcı ilkesi yoktu. Karı ile koca arasındaki bağ da, yalnız ferdî eğilimden veya çıkar duygusundan ibaretti. Onun için diledikleri an: ikisi de ortak hayatı bozabilirlerdi.
Çocuğun herhangi bir babadan doğması durumu, maderşahî (ana-üstün) totemizm için baba önemsiz olduğundan; kadının herhangi bir erkekten hamile kalmasında bir-sakınca yoktu. "Ana-üstün klan" yerine, "baba-üstün klân"ın gelmesi büyük bir değişiklik meydana getirmedi. Çünkü meydana gelen sürekli gelişim zorlayıcı ve kesin değildi. Fakat bu klanların totemi yerme; baba-üstün ailenin mabudu olan "man" geçince iş değişti. "Man mabudu" hükmünde olan aile, içine kendi soyundan

olmayan hiçbir ferdi kabul etmediği için; önce aileye girmesini isterdi. Bunun için öncelikle, gelinin babası, kızını evlâtlıktan reddederek, üzerindeki bütün hukukî hakları damadına devrederdi. Aynı zamanda kızın eski man ile ilgisi kesilerek, kocasının man'ı onu evlâtlığa kabul ederdi. Bu şekilde gelin hem damadın hükmüne, hem de damada ait aile dinine girerdi. Böylece koca ile karı arasında ilk defa olarak, dinî bir bağ oluşuyordu. Bundan böyle evlilik, ferdî bir ilişki halinden çıkarak, sosyal bir kurum oluyordu.
Bununla birlikte, gelinin, aile mabudunun inanmış bir evlâtlığı durumuna girmesi yeterli değildi. Bu kadının doğuracağı bütün çocukların da man'ın soyundan olması ge-
50
kıyorau 6unuri*st>nucu6tacak kadın için cinsel ahlâkın yeni bir devresi başladı. Önceleri cinsel ahlâk; yalnız bir klana ait erkeklerle kadınların cinsel ilişkilerini yasaklıyordu. Şimdi ise bu kadının, kendi kocasından başka hiçbir erkekle ilişkide bulunmaması, bir borç şeklini aldı.
Bu kuralın zorlayıcı gücü, yalnız kocanın veya aile reisinin vereceği cezadan ibaret değildi. Esas zorlayıcı güç, en gizli davranışları bile gördüğüne inanılan aile mabudunun bu kurala uyulmasını sağlamaya çalışması, uymayanları çarpıp mahvetmesiydi. Kadınlar için gerçek temizlik bu devirde başladığı gibi, aile mutluluğu da bugünden itibaren kurulmağa yüz tuttu. Çünkü önceleri erkek, hayatını daima dışarıda ve uzaklarda geçirirdi. Evlilik ise devamlı ve hayat boyu değildi. Şimdi, karı ile koca mabudun rahip ve rahibesi durumunda idi. Belirli zamanlarda, aile mabuduna kurbanlar keserek ibadetler yapmakla görevli olduğu için; erkek, zamanın büyük bir kısmını aile ocağının başında birlikte geçirmeğe, karısı ile samimi bir hayat arkadaşlığı yaşamağa mecburdu. Gerçi kadının babasının hukukundan çıkarak, kocasının hukukuna girmesi; kendi aile ocağını ve baba dinini terkederek bir dönme gibi, yeni bir dine girerek başka bir ocağa rahibe olması, hukuk yönünden büyük bir düzeye inmelerine neden oluyordu. Fakat kadının bu hukuksal alçalışına karşılık, evliliğin dinî bir nitelik olarak ebedîleşmesi; cinsel ahlâkı gerçek ve yüksek bir şekilde kuruyordu.
Böylece kocasının kesin şekilde karısına ait olarak, ona sonsuza kadar sürecek seven bir hayat arkadaşı olması gibi yücelmiş düşünceler, onu diğer yönden yükseltiyordu. Ataerkil (baba-üstün) ailenin bir sonucu da; harem ve selâmlık hayatının kesin biçimde ayrılması ve eski sosyal ikiliğin düzenli kuruluşu idi. Eski Yunanlılar'da, (Gynece) adı ile bir harem dairesi meydana gelmişti. Eski Lâtinler'de de Salutatorium adlı misafir kabulüne ve sanki selâmlık anlamına olan bir daire vardı. Eski İranlılar'da da harem dairesine "sebistan", selâmlık dairesine "eyvan" derlerdi.
Baba-üstün toplumlarda, harem ve selâmlıktan başka peçe, yaşmak gibi örtüler de çıktı. Bu gibi kurumlar Çin'de ve Hindistan'da da oluştu. Bununla birlikte baba-üstün ai-
51
lenin oluşması için; öncelikle, isterse şehirde yaşama şekli olsun, kamuoyunun oluşması gerekirdi. Aile reisinin bir hükümdar tanınması için, önceleri örnek olarak toplumda bir hükümdarın bulunması gerekirdi. İslâmiyet'ten önce; Benî muzır araplarında devlet henüz oluşmadığından, aile totemsiz ve erkekli klan örneğinde kalmıştır. O zaman baba-üstün (ata erkil) aile henüz oluşmamıştı. Bu yüzden, islâmiyet'ten önce Araplar'da cinsel ahlâk yüksek bir derecede değildi. İslâmiyet bir devlet oluşturduktan sonra, gerçek anlamıyla baba-üstün bir aile oluşamazdı. Çünkü baba-üstün ailenin kökünü, manizm dini meydana getirir. Kesin biçimde tekleştirici olan islâmiyet; tabiîdir ki aile tanrılarını kabul edemezdi. Bundan böyle islâmiyet, babanın kontrolü altında cinsel ahlâka uyan yeni örnekte bir İslâmî aile kurdu. Bu ailenin kökü. önce cinsel ahlâk olmak üzere ata-erkil aile-ninki gibi kan bağı "dinî esaslara göre değil-şahsiyetin kutsallığı" esasına dayanıyordu.
Bundan dolayı ata-erkil ailenin dayanağı olan manizm dini; erkeğin dışarıdaki davranışlarını belirleyip kontrol altına almadığı halde, islâmiyet; erkeği de, kadını da eşit şekilde yasaklardan kaçınmakla yükümlü tutuyordu. İslâmiyet, cinsel ahlakı ata-erkil ailede olduğu gibi; yalnız kadınlara uygulanır biçimde düşünmüyor, bu ahlâka uymayı aynı oranda erkeklerden de istiyordu.

Bu yeni din. erkek ve kadın arasındaki eşikliği, hukuk sahasında uygulamadı. Bunun nedeni de; hukukun daha çok sosyal hayata bağlı bulunmasıdır. İslâmiyet, ahlâk alanında erkek ile kadın arasında çok kesin bir eşitlik kurduğu halde; hukuk alanında, o zamanki Arapları alışkanlıklarından uzaklaştırabildiği oranda bir eşitlik kurmayı başarabildi. Eski Arap hukukuna oranla, İslâm hukukunun birçok feminist kuralları taşıması, İslâmiyet'in bu eşitlik eğilimine bir belgedir.
Hukukun gelişimi toplum yapısına içten bir biçimde bağlı olduğu için; bu yapı gelişmeden İslâmiyet, hukukta köklü bir gelişim yapamazdı. Fakat ahlâk fikri manevî olduğu ve özellikle dinin temeli bulunduğu için; İslâmiyet gerçek gelişimini, ahlâk yönünü üstün tutarak yaptı. Meselâ boşanma ile birkaç kadını nikâh altında bulundurmayı uygun görmekle birlikte; birincisini ahlâk yönünden, helâl olmayan,
52
ikincisini pratikte imkânsız hukukî şartlara bağlaması; İslâmiyet'in gerçek yönelişlerini daha iyi göstermez mı?
İslâmiyet: Bütün erkek ve kadınları yasaklardan kaçınmakla yükümlü tuttuktan sonra; Peygamber ve sahabelerin hanımları hakkında birtakım bilgeli dindaştık kuralları koydu. Meselâ Hz. Peygamberin hanımlarına perde arkasından söz söylenmesi emir buyuruldu.
Cariye ve esir olmayan kadınların, Hz. Peygamberin hanımları ile diğer hanımların ve kızların örtülerini alınlarına indirerek kendilerini cariyelerden ayırmaları emri verildi. O zaman Araplar'ın gözünde cariyeler, her türlü saldırıya uğrayabilirlerdi ve bu yüzden diğer kadınları bunlardan ayırt edecek bir işarete ihtiyaç vardı. Zaten koyu din anlayışının aristokratik bir yönü olduğundan; diyanetin niteliğini halktan ayıran bu gibi ayrılıkların başka ümmetlerde de oluştuğu görülmektedir.
İki sosyal sınıfı ayıran bu kuralın özelliğini herkesten iyi bilen Hz. Ömer. birgün evinde, başında şal olan bir kadın gördü. Karısından bunun bir cariye olduğunu öğrenince derhal bir buyrultu çıkarttı. Cariyelerin, temiz ve ahlâklı kadınlara özgü olan ve özellikle cariyelerden onları ayırmak için kullanılan peçe ile örtünmelerini yasakladı. Sahabeler devresinde, bu iki grubu tamamiyle ayrı kurallara bağlı kıldı. Bu devir son bulunca peçe ile örtünme yerine, örtünerek kapanma geçti.
Hasan Basri odalıkların, ibn-ül Gattan ise, güzel olan cariyelerin örtünmesini kabul ettiler. Çünkü artık yavaş, yavaş müslüman- kadınlar arasındaki sınıf farkları ortadan kalkmağa başlamıştı. Aslında cariye olanlar da aristokratik kadınların^derecesine yükselmek istiyorlardı. Zamanla Hz.Peygamberin hanımlarına özgü olan perde kuralı, nikâhlı, nikâhsız ve cariye ayrılmaksızın bütün kadınlara uygulandı. Hattâ yeniçeri devrinde civelekler, yani ocağa yeni girmiş genç çocuklar bile peçeye girerek bu kurala uydular.
islâmiyet'in başlangıcındaki peçenin şekline gelince; bu şimdiki başörtüsünden ibaretti. Bugünkü çarşafın pelerini de peçe yerini tutabilir. Bu devirde ne peçe, ne yaşmak gibi örtüler, ne de harem ve selâmlık diye ayrı daireler vardı. Ata-erkil ailenin sonuçları olan bu âdetler; bu devirden geç-
53
miş olan İranlılar'dan ve Rumlar'dan gelmiş olc'u. Bununla beraber bu yanlışlıklar; sosyal ve ekonomik gereksinmelerin sonucu olarak yalnız şehirlerde kaldı. Taklitçilikten ve aristokratlıktan uzak duran köylere ve boylara kadar yayı-lamadı. Köy ve boylardaki kadınlar, islâmiyet'in başlangıcındaki temiz,nikâhlı ve nikâhsız kadınlar gibi yalnız baş örtüsü örtmeyi yeterli gördü. Yabancı kültürlerden alınan öteki adetleri kabul etmediler.
Son yüzyılda sosyal iş bölümü başlayıp da köylerde olduğu gibi; şehirlerde de kadınların ekonomik ve sosyal mesleklere girerek, toplumcu iş bölümüne katılmaları üzerinde de durulmalıdır. Bu durum, bu garip din dışı yeniliklerin büyük şehirlerde gereksizliğini ve zararlarını duyurmaya neden oldu.
İslâmiyet'in emrettiği kapanma, köylerde ve boylarda kullanılan baş örtüsünden ibaretti. Büyük şehirlerde de bu tür kapanma yeterli görülerek, yeldirme ve baş örtüsü veya çarşaf ve pelerin ile yetınılmeğe başlandı. Ancak din açısından uygulanan kapanma da; aşırılığı benimseyerek yüzünü ve ellerini göstermeyen, haremde itikaf '*' hayatı yaşayan gelenekçi kadınların amaçları "cinsel ahlâkta

olgunluk" olduğu için, yine büyük bir saygı görmüşlerdir. Benimsedikleri koyu dindarlık kuralları; temelde yabancı kültürlerden alınmış olsa da ahlâkî bir kurala ve vicd'anî bir kanaata dayandığından, davranışları saygı ile karşılanmalıda. Fakat bu saygıdeğer kadınlar, ilim ve san'at öğrenimi yapmak, geçimlerini çalışarak kazanmak, milleti için meslekî ve vatanî görevleri yerine getirirken sosyal ortamda çalışmak zorunda olan kadınlardan, kendileri gibi giyinmelerini ve ibadet etmelerini istememelidirler. Her düşünce saygıdeğer olduğundan, bu iki kesim birbirinin fikrine saygı göstererek, birbirlerine gereksiz tenkitlerde bulunmamalıdırlar.

Cinsel ahlâkın erkekler gibi kadınlardan da istediği temizlik ve inceliktir. Hangi kesimden olursa olsun kadınların bu temizlik ve incelikle birlikte; ciddî ve onur sahibi olmaları onlar için önemli bir görevdir. Bu görev erkekler için de aynı oranda önemlidir. Kapanma; bir din emri veya bir ahlâk emri olmaktan çok, yukarıda uzun uzadıya açıkladı-

('*) İtikâf: Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme.

ğımız gibi bir ahlâk konusudur. Gerçi temelde yabancı kültürlerden alınmış olsa da; kurulu âdetlere karşı kesin bir uymamazlık demek değildir. Çünkü kurulu âdetlerin de az çok bir ahlâkî değeri vardır. Bundan dolayı kadınların bir harekette bütün gelenekleri bozmaya haklan yoktur. Halkın temizlik hakkındaki düşüncesi örnek ve sembollerden ayrılıp uzaklaşmadıkça; yalnız gözdelere ait düşüncenin değişmesi yeterli değildir.

Temizlik düşüncesi, diğer ahlâkî düşünceler gibi: başlangıçta dış sembollere değer verdiği halde, zorlanmayan bir gelişimle; maddî kapanma yerine "mental kapanma" <13>nın geçmesiyle yüzeyden öze yani gerçeğe geçer Fakat diğer yandan tutucular da bu tabiî gelişimin gerekli olduğunu artık kabul etmelidirler.

Bütün sosyal kurumlar gibi, cinsel ahlâka dayanan gelenekler de;, sosyal sebeplerle birlikte değişmeye, sosyal yükselişle birlikte yükselişe uğrarlar. Özellikle bu âdetlerin kaynağı ne din, ne de medeniyet olmadığı, zamanında yabancı kültürlerden alınmış din dışı davranış ve biçimler olduğu kesin olunca; bu davranışta inatçı olmamak gerekir.

Tutuculuğun bu alandaki görevi, cinsel ahlâkta esas olan temizlik, incelik, utanma duygusunun korunmasında sağlamlık ve ödün vermemektir. Adetlerin değişmesi ise tabiî kanunların kaçınılmaz sonucudur. Bundan böyle artık şekiller ve sembollerle değil; cinsel ahlâkın gerçek unsurları ile uğraşmak zamanı gelmiştir. Çünkü bu gibi şekilcilikle uğraşıldığı sırada ahlâk yönüne gerekli özen gösterilmiyor. Bunun sonucu olarak da temizlik ve titizlik gittikçe yozlaşıyor.

Cinsel ahlâkın bugün dayanacağı olumlu ve akademik esas: Toplumcu bilinçte ferdî şahsiyetlerin gittikçe daha kutsal bir özellik almasıdır.Toplumcu bilinç geliştikçe ferdî şahsiyet kutsallığından uzaklaşsaydı, cinsel ahlâkın giderek yozlaşacağına sonuçta ortadan kalkacağına hükmetmek doğru olurdu. Oysa başlangıçta yalnızca toplumcu şahsiyet kutsalken, sosyal iş bölümünden sonra bu kutsallık ferdî

(13) Mental kapanma: Oluşturulan düşünce sisteminin, giyim ve moda denilen sosyal değişim biçimlerindeki örtürtme.

şahsiyetlere de geçmiştir. Bunun üzerine giderek cinsel ahlâkın yükselmesi, bu sosyal kanunun tabiî bir sonucudur. Avrupa'da bir iki yüzyıl önce var olan cinsel ahlâkla; bugünkü cinsel ahlâk ve özellikle millî eğitim kurumlarının benimsedikleri durumlar bu iddiamızın belgeleridir.

Bugünkü cinsel ahlâkın bilimsel ve pozitif esası, ferdî şahsiyetlerin kutsal tanınmasıdır. Gerçekten şahsiyet kutsal olunca, her kutsal olan şey gibi; artık ona hiçbir insanın dokunmaması gerekir. Fakat bugün bu şahsî kutsallık; ilkel toplumlarda olduğu gibi yalnız kadınlara özgü olmayıp, erkekleri de kapsamaktadır. Bundan dolayıdır ki bugün; cinsel ahlâkın yalnızca kadınlar tarafından uyulması gerekli prensipler olarak tanınması, erkeklerin de ciddi ve samimi bir şekilde bu ahlâka uymaları gereklidir. Çünkü şahsiyetin kutsallığı dolayısıyle kadının psikolojik ve fiziksel çıplaklığı nasıl başkalarının gözlerinden uzak olması gerekiyorsa; erkeklerin de psikolojik ve fizikî

çıplaklıklarını yabancıların dokunmasından ve bakışlarından uzak tutmaları gerekir.
Erkek veya kadın olsun, her insanın psikolojik ve fiziksel samimiyeti, gizli ve kutsaldır. Oraya hiçbir yabancı sı-zamaz ve giremez. Bir hayvan çırılçıplak meydanda geze-r bilir. Çünkü hayvan şahsiyetten, şahsî dokunulmazlıktan yoksundur. İnsanın samimiyet ve çıplaklığı ise: Kabe gibi, Peygamberlerin yeri gibi, kutsal emânetler, evliya türbeleri gibi veya bazı mistik milletlerin hükümdarları gibi bakışlardan ve ilişkilerden kesin şekilde uzak tutulmuştur. Bu durum, toplumcu psikolojinin kaçınılmaz bir kanunudur. Diğer tabiî kanunlara uymamak ne denli gerekliyse, bu sosyal yasayı önemseme de o derece zararlıdır. Çünkü sosyal dayanışma, toplumun kutsal tanıdığı sembollerin; kutsal olmayan unsurlardan ayırt edilmesiyle varolabilir. Bu ayırıma uyulmadığı zaman; toplum bilinci çözülmeye, sosyal dayanışma sarsılmaya uğrar. Toplumun yükselip yücel-memesi ve dejenere olması sözkonusu olur. Yalnız cinsel ahlâka dayanarak kabul ettiğimiz bu esasa itiraz edilebilir. Denilir ki; erkeğin de kadının da psikolojik ve fiziksel samimiyet ve çıplaklıkları dokunulmaz ve görülmesi kesin biçimde yasak ise; evliliğin de yasak veya olağan dışı olması gerekmez mi? Durkheim buna dvap olarak diyor ki: "Evlilik ruhların

ve iki bedenin öyle bir birleşip kaynaşmasıdır ki. artık birbirinden ayrı iki şahsiyet, birbirine kapalı iki içtenlik kalmaz. Karı ile koca birleştikten sonra artık bir tek vücut, bir tek şahsiyet haJine gelirler."
Bundan dolayı bir erkeğin karısını, bir kadının kocasını çıplak görmesi; aynı kişinin kendi çıplaklık ve dokunulmazlığına sızması gibidir. Bir kişinin kendi çıplaklığını görmesi veya elini bacağına dokundurması, nasıl şahsiyetin kutsallığını bozmazsa; tek bir vücut haline gelmiş olan karı ile kocanın, birbirinin şahsî çıplaklığına, psikolojik ve fizikî içtenliğine de yasaklanmamış olması, bunların tekleşmiş şahsiyetlerinin kutsallığını bozmaz.
Karı ve kocanın ikisinden birisinin temiz olmayışı, diğerinin de kirliliğim gerektirdiğinden, karı-kocamn tek kutsal şahsiyete sahip olduklarını işaret etmez mi?
Toplumcu şahsiyetin kutsallığı ferdî şahsiyetin kutsallığından güçlüdür. Bu nedenle toplumda bir kadının kirliliği bütün toplumun temizliğine leke sürer. (14) Mahalle baskınları bunun içindir. Sonuç olarak bugünkü cinsel ahlâkın; ne kan bağına dayanan din çerçevesinin, ne de bilgeli dindarlığın esaslarına dayanma ihtiyacı yoktur. Ferdî şahsiyetlerin toplum bilincinde daha kutsal olması nasıl fertlere hukuken birçok haklar sağlıyorsa, aynı zamanda şahsî ve cinsel ahlâkta birtakım görevler yükleyecektir. Bu esasa dayanan tümü ile bilimsel ve pozitif biçimde bir cinsel ahlâk kurulabilir ve esasen kurulmaktadır.
(14) Kirlilik ve temizlik: Burada sözü edilen kirlilik ve temizlik, maddi değil, sosyal anlamdadır.

AİLENİN YAPISI
1. İlkel Toplumlarda Aile Yapısı ve Evlilik Türleri: Aile, birbirine akrabalık bağı ile bağlı olan fertlerin toplamı demektir. Akrabalık, bugünkü şekline bakılırsa, kandaşlık ile aynı şey sanılır. Oysa bu iki bağ birbirinden bütünüyle ayrıdır. Kandaşlık yalnızca fizyolojik bir ilişkidir. Hayvanlar arasında akrabalık olduğunu kimse iddia edemez. Çünkü etnografi (kavmiyat) ve tarih ilimleri bize gösteriyor ki; ne her zaman kandaşlar birbirinin akrabası sayılmışlar, ne de akrabalar arasında kesinlikle kan bağı aranmıştır.
Ana-üstün ailede, baba çocuğun kandaşıdır ama akrabası değildir. Çocuk babasını kendisine akraba tanımadığı gibi, baba yönünden olan diğer kandaşları yani amcasını, halasını, amca ve hala çocuklarını da akraba tanımaz. Bu toplumlarda bir insanın akrabası; yalnız ana yönünden olan kandaşları, daha doğrusu totemdaşlarıdır.
Ata-erkil (baba-üstün) ailede ise çocuk, yalnız baba yönünden olan kandaşlarını, daha doğrusu "man'daş"ları-nı akraba tanır. Anasını; kendi man'ını bırakıp kocasının man'ını akraba bildiği için, onu da akraba tanır. Fakat anasının kandaşlarına karşı hiçbir akrabalık duygusu taşımaz. Bundan başka, bir oğul kendi ata-erkil ailesinden çıkarılabilir. Yahut aile reisi onu aileden

uzaklaştırabilir. Yani kovabilir. Sonra bu kişi, başka bir aileye evlâtlık yolu ile girebilir. Böyle bir kimse, artık kendi kandaşları ile hiçbir akrabalık bağına sahip değildir. Yalnız yeni girdiği ailenin bireylerini kendisine akraba bilir. Ata-erkil ailelerde erkekler için olan bu durum, kızlar için de genellikle geçerlidir. Çünkü her kız gelinlik zamanında kendi ailesinden soyutlanarak, kocasının ailesine evlâtlık yolu ile girer.
Kandaşlıkla arkabalığın ayrı şeyler olduğuna en iyi örnek Avustralya'daki Aronta aşiretinde görülür. Arontalar'-da çocuk; ne babasının totemine, ne"de anasının totemine mirasçı olur. Anası nerde gebe kalmışsa o yerin kurucusu çocuğun totemi olur. Bu şekilde çocuk, bu klanın totemine ait olacağından; ne anasının ne de babasının klanı ile hiçbir akrabalık bağını taşıyamaz. Akrabalar, kendisine kan yönünden yabancı olan birtakım kişiler sayılırlar.

Ana-üstün klanlarda da, bir erkek başka başka klanlardan iki karısı varsa; bunlardan doğan çocuklar arasında hiçbir akrabalık bağı bulunmaz. Bundan dolayı bunlar birbiri ile evlenebilirler.
İşte bu gibi ayrılıklar üzerinedir ki; Durkheim, fizyolojik bir nitelik taşıyan kandaşlıkla, sosyal nitelik taşıyan akrabalığı birbirinden ayırmıştır.
Dikkat edersek, bu ayrılık bugün de vardır. Bir erkekle kanun dışı çocuğu arasında kandaşlık bulunduğu halde, sosyal akrabalık yoktur. Çünkü kanun dışı çocuk, babasına mirasçı olamaz. Bundan başka süt kardeşliği; evlenme yoluyle oluşan akrabalık gibi bağlarla bir çeşit gizlilik yani evlilik saygısı gerektiriyor. Oysa bu çeşit akrabalar arasında kandaşlık yoktur. Arkabalığın eski esası, kandaşlık olmadığı anlaşılınca; bunun ilk temelinin ne olduğunu da aramak gerekir. İlkel toplumlarda bu temel dindaşlıktır. Ana-üstün klanın esası totemdaşlık olduğu gibi, ata-erkil ailenin esası da "man'daş"lıktır.
Görülüyor ki; ilk zamanlarda aile, ortak bir mabuda tapınan fertlerin toplamı demektir. Ailenin kökü din olunca, birlikte yaşayan her toplulukta gerçek bir aile özelliği görmemek gerekir. Bir topluluğun sosyal bir aile özelliğini taşıyabilmesi için; onun hukukî, ahlâkî zorlayıcı kurallara sahip olması gereklidir.
Toplum, sosyal gelişme sürecinde (aşiret, kavim, ümmet, millet) adlarıyla dört dönemden geçtiği için; aile de bu dört sürece uygun olarak (klan, ocak, konak, yuva) adlarıyla dört dönemden geçmiştir. Aşiret devrinde sosyal aile yalnız klandan ibarettir. Kavim devrinde klandan başka ocak da, sosyal aile özelliğini alır. Ümmet devrinde ocak, değişerek konak durumuna girer. Millet devrinde ise konak ayrılarak yuvalara dönüşür.
Biz bu bölümde aşiret devrinden yani klanlardan söz edeceğiz. Klan, totemli ve totemsiz olmak üzere iki kısımdır. Totem; klanın adının bir hayvan veya bir bitki adı olmasıyla ve bu hayvan veya bitkinin, klan tarafından mabud tanınmasıyla ortaya çıkar.
Totemli klanlar da ana-üstün ve baba-üstün olarak ikiye ayrılır. Bu klanlar totemlerinin etini yemekten yasaklanmıştırlar. Fakat her yıl, hac ayininde totemi kurban ederek etinden bir miktar yerler. Saydığımız türlerden hangisine gi-

rerse girsin, klanın fertlerine tr-v:! ettiği ahlâkın özü; akrabaların birbirine karşı her zaman yükümlü oldukları görev-ierden ibarettir. Birbirine yardın etmek, birbirinin intikamını almak, birbirinin yasını tutmak, bir çeşit ortak mülkiyete sahip olmak, klanın mabuduna ortaklaşa ibâdet etmek, to-temli klanlarda fazla olarak klan üyelerinin birbiri ile evlenmemesi de kesin hükümdür
Ana-üstün klanda, akrabalık yalnızca ana yönündedir. Yani çocuk anasının totemine ve klanına bağlıdır. Ana-üstün klanda akrabalığın özü kadın olduğu için, kadın hukuk yönünden büyük bir serbestiye sahiptir. Bununla beraber klanın başkanlığı anaya değil, dayıya aittir. Çocuğun velisi babası değil, dayısıdır. Bundan dolayı dayının mirasçısı oğlu değil, yeğenidir. "Er dayıya çeker" deyimi ile, dayı yeğen arasındaki ilişki bu dönemden kalmadır.
Ana-üstün klanda evliliğin uc şekli vardır:
1. Ambik anak denilen evliliktir ki koca, karısının klanına bir hizmet eri gibi girerek orada dayının emri altında çalışır. İç güveylik bu devirden kalmıştır.

2. Sumundo denilen evliliktir ki. erkeğin kendisini iç güveylikten kurtarmak için; karısının klanına bir miktar mal vererek kendi klanında yaşamak hakkını sağlamasıdır. Erkek kendi klanında yaşamakla birlikte, istediği zaman karısının evine gidebilir. Eski Araplar'daki geçici kazanç denilen (müt'a) bu evliliğin bir çeşit kalıntısıdır.
3. Kocanın karısını ya kaçırmak, ya diğer bir klandan bir erkekle, kendi kızkardeşini değiştirmek veyahut da az miktarda mal vermek şekli ile kendi klanına getirmesidir.
Bu üçüncü evlilik türünde, çocuk babasının klanında doğup büyüdüğü halde; yine anasının klanında kalır. Bununla birlikte bu durum uzun süre devam ettikten sonra; beraber yaşamanın sonucu olarak babasının klanında ata-erkil bir totem oluşur. Bu şekilde klan "ana-üstün" biçimden, "baba-üstün" şekline geçer.
Buna rağmen totemizmin devamı, "ana-üstün" olması ile mümkündür. "Baba-üstün" totemizm uzun süre devam edemez. Bundan başka totemizm erkeklerin avcılık, kadınların çapa ile bir çeşit bahçıvanlık yaptığı aşiretlerde yaşayabilir.
Ehli hayvanlar kullanıldıktan sonra, artık totemizim de-
60
vam edemiyor. Zaten erkeğin biraz mal vererek kendi klanına kadını getirebilmesi, sürü sahibi olmasından sonra mümkün olabilir. Bunun üzerine, aşiretin avcılıktan çobanlığa geçişinden sonra; ana-üstün yerine baba-üstün klan oluşur. Böylece totemizm geriler.
2. Eski Türklerde ve Yakut'larda Aile Yapısı:
Türkler'de klanın tek sosyal aile olduğunu görebilmek için, Türkler'in avcılık devrine kadar uzanmak gerekir. Türk soy kütüğü (Secere-i Türkî); Uygurların göçten sonra çiftçi, çoban, avcı olmak üzere üç bölüme ayrıldıklarını belirtir ve sonra avcı Uygurlar hakkında da şunları anlatır:
"... ve yine bir bölüğü İrtiş nehri doğusunda hiç hayvan bulundurmayıp, balık ve kunduz ve samur ve sansar avlayıp, etini yiyip derisini giyerlerdi. Yapağıdan olmayıp, pamuktan olan kumaşı ömürlerinde görmezlerdi. Analar eğer kızlarını azarlamak isterlerse, kısrak ve sürü sahibi erkeğe düşüp et yiyip, kımız içip başka yaman günlerde olsunlar derlerdi..."
Devson'un, Moğollar'ın Tarihi'nde, Cami-üt tevarih'ten alınmış şöyle bir not görülüyor:
"Ormanlı oryankitlere ormanda yaşadıkları için bu ad verilmiştir. Bunlar Moğol kavminden olan oryankitlerle karıştırılmamalıdır. Bunlar çadır altında yaşamazlar. Hayvan derisi giyerler. Yabani öküzlerle koyunların etini yerler. Çünkü davar (koyun-keçi) beslemezler ve davar besleyen kavimleri küçük görürler. Bundan dolayı, bir baba veya ananın, kızını korkutmak için yapacağı en büyük tehdit; "Seni koyun besleyen birine vereyim de, sürülere bakasın." Bazı kızjarın bu tehdite inanarak kendini astığı görülmüştür.
Bu efsânelerden, Türkler'in avcılık hayatının kadınlar için daha sevindirici olduğu anlaşılıyor. Çünkü avcı Türkler'in kızları, göçebe aşiretlerin erkeklerine, sürü ve servet sahibi olmalarına rağmen varmak istemiyorlardı. Avcılık hayatının artan yoksulluğunu, göçebe hayatının bolluğuna üstün tutuyorlardı. O halde avcı Türkler'de ana-üstün klanın var olduğu ve kadınlar gerek iç güveylik yoluyla kendi klanlarında kalmak, gerek akrabalığın özü ana-üstün klan olduğundan geniş haklara sahip olmak gibi üstünlüklerin varlığı görülüyordu.
61
Bu devirde "ambık anak" şeklinde bir iç güveylik bulunduğuna, bugün halâ o hayata yakın bir hayat yaşamakta olan Altay'ın Barabınez Türkleri'nde <1S>; mal veremiyen erkekler ambikyen bir evlenme tarzında evlilik kurarlar. Bu aşiretlerde erkek, hayatının bir kısmını kayınbabasının evinde onun hesabına çalışmakla geçirir. Karısı üzerinde hiçbir hukuka sahip bulunmaz. Evliliğin bu tipi, ana-üstün bir klan ile, söz gelişi bir bağı taşıdığı için barabinezlerin böyle bir devreden henüz yeni çıkmış oldukları anlaşılır.
Türkler'in klan şeklindeki ailesini göstermek için Anine sosyolojisinin beşinci cildinin 364. sahifesindeki gelecek ifadeyi naklediyoruz:
"Yakutlar Sibirya'nın kuzey doğusunda dünyanın en soğuk ülkelerinden birinde yaşamakta olup, yaklaşık 220 bin nüfusa sahiptirler. Toprakları çok geniştir. Bütün şartlar ve durum bu kavmin birçok küçük topluluklar şeklinde birbirinden

uzak durumda yayılmasını ve böylece en eski âdetleri sürdürmelerini sağlamıştır. Bu kavmin en köklü sosyal topluluğu Seyyib adını alan klandır. Seyyib'in ne karakterde olduğuna, bileşiminin özelliğine ait bilgimiz pek eksiktir. Fakat biliyoruz ki, bu toplum soyca birbirinin akrabası olanlardan başka, birtakım yabancıları da kapsamaktadır. Ekonomik zorunluklara göre genişliği değişir. Klanı, belirleyen özellikler arasında bu saydığımız sıfatların da bulunduğu bilinmektedir. Seyyib'in fertleri arasında dayanışma çok güçlüdür. Bununla birlikte bu güçlülük zamanla azalmıştır. Toprağın sahibi klandır.
Topraklar fertler arasında paylaştırılmış ise de; sürekli yeni paylaşım ve değişimlere uğrarlar. Orman ve mer'a klanın ortak malları içinde kalır. Bütün bu organizasyonda ortakçı bir düşünce hakimdir. Hattâ özel evler bile yalnızca sahiplerinin yaranına özgü değildir. Her önüne gelen istediği eve girerek, gündüz ve gecenin her saatinde orada kalabilir.
Bir Seyyib'in içindeki özel ailelere yani evlere gelince; bunlar çok zayıf bir bağa sahip olup, hukukî korunmadan bütünüyle yoksundur. Yani bunlar ancak "tabiî aile" durumundadır. Dîn, ahlâk ve hukuk yönünden zoriayıcı ku-
(15) Baraba: Balı Sibirya'da yaşayan bir Türk boyu. Baraba aynı zamanda o bölgeye verilen isim olduğundan, orada yaşayan Türkler'e Ba-rabinez adı verilirdi.

rallara sahip olmadığı için; sosyal aile durumuna geçememiş, bir kurum değerini almamıştır. Hattâ karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluğa özgü bir isim bile yoktur. Bunlar hukukî topluluklar olmayıp, fiili topluluklar durumundadır. Bundan dolayı fertleri arasındaki ilişkiler çok zayıf bir ahlâkî özellik taşır. Bu topluluğun içindeki düzen bütünüyle "asosyai"dir. Güçlü olan, zayıfları egemenliği altına alır ve böylece geçici bir düzen oluşturulur. Ana-baba ile çocuklar arasında belirli ve tanımlanmış bir görev yoktur. Aksine sürekli bir karışıklık vardır.
Çocuklar küçükken evin reisi; karısına ve çocuklarına kesin olarak egemendir. Fakat çocuklar kendi kendilerine yetecek bir yaşa gelir gelmez bağımsızlıklarını isteyerek, ayrıca evbark sahibi olabilmek için; babalarının mallarından bir kısmını zorla alırlar. Sonra zamanla anne ve baba yaşlanınca; bu kez egemenlik sırası evlâtlarına gelir. Bu zorla egemen olma ise, çok ağır ve acı bir şekilde devam eder.
"Özel aile"de hukukî organisazyonun bulunmadığı, akrabalığa ait deyimlerin olmaması ile belirlenmiştir. Yakut-ça'da bir evlâdın; babasıyla, erkek ve kızkardeşleri ile arasındaki ilişkileri açıklayacak kelimeler yoktur. Bu yoldaki kelimelerin anlattığı anlamlar, "Seyyib'in çeşitli kuşaklarından ve bunlardan doğanlara aittir. Yakut, kendi yaşında olan klan üyelerinin bütününü kapsayan bir kelimeye sahiptir. Fakat bu sözcük aynı zamanda kendinden önceki ve sonraki doğanlara da aittir. Demek ki Yakutlar'da dayanışma ve kurum bağı yalnızca klan akrabalığıdır. Bu şekilde klan organizasyonunun; özel aile organizasyonundan önce oluştuğu bir kez daha belirlenmiş olur. Özel aile fiilen vardır^ Fakat sosyal bir kurum olmağa yeni başlamıştır. Evlilik ilişkilerinde dışarıdan evlenme bir kuraldır. Yakut, bağlı olduğu Seyyib'in içinden evlenemez. Fakat gelenekler; eski zamanlarda var olan ilkel, içeriden evlenme kuralının hatırasını korumakta ve bazı deyimlerde bunun izlerini saklamaktadır."
Bu özelliklerden alaşılıyor ki; Yakut Türkleri'nde "klân"ın adı "seyyib"dir. Bu toplum Türkmenlerin obasına, doğu ve kuzey Türkleri'nin avuluna pek benziyor. Yakutlar'da ise Türk klanı olan Seyyib'den doğduğu anlaşılıyor. Bizde kamu hukukuna ait kanunlar yapılırken; yalnız

bugünkü Türk köyünü değil, bunun öncesi olan oba ve Sey-yib'i incelemek gerekir. Çünkü bir kurumun geçmişteki gelişimi olmazsa, ondan bu anda ve gelecekte neler bekleneceği kestirilemez.
Yakutlar'da klanın biricik "sosyal aile" olduğunu gördük. Bu klanda baba-üstün akrabalığın ve totemizmin izleri bulunduğunu da başka bir kaynaktan öğreniyoruz. Siyero-zeveski'nin "Revue de le histoire des religions" adındaki derginin 47. cildinde yayımladığı "İnanışlara göre Şamanizm" adlı bir incelemesinde; Yakutlar'da ağa-oza adıyla baba soyundan başka, eye-oza adlı bir de ana soyunun

bulunduğunu görüyoruz. "Ağa" baba anlamına, "eve" ana anlamınadır. Oza sözcüğü ise, soy ve akraba topluluğu anlamınadır.
Her şaman, önceleri aşiret teşkilâtının kökü olan bir ana soyunun temsilcisi olduğu için, bir eğe-kila'ya yani bir ana totemine sahiptir. "Kila", Yakutça'da hayvan anlamına olup burada totem anlamınadır. Şamanlar'ın eğe-kila'ları: boğa, tay, kartal, geyik, ayı, kurt, köpek, karga gibi hayvanlardır. Bunlara ruhları yiyen koruyucu hayvanların hayalleri denilir. Yakut aşiretinin eski ana-üstün teşkilâtı bozulduktan sonra, izleri yalnız şaman teşkilâtında kalmıştır. Bununla birlikte samanların ana-üstün toteme sahip olmaları, eski teşkilâttaki ana-üstün klanın temsilcileri oldukları içindir. Nasıl ki; Yakutlar'da dört adetten fazla olmaması gereken dört büyük şaman da, aşiretin eski bölümleri olan dört ulusun temsilcileridir.
Bundan başka şaman olmayan fertlerin yani lâiklerin de, eyeci adı ile birer koruyucu ruhları vardır. Siyerozeveski; "hist" edatının batı Türkçesi'ndeki "a" edatının karşılığı olduğunu açıklıyor. Bu sözcük bundan dolayı "anası" anlamına gelir. Şamanlar'ın koruyucu ruhlarına ise "amağat" adı verilir ki; Orhun kitabesindeki omay kelimesinin "tanrı" karşılığı şeklidir. Çünkü bay = bayat, gay*=gayat, tekin = tekyid, yokin = yekit kelimelerinde de bu çoğul şekilleri görülür. Kara Kırgızlar'da "seyyib" kelimesinin de "sibet" şeklinde olduğunu görüyoruz. Tomsen; "omay" kelimesini "tanrıça" diye tercüme ettiğine göre, "armağat" ında dişi bir tanrı veya bu anlamda olması gerekir. Şan-gloira anlamına olan "amat" sözü de bunun hafifletilmisi olabilir. Bu olaylar, Yakutlar'da; eski zamanlarda yaşamış
64
ana-üstün bir klanın izlerini göstermeğe yeterlidir.
Totemizmin izleri Oğuzlarda da görülür. Oğuz ılı altı soya bölünür. Her soyun avcı kuşlardan olmak üzere bir ongun, yani totemi vardı: Günhan soyu = Şahin Ayhan soyu = Kartal Yildızhan soyu = Tavşancıl Gökhan soyu = Sungur Denizhan soyu = Çakır Dağhan soyu = Üç kuş
"Cami-üt tevarih" (Toplanmış Tarihler) yazarı, Reşıd-üd'din'in açıklamasına göre; bu soylardan her biri kendi ongun'unu kutsal sayarak öldürmez ve etini yemezdi.
Türklerde eski bir totemizmin derin izleri olduğunu Edebiyat Fakültesi dergisinin beşinci sayısında: "Eski Türkülerde Din" adlı makalede detaylı gösterdiğim için, bu konuyu geniş tutmayacağım.
3. Eski Arap simye (klân)lerinde Aile Yapısı:
Eski Araplar'da Totemizmin izleri görünmüyor. Fakat, Araplar'da sosyal aile; İslâmiyet'ten önce, yalnız simye (klân)den ibaretti.
Arap klanı da; Türk Obası gibi, bir çeşit ortak mülkiyete sahip bir toplum halinde idi. Hep birlikte konup göçen bu topluma "Ray" adı verilir. Bununla birlikte "Ray"ın içinde "Ehl" adıyla, Ehl'in içinde de "İyal" adıyla daha küçük aileler de vardı. Fakat bu aileler, sosyal bir özellik yani dinî ve hukukî zorlayıcı bir kurala sahip değildiler. Yalnızca fi-ziken varolan toplumlardan ibarettiler. Ehl, ayni evde yaşayan dede, oğullar, torunlar ve bunların çocuklarından oluşuyordu. "Ray"ın mer'ası ve su kaynağı ortak olduğu gibi; "ehl"in de çadırları ve sürüleri ortaktı. "Ehl"in içinde yer alan "iyal'Mar ise; karı, koca ve çocuklardan oluşan evlilik toplumlarıydı.
İslâmiyet'ten önce, ne "ehl", ne "iyal" henüz sosyal bir aile özelliğini alamamıştı. Ehl'in sosyal bir kurum halini alması için; simye (klan, gibi, ehl'in de özel bir mabudunun bulunması gerekirdi. Totemli simyede, klanın mabudu "to-tem"dir. Totemsiz simyede de, simyenin adası olan "ced"-de kurbanlar kesilir ve ibadet edilirdi.
.65
Eski Araplar'da her simye (klan), kendisine adını veren "ceddine" karşı bu gibi dinî görevlerle yükümlü idi. Fakat "ehf'in henüz özel bir mabudu, bir "man"ı oluşmamıştı. Bundan dolayıdır ki; cahiliyet çağında karı ile kocayı birbirine bağlayan evlilik bağı, dinî bir değer taşımıyordu.
Bir kadın, ancak bir çocuk doğurduktan sonra kocası ile arasında bir bağ meydana gelirdi. Bir kadın çocuk doğurmadan ölürse, kocasına başsağlığı dilenmezdi. Kadın diyet vermeğe mahkûm olursa; bunu kocası değil, kadının kendi simyesi yani

klanı öderdi. İntikamını almak da kendi simyesine aitti. Bir kadın, kocasının simyesi gözünde; ancak ana olduktan sonra saygıdeğer tanınırdı.
Bundan başka, bir erkekle bir kadın;-kanun dışı ilişkide bulunduktan sonra, bir çocuk doğarsa babası onu kabul etmeğe mecburdu.. Bu şekilde çocuk, meşru olmayan ilişkiyi, normal evlilik durumuna sokabilirdi.
Araplar'da akrabalık yalnızca soy birliğine dayandığından; evlilikten doğan akrabalığın önemi yoktu. Bunun içindir ki; erkek anasına büyük saygı gösterirdi. Fakat karısına, ana olmadıkça hiçbir önem vermezdi. Bundan başka bir baba ölünce, oğlu üvey analarını eş olarak alabilirdi. Çünkü kazanılmış bir saygı henüz oluşmamıştı. Araplar'da yalnız simye (klan) akrabalığı vardı. Ehl'i akrabalık henüz kurulmamıştı.
Sosyal ailenin yalnız simyeden ibaret olması, aşiret dönemine özgüdür. Aşiret devrinde kamu hukuku bulunmadığı için, fertlerin hukukunu yalnızca kan davası sağlardı. Kan davasına göre; bir ferdin işlediği bir suçtan bütün klan sorumludur. Saldırıya uğrayan bir ferdin intikamını da; yalnız yakın kandaşları değil, klanın diğer fertleri de almakla yükümlü idi. Diyeti alan ve veren klandı.
Kan davası, hükümet ve mahkemenin bulunmadığı yerlerde fertlerin hukkunu koruyan manevî bir bağ durumundadır. İlkel cemiyetlerde yasal kuruluşların tek dayanağıdır. Bundan dolay] simye ahlâkı normal bir ahlâktır. Fakat kamu hukuku oluşup da devlet kurulunca; simye ahlâkı sağlıksız bir durum alır. İslâmiyet'ten önce faydalı hizmetler görmüş olan simye ahlâkının esası: "Simye (klan) üyeleri kutsal ve bütün haklara sahip kabul edildiğinden, yalnız simye üyelerine karşı yükümlü, dışında kalanlara karşı hiçbir ahlâkî görevle yükümlü olmamaktır. Oysa İslâmiyet'te

bütün Müslümanlar kardeş bilindiği gibi, İslâm devleti de; bütün vatandaşlarının hukukunu sağlamakla görevliydi. Bu nedenden aşiret örneğindeki çok normal simye ahlâkı; kavim, ümmet, millet devirlerinde sağlıksız bir durum göstermektedir.
Eski Türkler'de "kavim devleti", "il" adıyla çok eski zamanlarda oluşmuş, kan davasının yerini, hükümet adına cezaları getiren "töre" var olmuştu. Zaten Türkçe kelimelerdeki "ke" edatı; "Soğdak-soğutlu, çitat-çitli" kelimelerinde olduğu gibi, "Türk" kelimesi de "Töreli" demektir. Türkler "cahil"lere "tatiri" derlerdi. Ki sonradan Tatar şeklini almıştır. Devson, "Cami-üt tevarih"ten naklen şöyle yazıyor:
"Tatar kavmi, birçok şubelerden meydana gelmiş olup; takriben 70 bin evden oluşuyordu. Önceleri Çin sınırıyla, bayır gölü arasında yaşıyorlardı. Her aşiret özel bir toprağa sahipti. Tatarlar, çoğu zaman Hatay (Kıtay) İmparator-luğu'nun bünyesinde ve haraç (vergi) vererek yaşarlardı. Fakat genellikle falan veya filân aşiretler isyan eder. Ancak silâh gücü ile egemenlik altına alınırlardı. Çoğu kez aşiretler birbirleriyle savaşırlardı. Tatarlar'ın; "Kerd ve Fernik" toplumları küçük bir tartışma nedeniyle birbirlerine bıçak veya kılıç saplamakla tanınırlardı. Bugün Moğollar arasında olan düzen ve bağlılık onlarda yoktu. Kindar, öfkeli ve intikamcı idiler." (1 ^Moğollar'in tarihi Cahiliyet devrini oluşturan toplumların özü; sosyaF açıdan simye (klân)den ibarettir. Simye içinde, kan davasının, matem ayini geleneğinin en büyük görevlerden olması bunun sonucudur. Bu ülküye göre, kutsal olan fert değil klan yani simyedir. Hak sahibi de, ancak simyedir. Simyenin bu kadar güçlü olması; hem aşiretin, hem özel ailenin yani "jghil" veya "ocak"-ın zayıf kalmasına neden olmuştur. "Özel kanunlar; kamu hukukundan çok daha güçlüdür" kuralı da bu dönemden kalma bir sözdür. Çünkü bu devirde özel kanunlar, simyenin kanunları, kamu hukuku da, aşiretlerin hukuku idi. Simyenin dayanışması, aşiretin dayanışmasından çok güçlü olduğu için; bu ülke, o devir için çok uygundu.
(16) Gaslon Richard-Tarihte Kadın S:56
(17) Moğollar in Tarihi-S:328.-Devson.

AİLE AHLÂKI
Aşiret devrinde "sosyal aile", yalnızca simye (klân)dir.
Çeşitli aşiretler bir kavim devleti şeklinde birleşince, ev de; sosyal aile özelliğini almıştır. Ailenin bu şekline "Ocak = Foyer'" diyebiliriz. Ana-üstün simye "totemizm"

diniyle, baba-üstün simye "naturizm" dini ile bulunduğu
gibi; Ocak'ta "manizm" diniyle birlikte bulunur.
Manizm: Ev'in ölmüş atalarına ibadet esasına dayanır. "Man" "Ata"nın ruhu olup; ev'in ocağında barınır. Bu çeşit ailede ocağın ve ocak ateşinin kutsal tanınması bu sebeptendir. Bazı man'lar yalnız ata ruhundan ibaret olduğundan; aile hukuku sadece baba'da bulunurdu. Eski Romalılar aile reisine (hükümdar baba = Pater Potestar) derlerdi. Bu örnekte yalnız babanın erkek olan kandaşları akraba tanınır. Ananın kandaşları akraba tanınmazdı. Ocağın bu şekline "ata-erkil" (Peder sahi aile) adı verilir. Bazı toplumlarda da atanın ruhu gibi, ataların ruhu da "man" hükmündedir. Bunun için, her ikisine de ibadet edilir. Bu çeşit aileye de, "eşitçi aile" diyebiliriz. Eski Türkler'de aile bu tür idi.

1. ESKİ.TÜRKLERDE AİLE YAPISI, AİLE HUKUKU VE KAMU HUKUKUNDA AİLENİN YERİ

Eski Türkler'de, aile ocağında; biri atanın, diğeri büyük baba ve büyük annenin ruhu olmak üzere iki "man" barı-nırdı. Ailenin fertleri yalnız bu aile mabuduna değil, bir ma-bud ile, bir de dişi mabud'a ibadet ederlerdi. Garaner diyor ki;

"Doğu Türkleri nde halâ, aile ateşinin asla sönmemesi ne -sebebini bilmeksizin-çok dikkat ederler. Evin hanımı her akşam ateşi kül ile örter. Sabahleyin Türkler'ce kutsal tanınan bir ardıç dalıyla bu ateşi yeniden canlandırır Bu ardıç dalını alevlendirdikten sonra eline alır, oda oda dolaşarak evi bununla temizler. Eğer kaza ile mutfağın ateşi sönerse -çünkü kutsal olan ateş, ancak mutfağın ateşidır-bunu kibritle yakmağa kalkışmaz. Komşunun ocağından ödünç aldığı (soydan alınması gereken) korlarla yakmayı yeğ tutar. Bu ateş eski Hind-Avrupalılar'da olduğu gibi. eski Türkler'de de ataların daima canlı olan ruhu, ailenin aynı zamanda hem görünen sembolü, hem de mabudu durumundadır. Bugün Kırgızlar'la Kazaklar, çadırlarının ocağına bir kurban sundukları zaman, ailenin mabudunu '"od ata, od ana" diye çağırırlar.
Bu olaylardan anlaşılıyor ki, eski Türkler'de bir çeşit manizm vardı Fakat bu manizm, yalnız ataların ruhlarını değil, büyük baba ve büyük annelerinin ruhlarını da mabud kabul ediyordu Bundan dolayıdır ki, aile ocağının ateşine yalnız (od ata) deniyor, (od ana) da deniyordu. Bu ateşte iki ruh yaşıyordu. Bunun sonucu olarak, eski Türklerde yalnızca ata-erkil olan bir aile olmamış, ana soyuna da aynı değeri veren (maderşahi ana-üstün) çoğaltılmış hukuk eşit-likli bir aile örneği meydana gelmiştir. Bazı gezginler, ev içinde "od ata" ile "od ana"yı temsil eden birtakım ıdol yerlerinin de varlığını haber vermişlerdir. Rubrak diyor ki: (Grand Ansıklopedie Moğol maddesi) "Ev'in sağ tarafında ev sahibinin oturacağı yerde keçeden veya çuhadan yapılmış bir idol bulunurdu ki; buna ev sahibinin kardeşi denilirdi. Solda karısının oturacağı yerin üzerinde yine bir ıdol bulunuyordu Bu da ev sahibinin kardeşi adını alırdı Kalbin yeri olan sol yön saygı duyulan bir yerdi. Bu iki idol (sa-nımjdan başka, diğer idoller de vardı. Birisi (inek memeli) idi ki, kadınların koruyucusu idi. Çünkü inekleri sağan kadınlardı. Diğeri (kısrak memeli) idi ki, erkeklerin koruyucusu İdi. Çünkü kısrakları sağan erkeklerdi. Büyük bir ihtimale göre, bu idoller (sanımlar); ailenin iki "man"ı olan (od ata) ile (od ana)nın sembollerinden ibarettir.
Eski Türkler, aile mutluluğunu, bu iki ocak perisinin sevişmesine bağlarlardı. Bugün bite, karı ile kocanın arasında geçimsizlik görüldüğü an; "perileri sevişmemiş" denir.

Bundan dolayı evlilik aslında ocak perileri arasında meydana geliyor. Gelin ve güveyi bu ruhsal evliliği temsille yükümlü idiler. Düğün şenliğinde buna işaret eden birçok izler görülüyor. Bununla birlikte ocak; ister ata-erkil olsun, ister eşitliğe dayansın, kamu hukukunu taşıyan bir devlet teşkilâtı var olduktan sonra oluşur. Çünkü devlet yokken simye (klân)deki aile hukuku, simye'nin başkanında toplanmayarak bütün fertler arasında yayılmış bir durumdadır. Meselâ: Arap simye'sinde bir topluma ait fertlerin tümü, birbirinin velisi, birbirinin hukukunu arayandır. Suç karşılığı ceza ve kan davasında; hukuken hak sahibi yalnız simye'nin başkanı değil, simye'nin bütün fertleridir. Bu yönden simye; Cumhuriyet şeklinde büyük bir aile demektir.
Ocak ise; bir cumhuriyete değil, bir hükümdarlığa benzer. Baba-üstün ocakta yalnız bir hükümdar varki, babadır. İkili ocakta (yani Türk ailesinde) ise;

ailenin bir prensi ile bir de prensesi vardır ki, baba ile anadan ibarettir. Ailede bir veya iki hükmedicinin var olabilmesi için; daha önce toplumda bu kavramların pratikte yaşaması gerekir. Eski Yunan ve Lâtinler'de "şehir" oluşmadan "ata-erkil" aile meydana gelmediği gibi; eski Türkler'de de göçer şehir durumundaki "il" oluşmadan "ocak" meydana gelmemişti. Dikkat edilince görülüyor ki; hukukun ikili olması konusunda "Türk ili" ile "Türk ocağı" arasında bir simetri vardır:
Devletin genelhukuku, hakan ile hatun'un birleşik kişiliğinde belirir. Hükümet tarafından çıkarılan emirlerin (kanunların); kesinlikle "Hakan ile Hatun emrediyor ki" şeklinde ilân edilmesi gereklidir. Ayrıca elçilerin Hakan ile Hatun'un birlikte oldukları zaman kabul edilmesi, kamu hukukunun yalnız hakana değil, hatunla birlikte her ikisine ait olduğunu gösterir." <18>
Bunun gibi, ailenin özel hukuku da; baba ile ananın ortak kişiliğinde bulunmaktadır. Böyle olmakla birlikte, ailenin hukuku aslında "od ata" ile "od ana"ya ait. olup; Kar. ve koca bunların vekili oldukları için bu hukuka sahiptirler
Hakan ve Hatun da "Ay ata" ile "Çün ana"nın vekilleri ve temsilcileri oldukları için kam/j hukukunu kendilerinde toplayabilmektedirler.
(18) Yeni Mecmuar,,n 9. sayısındaki Cinsel Ahlâk makalesi-Ziya Gökalp. 70
Radlof "Samanlık ve Medeniyeti" adlı incelemesinde, eski Türk Kozmogonisi'ne göre; göğün yedinci katında "Gün ana'nın" altıncı katında da "Ay Ata"nın bulunduğu bildirdikten sonra, Güneş'in dişi, Ay'ın erkek sayılmasının yalnızca ses benzerliğinden olduğunu ve bir anlam taşımadığını iddia ediyor. Oysa Yeni Mecmuada yayımlanan "Türk Kozmogonisi" şiirinde; Siyerozeveskiden alınmış bilgiye göre, Yakutlar'a ait iki Lejand vardır ki; birisi "ay"ın bir öksüz kızla sevişmesine, diğeri de gök aleminin kızı olan "Güneş Hanım"ın yer tanrısı tarafından evlenmek için istenilmesini anlatır.
Bu lejandler "Gün ana" ile "Ay ata"nın efsanevî anlamları taşıdıklarını gösteriyor. Türk töresine göre: "Ay ata" ile "Gün ana" evrenin, "Hakan" ile "hatun" ise insanlığın hakanı ve kraliçesi durumundadırlar.
Hakan ile Hatun bazan da, ilâhların babası ile anası olan "Gök Tanrı" ile "Yağızır" adındaki tanrı ile tanrıçanın temsilcileri olurlar. Oğuz teşkilâtı "Taoizm" teşkilâtı ile karşılaştırılınca bu sonuç doğuyor. (19> Orhun Kitabesi'nde sürekli hakan ile hatunun "Babam devleti dirilten hakan, anam devleti bilen hatun" diye birlikte yazılmaları ve iki sıfatın da "devlet" sözcüğünü içermesi, siyaset hukukunun bu ikisinde birlikte oluştuğunu gösterir. Aile haklarının yalnız kocada olmayıp, karı ile kocanın ikisinde bulunduğunu gösteren birtakım işaretler de vardır.
2. EVLENME DURUMLARI
Eski Türkler'de, evlilik yalnız bir kadınla olmakla birlikte; fetih zamanlarında töreye aykırı olarak, kadınların çoğaldığı görülmüştür. Fakat bu çoğalma ancak bir çeşit (töre hilesi) yapmak şekliyle yapılabilmiştir.
(19) Millî Tetebbûlar Mecmuası-Sayı:3 Sahiîe:4l2-417.
Türk töresi yalnız ilk kadını ailenin yasal sahiplerinden biri sayar, diğer kadınlara kuma adını vermiştir. "Kuma" deyimi bugün de Anadolu'da kullanılmakta ise de, anlamı değişmiştir.
İslâm ailesinde ise, ortaklar arasında kesin bir eşitlik vardır. Oysa eski Türk ailesinde, evin sahibi olan kadın ve erkeğin hayatının ortağı, yalnız ilk karışıdır. Kumalar ise; bir tür "odalık" özelliğinde olup, ilk kadının emri altında hareket etmekle yükümlüdürler. Bunların aile düzeni içinde dinî ve hukukî yerleri olmadığı, çocuklarının kendilerine "anne" diyememelerinden anlaşılır.
Kumaların çocukları resmen, ilk kadının evlâtları tanınır. Yalnız onu "anne" diye çağırabilirler. Öz annelerine ise, yalnız "teyze ' diyebilirler. Bundan başka kumaların çocukları diğer kardeşlerine oranla çok aşağı bir durumda bulunurlar ve daha az mirasa sahip olurlar. Hiçbir konuda ilk kadınların çocuklarına eşit olamazlar.
"İl" döneminde hakanın yerine yalnız ilk kadından olan oğlu geçebilir. Kumadan doğan çocukları hakan olamazlar. Bununla birlikte ilk kadından amaç; kendi "irinden aldığı ve töre nikahıyla evlenmiş olduğu kadın demektir. Çünkü töre nikahıyla yalnızca il'den olan asîl kadınlarla evle-nilirdi. O devirde ilk

kadınlar genellikle "hatun" yani "prenses" idiler. Sonraları hatun deyimi, ilk kadına sembol oldu. Kumalar ise il'den yani asîl aileden olmazlardı. Kesinlikle dışarıdan gelmiş cariyelerden veya dışarıdan alınmış kadınlardan olurlardı.
Çünkü bu çağda Türkler evlenirken töre gereğince; ilk kurala bağlı idiler: İl'in içinden, soy'un ise dışından evlenmeğe mecburdular.
Hâlâ dillerde gezen "Kızımı yedi kat yabancıya veririm" deyimi, eski zamanlarda yedi göbek dışardan evlenildiğini gösterir. Bu kural totemli simye devrinin bir kalıntısıdır.
Fakat il'in içinden evlenilmesi, toplumun aristokratik bir özellik almasının sonucuydu. Toplumun içinde yalnız il'den olanlar vatandaşlık haklarına sahiptir. İl'den olanlar ise yal-
72
nız soylular id: Bunların dışında kalan ' Oymaklar'la. <¦¦; v. budun"; Roma'dakı "Kalyanet" ve "Pelebes" sınıfla- ¦_!> bi ii'in yani sitenin dışında idiler.
İşte bunun için soylu bir kişinin hanımı; ancak kendi !ı-ne yani "şehirli özelliğine" sahip bir kadın olabilirdi islâmiyet'in, ortaktan eşit tutmasına rağmen; bugün de Anadolu'da çok kadın bulunan evlerde, hatun "evin ilk hanımı" ile kumaların eski sosyal durumları süregelmektedir
Türk ailesi il'li, man'lı olduğu için; hem ana soyuna, hem de baba soyuna önem verirdi. Çocuk hem baba yönünden olan kandaşlarını, hem de ana yönünden olan kandaşlarını akraba tanırdı Bundan dolayıdır ki; bugün Hive ve Doğu Türkistan'da yaşayan Türkmenler'de bir kız, yalnız babası Türkmen olan bir delikanlı ile evlenemez. Çünkü bir adamın soylu olabilmesi için; yalnız babasının asîl olması yeterli değildir Türkmen kızının evleneceği delikanlının ana ve babasının kesinlikle soylu yani Türkmen olması gerekir. Türkmenlerce soyluluğun hem baba, hem de ana yönünden olduğunu belirten diğer bir belge de; asalet (soyluluk) unvanlarıdır. Eski Türkler baba yönünden Hakan oğlu olanlara "Tekin" ana yönünden Hakan oğlu olanlara da "İnal" derlerdi. Bir prensin Hakan olması için; hem tekin, hem de inal olması gerekliydi. Nasıl ki bugün iran'da hüküm süren Kaçar Türkleri'nde de bir şehzadenin, şah olabilmesi için; babası gibi anasının da Kaçar sülâlesinden olması şarttır.
i 201

3. TÜRK AİLE YAPISININ GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

Türk ailesi, ne ana-üstün simye'nin "ambik anak" örneğinde olduğu gibi. erkeği karısının simye'sine bir kale gibi götürür, ne de baba-üstün ailede olduğu gibi, kadını kocasının evine bir odalık gibi getirir. Türkler'de her evlilikten yeni bir ev, yeni bir aile oluşur. Bundan dolayıdır ki; Türkler'de evliliğe "evlenmek" (ev-bark sahibi olmak) denilmiştir. Bark (= avtele) anlamındadır. Bu yeni kurulan aile
(20) Ziya Gökalp bunları yazdığı sırada, son Iran şahının babası General Rıza Pehlevi, henüz Kaçar hanedanına mensup Türk Nadir Şahı silah zoru ile devirip İran tahtına oturmamıştı
73
ne erkeğin, ne de kadının eski ailelerinin bir dalı durumunda değildir. Her delikanlı evlendiği an, babasının ve anasının malından kendine ait miras payını alarak ayrı bir eve çıkar. Kadın da çeyizini bu yeni eve getirir. Her evlilik, eski ailelerinden ayrılan iki kişinin birbirleriyle birleşmesinden oluşan yeni bir ailenin meydana gelmesi demektir. Bunun için iç güveylik ve iç gelinlik yoktur. Yani erkek, evinin beyi ise, kadın da aynı şekilde evinin hanımıdır.
Türkler'de, ocağın erkek ve kadını aynı düzeyde sayması, kadınları baba-üstün ailede görülen birtakım kurallardan uzak tutmuştur. Gurunard diyor ki. <21>
"On dört yüzyıldan beri Çin işgalindeki Doğu Türkistan'da kadınların erkeklerle birlikte aynı değerde kabul edildikleri Türk toplumunu biliyoruz."
"Heyüen Çaniğ (Kao Çang)'ın hanımıyla birlikte diğer hanımlarının kendini karşılamak için şehirden çıktıklarını, prensin anası ve kendi konferanslarına ve dinî çalışmalarına devam ettiğini bildiriliyor."
"İslâmiyet'ten önce Türk kadınlarında örtünme kapanmanın bulunmaması, Türkler'in o zamana dek; hem baba-üstün, hem de bilgeli bir dinden uzak kalmalarının bir sonucudur.
Bütün toplumlarda, simye gibi ocağında sosyal bir aile olması; devletin kurulmasıyla süratle oluşur. Eskiden sim-ye'de, devlet gibi siyasî bir topluluk

olup; fertlerin hukukunu kan davası metodu ile koruduğundan, devlet kurulunca; ferdî hukukun yaygınlığı ve korunması konusunda bu iki kurum arasında rekabet olmuş. Ne simye, yüzyıllardan beri alışmış olduğu bir hak'kı bırakmak ister, ne de devlet kendinden başka yargılayıcı hukuka sahip bir gücün varlığına izin verir. İşte bunun içindir ki, Eflâtun "Devletin güçlenmesi, ailenin kaldırılması veya hiç olmazsa asker sınıfının aile oluşturmamasıyla mümkündür" demişti. Çünkü o zaman, simye şeklindeki aile henüz güçlü idi. Devlet ve or-
(21) Türkistan ve Tibet-Sahife:129
74
dunun dayanışmasına engel oluyordu İslâmiyet bir yandan simye topluluklarına "Hâmıt-i Cahıhyye" (cahilliğin koruyucusu) adını vererek çirkin görmüş, diğer yandan "mal ve evlât size düşmandır" diyerek simye devrindeki çok güçlü aile bağlarını zayıflatmağa çalışmıştı. Çünkü inanç kardeşliğinin güçlenmesi için, kan kardeşliğinin zayıflaması gerekliydi. Osmanlı devleti de, ilk devirlerinde, devleti, genellikle ailesiz fertlerden oluşan bir orduya dayandırarak Ef-lâtun'un ülküsünü gerçekleştirmişti.
Türklerde en eski zamandan beri devlet, simye'nin üstünde tanındığı için; güçlü bir devlet teşkilâtı oluşmuştur. Leon Kahon tarihinde iki atasözü nakleder ki; bunlar Türkler'in devleti ailenin üstünde tuttuğuna işaret eder: (22>
"Türk ata binince babasını tanımaz." Yani devlet memuru olunca, artık aile reisinin komutasında kalamaz.
"Yoldaşların babanın ocağına akın ederse, sen de beraber akın et." Yani devletinle kabilen arasında bir anlaşmazlık çıkarsa; kabileni devletine feda et.
Türkler'in; devlete, aileden daha fazla bağlı olduğunu gösteren birtakım halk hükümleri de vardır. Meselâ: "Yolda büyük dururken, soyda büyük önde yürümez." Yolda büyük, devlet memurudur ki, kamu hukukunu taşır, soyda büyük aile reisidir ki; özel hukuku temsil eder.
İl hayatı yaşayan Türklerce kamu (devlet) hukuku, özel (şahıs ve aile) hukukundan güçlü olduğu için; eskiden beri yolda büyük, soy'da büyüğün yerine geçerdi. Oysa cahili-yet devrindeki Araplar'da, simye şeyhinin fertler üzerindeki saygınlığı bir aşiret şeyhinin etkisinden çok güçlüdür.
Yine Türk "Belden gelen başkan değil, yoldan gelen başkandır" der. Bununla, toplumcu şahsiyeti, soy soyluluğundan daha yüksek gördüğünü anlatır. (İnne ekreme-küm etgaküm" kutsal sözü de bu anlamı içerir.
Türkler'de aile ülküsünün ikinci, devlet ülküsünün birinci derecede olmasının bir önemli sonucu da; çocuk ergen
(22) Dareste-Hukuk tarihi Üzerine İncelemeler- Sahife:272
75
olunca, baba ve anasının hukukundan çıkarak devletin hukukuna girmesi idi. Bundan dolayıdır ki bir genç, evlendiği zaman; ailenin sürülerinden ve mallarından kendine ait olan miras hakkını alarak ayrı bir eve çıkardı.
Bundan başka Darestin açıklamasına göre; Cengiz'in bir kanunu olan "Uluğ Yasa" da devlet tarafından aile hukuku ile ilgili konmuş kurallar da vardı. Meselâ: Bir kadın ergen olmayan bir erkekle evlenemezdi. Fakat bir kızı, ergen olan bir erkek istediğinde; kızın babası ve annesi vermemekte direnemezdi. Senede her kırk ev çevresinde en
az dört evlilik yapılması mecburi idi. Ev reisleri bu kanunun uygulanmasına dikkatle yükümlü idi. Eğer delikanlılar "kalın" (23> verecek kadar bir servete sahip değilseler, Oba h'alkı onlara yardım etmekle yükümlü idi.
Bu kurallar, devletin nüfusu çoğaltmaya çalıştığını gösterir. "Yeni Mecmua"nın yedinci sayısında yazılı "Boğaz" hikâyesi de bu çalışmayı anlatır. Burada baba erkek evlât istediği halde, diğeri kız evlât istiyor. Bu durum kız evlâdın da erkek evlât kadar değerli olduğunu gösterir.
Bundan başka "Uluğ Yasa"; aşiret devrinde geçerli olan kan davası hukukunu da kaldırmış, yerine devletçe uygulanan kişisel ceza yöntemini yerleştirmişti. Bu yöntemle il'in çeşitli obaları arasında kan davaları ve akınlar ortadan kalkarak, sürekli bir barış kurulmuştu. Bu şekilde simye yani oba, simyeci bir toplum biçiminden çıkarak gezici bir köy şekline girmişti. Zaten eski Türkçe'de "il" sözcüğü hem "devlet" anlamına, hem de "barış" anlamına gelir.
Birinci anlam için Orhun yazıtlarına, ikinci anlam için Kaş-garlı Mahmut'un Divan-ı Lügatı'na bakmalı.

Anlaşılıyor ki Türkler'in il devri; boylar ve obalar için bir barış devri, bir Türk barış çağıdır.
(23) Kalın: Evlenecek erkeğin baba ve annesine ait mallardan kendisine düşen miras payıdır ve yeni evin kurulmasında kullanılır.

üluğ Yasa da cinsel ahlâka da önem verilmiştir. Bundan dolayı evli bir kadına saldıran ölüm cezasına çarptırılırdı. Bir kızı kirleten, onu almakla yükümlü tutulur, yasal olmayan ilişkilerde suçlular para cezalarına çarptırılırdı. Bundan başka, kanun, aile kadınlarına gerektiğinde kocaları veya evlâtları için Han'dan veya beylerden af talebinde bulunmak hakkını da vermişti. Cengiz Han; Uluğ Ya-sa'yı, Uygurlar aracılığı ile eski Türk Töresinden almıştı. Bu bakımdan kurallar, genellikle Türk hukukunun kuralların-dandı.
Ocağın ıkı tipinden biri olan Roma'nın pederşahî ailesi. Çın ve Hint ailelerinde de görülüyor. Yalnız Roma'da babanın aıie içindeki hakları onadevletçe verilmiş olduğu hal de; Çin'de bu hakların, doğrudan doğruya aile reisine ait
olduğu düşünülür. Türk ailesinin bir örneğini de Cermen ailesinde görürüz. Cermen ailesinde de ata-erkil bir hukuk oluşmamış, akrabalık hem ana, hem de baba yönünden
süregelmiştir.
Fakat Cermenler'in eski dini ve aile teşkilâtı iyice bilinmediğinden, Cermen ocağının nasıl olup da bu durumda kaldığı açıklanmamıştır. Bundan dolayı Türk ailesinin açıklaması, Cermen ailesinin de dinî esaslarıyle birlikte anlaşılabilmesine yardım edecektir.
Bugün Avrupa'nın her yerinde geçerli olan çağdaş aile, Cermen ailesinden doğmuştur. Bunun gibi islâmî Asya'da; Türk ailesinin de gittikçe genelleştiğini, her yerde iki yönlü akrabalığın, hukuksal eşitliğin ve her evlilikten ayrı bir ev doğmasının diğer kavimlere yayıldığını görüyoruz.
Türk ailesiyle Cermen ailesi feministtir. Cermenler'de ve Turan milletlerinde ailenin, feminist olmasından dolayı, başlangıçta kadının da, erkek derecesinde hakları bulunduğunu kabul eden milletler; Cermen ırkından olan Anglo-

Saksonlar'la Almanlar ve Turan ırkına mensup olan Fin-landiyalılar'la, Macarlar'dır.Kadınlara millet meclisine seçilme hakkını veren Yeni Zelanda ve Avustralyalı Anglo-Saksonlar'la, diğer yandan Turan soyundan olan Finlan-diyalılar'dır. Kanton veya eğitim kuruluşlarındaki seçimlerde Alman hükümetlerinden bir kısmıyla Macarlar'm kadınlara aynı hakları verdiği görülmektedir. Bugünkü Türk feminizminin esaslarını, sosyal gelişimimizin simye ve ocak devirlerinden başlayarak incelemeliyiz. Çünkü bugünkü âdetler, eski Türkler'in gelişmiş ve çağdaşlaşmış şekillerinden ibarettir.

AİLE TÜRLERİ
Geçen bölümde, sosyal ailenin aşiret devresinde yalnız simye'den, kavim devrinde simye ile ocak'tan oluştuğunu açıklamıştık. Ocağın ümmet devrinde aldığı sekile de "konak" adını veriyoruz. Bu bölümde bizi ilgilendirmesi yönüyle İslâm ümmetine ait "konak"tan sözedeceğiz.
İslâm ümmetindeki konak, dört çeşitli kaynaktan gelen unsurlardan bileşiktir: Eski Arap ailesi, İslâmî aile, İran ve Rum'un ata-erkil ailesi, Türk ailesi.
I. ESKİ ARAP AİLESİ
Cahiliyet devrinde Arap ailesi, "sosyal" ve "tabiî" aile diye iki kısma ayrılabilir. Sosyal aile, dinî ve hukukî bir özelliği bulunan bilhak (dedroit) ailedir ki; simye'den ibarettir.
Tabiî aile; din ve hukuk yönünden hiçbir değeri bulunmayan bil fiil (de fait) topluluklardan meydana gelir. Bu topluluklar da "ehl" ve "iyal" adlarıyla iki dereceye ayrılmış-, tır.
Ehl; bir evde oturan dede, amca çocukları ve kardeşlerle bunların karı ve çocuklarından oluşan büyücek bir topluluktur.
İyal ise; koca, karı ve çocuklardan oluşan küçük topluluklardır. Bundan dolayı her "ehl"; çeşitli iyal'lardan, her simye (klan) ise çeşitli "ehl"lerden meydana gelir.
Aşiretler döneminde ne ehl'in, ne de iyal'ın sosyal bir özelliği vardı. Fakat, sonraları ehl'den konak dediğimiz aile iyal'dan da yuva adını verdiğimiz aile

doğduğu için; o zaman yalnız gerçekten var olup, hukuken var olmayan bu toplulukları da, anlatmaya gerek gördük.
A.Arap Simyesi:
a. Arap simyesi, "zevil erham" ve "usbe" adlarıyla iki kısımdı. "Ruhama", "zirahm" gibi sözcükler hısım, akraba anlamındadır."Sıla-ı rahm", akrabasını aramak demektir. Demek ki bu deyim, başlangıçta bütün akrabayı kapsıyordu. Yani eski bir zamanda simye, yalnız zevil ve erham'-dan meydana geliyordu. "Rahm" aynı zamanda "döl yatağı" anlamına olduğuna göre; eski Araplar'da akrabalığın rahim'de katılım meydana geldiği, ölümlü simye'nin ana-üstün bir şekilde bulunduğu anlaşılmaktadır.
b. Usbe'ye gelince; bu kan davasından doğmuş bir akî-
79
le=akıllı kadın (Clan Foridique) özelliğindedir Akile sözcüğü sözlük açıklamasına göre; "diyet bağlamak" anlamına olan "akl" mastarından doğan dişi bir öznedir. Başlangıçta "diyet bağlayıcı toplum" anlamına olan "akile toplumu" şeklinde kullanıldıktan sonra; toplum sözcüğü düşmüş, "âkile" sözcüğü aynı anlama gelerek yalnız başına kalmıştır. _
"Âkile, öyle bir toplumdur ki; fertleri arasında gerek olumlu, gerekse olumsuz kan davası dayanışması bulunur. Kan davası dayanışmasının olumlu şekli, bir ferde olan saldırının intikamını; bütün âkıledaşlarının almakla yükümlü olmasıdır. Olumsuz şekilde; bir ferdin işlediği suçtan, bütün âkıledaşlarının sorumlu tutulmasıdır. Bundan dolayı saldırıya uğrayan ferdin; iyal'ı veya ehl'i değil, bütün âkılesi onun intikamını almakla yükümlüydü.
Bu intikam, kesinlikle taarruzcu olan fertten değil; onun her hangibir âkıledaşmdan (içinde bulunduğu toplum fertlerinden) alınabilirdi. İntikam yerine "diyet' geçeceği zamanda da, diyet vermek görevi veya almak hakkı bütün âkıleye (topluma) aitti.
İşte kan davası kavgalarından, intikamı diyet'le ortadan kaldırmak için, yapılan uzlaşmalardan âkile (toplum) müessesesi doğunca; bunu meydana getiren akraba, önceleri bütün akrabayı içine alan "zevil erham" denilen toplumun içinden ayrılarak; "usbe" adıyla ayrı bir toplum çıkmıştır. "Zevil erham" deyimi, eskiden "usbe" içindeki fertleri de kapsarken, usbe'nin çıkışından sonra, yalnızca us-be'nin dışında kalan akraba anlamına gelen deyim olmuştur.
Usbe;"Nesebî Usbe"(Soya dayanan topluluk) ve "Sebebi Usbe" (kandaş olmayan topluluk) adlarıyla iki kısımdır. Soya dayanan usbe; kandaş olan akrabayı kapsar. Soya dayanmayan usbe ise; kandaş olmayan yani evlenmelerden meydana gelen arkabaları kapsamaktadır.
"Soya dayanan usbe"de üçe ayrılır; "usbe bi nefsihî" (Ata-erkil akrabalık), "usbe bi gayrihl" (kandaş olmayan sosyo-ekonomik topluluk), "usbe maagayrihi" (bir kadının başka topluma ait kadınla meydana getirdiği topluluk).
Ata-erkil akrabalık topluluğu, yalnızca erkekler soyunu kapsar. Kadın bu toplum tipine dışarıdan akraba olamaz. Bundan başka ata-erkil akrabalık toplumu; ferdin, kadın yö-
80
nünden olmayan; yalnız erkek soyundan gelen akrabaları içine alabilir. Çünkü kadın yönü ile olan akraba usbe (toplumunun) dışında, fakat "zevil erham" denilen genişletilmiş toplum içindedir.
1. Ata-erkil akrabalık topluluğu: Bir erkeğin oğullarından ve torunlarından, babasının ve baba yönünden olan dedelerinden, kardeşlerinden ve kardeşlerinin oğullarıyla torunlarından, amcalarından ve amcalarının oğullarıyla torunlarından oluşur.
2. Usbe bi gayrihî: (Kandaş olmayan sosyo-ekonomik topluluk); bir takım kadınlardır ki, erkeğin kardeşleriyle bulunmaktan dolayı usbe (topluma ait) olmuşlardır.
3. Usbe maagayrihî; bir kadındır ki, diğer bir kadınla usbe (toplum içi) olmuştur.
Sebebî Usbe; Kandaş olmayan akrabalık toplumu, "velâ" adı verilen sun'i bir akrabalığın sonucudur. "Velâ" üç türlü olduğu için; kandaş olmayan akrabalık toplumu da üç türlüdür. Kandaş olmayan akrabalık'a sebebî usbe denildiği gibi, "mevla" da denilmektedir. Bunlar atk, akd ve rahm mevlâsı olarak ayrılmaktadır. "Atk mevlâsı"; köle iken, hürriyeti verilmiş şahsa denir.

Cahiliyet devrinde, cahiliyetin hakim olduğu alanlarda; ailesiz kalarr her ferdin hakim olduğu alanlarda; ailesiz kalan her ferdin savunmasız ve arkasını arayacak kimsesi olmadığından hayatı tehlikede olurdu. Bu sebepten bir köle; hürriyetine sahip kılınınca, eski efendisinin ailesinin bir ferdi olurdu. Bundan dolayı eski efendisi, ailesine giren bu ferdin intikamını almak ve gerekirse diyetini vermekle yükümlü idi. Hürriyetini kazanmış bu şahıs bir aileye sahip olmayarak ölürse; eski efendisi onun mirasçısı olurdu. Fakat bu köte özgürlüğüne kavuşturulurken, mirasçılık hakkını da kazanırsa "şaibe" adıyla anılırdı. Eski efendisiyle bundan böyle hiç bir bağlılığı kalmazdı.
Akd Mevlâsı: Ailesi bulunan bir fertle anlaşarak onun özgürlüğü verilmiş kölesini şahıs haline getirerek alınmış âkılesiz (toplumsuz) bir fert demektir. Usbe'si (toplumu) bulunmayan bir fert; her türlü kan davası dayanışmalarından yoksun, bundan dolayı da sahipsiz kaldığından; bir âkıle'-ye (klân'a) girmek zorundadır. Böyle ı. iert; klanı olan bir ferde başvurarak; "Ölürsem vârisim >!, diyete mahkûm

olursam diyetimi ver" diyerek onunla bir anlaşma yapar. Bu tip fertlere "Mevlel mevale" denilir Simyesinden kaçmış, kovulmuş, veya düşmanlarınca takip edilen bir ferdin, bir kabile şeyhine veya bir ferdin ailesine kabul edilmesi, gerçekte bir çeşit kölelik anlaşmasından ibarettir.
Rahm mevlâscBir klan'dan olan bir câriye ile evlenerek o aileye giren ferde denir. Meselâ; Hicaz şairlerinden Sedif, önceden Huzaa kabilesinin kölesi iken, Benî Haşim soyundan, Ebî Leheb koluna mensup bir klan ile evlilik bağı ile akrabalık meydana getirmiştir. Daha sonra Benî Haşim'-in soyunun haklarına sahip olduğunu iddia etmiştir.
Bu olaylar gösteriyor ki, usbe (aile toplumu), başlangıçta kan davasından doğmuş ve bir âkile (klan toplumu) olarak genişletilmiş toplum olan "Zevil erham"dan ayrılmıştır.
Klanlar toplumu (Zevil erham): Yalnız kandaş olanları içine alırken; Usbe de (mevlî) adıyla, kandaş olmayan birtakım akrabalar da görüyoruz. Bunların akrabalığı, yalnızca her ferdin kanı sahipsiz kalmamak için; kan davası dayanışmasına sahip bir zümreye (topluma) katılmak zorunda kalmasından ileri gelmiştir. Âkile (klan) arasındaki kan davası; Devletler hukukundaki savaş ve barış hukuku gibi siyasal bir özellik taşıyordu. Hattâ fertlerin sözleşmelerle özgürlüğüne kavuşturdukları kölelerden başka; simyeler de, aralarında "Half" adıyla anılan sözleşmelerle, ellerindeki köleleri özgürlüklerine kavuşturarak koruma altına alırlardı. Bu şekilde birleşik âkile (klanlar) meydana gelirdi. Bundan dolayı âkıleye, dolayısıyla Usbe'ye siyasal aile adını verebiliriz.
Konak'ta usbe'nin yani siyasal ailenin birtakım izlerini görebiliriz. Meselâ oğlu olmayan bir adamın bütün mirası kızına kalmıyor. Görmediği, adını bile işitmediği uzak bir amca oğlu meydana çıkarak; kızın babasından kalan mirasına ortak oluyor. Biz bugün bu durumu, bugünkü hukuk ve ahlâk anlayışımız ve vicdanımızla onaylamıyoruz. Fakat cahiliyet zamanında bu kural çok haklı ve faydalıydı. Çünkü diyet vermeğe mahkûm olan bir adamın yakın usbe'si yoksa, uzak olan usbe'si bu diyeti vermekle yükümlü idi. Yararları, uğraşlarla orantılı olduğu için; o zaman bu şekildeki miras durumu çok haklı idi.
Bunun gibi, o adamın varisi olacak yakın bir usbe'si yok-

sa; uzak usbe'si ona mirasçı olurdu.
Bugün ise bu miras durumunu haklı görmeyişimizin se-bebi, artık (aile)ler arasında kan davası ve diyet dayanışmalarının izinin dahi kalmamış olmasıdır., Uzakta olan us-be'ler, diyet yönünden hiçbir sorumlulukla karşılaşmadıkları için; onların miras konusunda da hiçbir haklarının bulunmaması yerinde olacaktır.
Bir adamın kızı. onun her türlü biyolojik hastalıklarının, sosyal leke ve ayıplarının bütünüyle mirasçıstdır. Babasına ait bu sorumlulukları yüklenen bir kızın miras hakkını bu sorumlulukları hiç taşımayan bir yakını ile paylaşması, günümüz hukukî ve ahlâkî anayışı ile asla tabiî karşılanamaz.
Cahiliyet devrinin bıraktığı izler arasında, çok kadınla evlenmek ve cariyelerin (odalıkların) alınması kuralını da gösterebiliriz. Bundan başka; "Mirasta

erkeğin payının kadın payının iki katı olması" konusu da; cahiliyet devrinden kalma bir kuraldır i2'h islâmî aile, erkekle kadın arasında ahlâkî bir eşitlik kabul ettiğine göre; bu gibi âdetlere, ancak hoşgörü yüzünden izin vermiştir diyebiliriz. II.İSLÂMÎ AİLE:

Cahiliyet devrinde akrabalık; yalnız "Zevil erham" ve "usbe" adlı iki toplumdan oluşuyordu, islâmiyet bunlara "Eshab-ı Feraiz" adıyla üçüncü bir "toplum tipi" ilâve etti. Eshab-ı Feraiz'in erkek soyundan olanları şunlardır: Baba, gerçek dede ve bunun babası ve dedesi... vb. Ana yönünden, kardeş, ve annenin kadın tarafı. Karısı yönünden olanları da: Karısı, kızı, oğlun kızı, bunun kızı vb... Baba ve ana yönünden kızkardeş, baba yönünden kızkardeş, ana yönünden kızkardeş, ananın gerçek soyu.

Gerçek dede; torununa soyca ana yönünden olmayan dededir. Baba anne; torununa bağlılığında, ana yönünden olan dede'yle ilgisiz bir soydur.

Görülüyor ki; baba ile dede'yi ayrı tutarsak, "Eshab-ı Feraiz" toplumu; özellikle kadınlardan veya kadın yönüyle ve evlilik yoluyla akraba olanlardan meydana gelmiştir.

(24) Kitabül Vesâil-Limâretıl Evâil Lissıyûti: Yazma nüsha-Esat Efendi Kütüphanesi Nu:2384

Cahiliyet devrinde kan davası dayanışmasında olduğu gibi; miras konusunda da "usbe" toplumu birinci dereceyi, "Zevil erham" toplumu ise ikinci dereceyi meydana getiriyordu.

Usbe'nin; "Usbe bi nefsiti" kısmında kadınlar bulunduğu, "Usbe bi gayrihi" ve "Usbe maagayrihi" kısımları ise; bazı şartların varlığına bağlı olduğu için, miras konusunda kadınlar çok aşağı bir durumda idiler. Bununla beraber kadınlara ve kadın yönünden ve evlilik yoluyla olan arkaba-ya; keza Usbe'den oldukları halde değerlerinin yükseltilmesi gereken baba ile dedeye yeni hakların verilmesi, islâmiyet'in gayesi olan eşitlik ve adaletin esaslı bir gereği idi. İşte Kur'an-ı Kerîm'de "Eshab-ı Feraiz"e aid olan bu yeni hakların emredilmesi, eski adaletsizliği yeterli ölçüde düzeltmek gayesine yönelmişti. O halde Araplar'da, ailenin gelişimi üç dönem geçirmişti. 1) Ana-üstün simye devrinde kandaş olmayan genişletilmiş akrabalık toplumu "Zevil erham", 2) Baba-üstün simye devrinde usbe (klan) toplumu, 3) İslâmî devrede "Eshab-ı Feraiz" adlı toplum tipi.

İslâmiyet: Eshab-ı Feraiz (mirasçıları) tayin etmekle; önceleri fiilen özellik taşıyan "Ehil"e de hukukî yani sosyal bir özellik verdi. Çünkü; mirasçıların kadından olan fertlerine, erkek eşitleri de eklenince; meydana gelen toplum (zümre) "ehl"i meydana getirir. Erkekten-eklenecek fertler şunlardır: "Oğul, oğulun oğlu, baba ve ana yönünden kardeş, baba yönünden kardeş."

Böyle olmakla birlikte, islâmî devrede iyal'ın kapsadığı fertler; bir adamın ölümünde -başka akrabaları olsun, olmasın- kesinlikle mirasçısı olan akrabalardan ibarettir. Meselâ; erkek ve kızkardeş, dede, büyük anne, torun, amca, dayı, hala, teyze gibi akrabalar, ancak daha yakın akrabalar olmadığı zaman mirasçı olabilirler. Oysa, "baba, oğul, koca, ana, ki;, ve hanım"dan oluşan altı çeşit akraba vardır ki; başka akraba bulunsun veya bulunmasın kesinlikle mirasçı olurlar. İşte bunların toplamı "iyal"i meydana getirir. Dikkat edersek; "ehl"de esas olarak baba soyu ve babanın annesini, iyal'de ise; evli kadını esas olarak görüyoruz. Ehl (beytî zümre = Groupe domestique = ev toplumu) olup, iyal. (evlilik toplumu = Groupe Gonjugale)dir. Türk âleminde birincisi konak şeklindeki aileyi, ikincisi ise; yuva şeklindeki aileyi meydana getirmiştir.

islâmiyet'te, evliliğin kadın ile kocasını birbirlerine mirasçı yapması dinî, hukukî bir bağ meydana getirmiştir. Evliliğin dinî bir kutsallık kazanmasını İslâm dini sağlamıştır. "Kadınlar, erkeklerin yarı değerindedir" anlamında olan hadis-i şerif de, İslâmiyet'te kan kocanın birleşik bir şahsiyet meydana getirdiklerini gösterir.

L

İSLÂMİYETİN AİLE YAPISINDA YARATTIĞI DEĞİŞİKLİK VE YENİLİKLER

A- EVLENME VE EŞ HUKUKUNUN İSLÂM ÖNCESİ DURUMU:

İslâmı ailenin meydana getirdiği yenilik, yalnız miras-çılığa, mirasta yeni haklar vermekten ibaret değildir. Bu yeniliğin diğer unsurları da şunlardır.
a. Kalın konusu:
Önceleri bir kızı almak için verilen ağırlık, kızın babasına, eğer babası yoksa bundan sonra gelen diğer yakın us-be'sıne (akrabasına) aitti. İslâmiyet bu ağırlık yani kalın yerine Mihr (kadına ait mal ve para)i getirdi. Buna göre evlilik öncesi verilen eşya ve paraya "mihr-i muaccel" adı verilmiştir. Diğer kısmı yani boşanma veya ölüm anında ödenen para veya mala mihr-i müeccel adı verilmiştir.
İslâmiyet'te bu iki türlü mihr'in (verilen para veya eşyanın) her ikisi de tamamen kadına aittir. Babası veya diğer akrabası bu paraya el süremez. Bundan başka nikâhın devamı boyunca; kadın, k^ndi malını dilediği gibi kullanabilir. Nafakası kocasına ait olup, evin masrafına kendi malı ile katılmaz. Boşandıktan sonra üç kez regl olup temizlendikten sonraya kadar süren, aşağı yukarı yüz günlük sürede de nafakası önceki kocası tarafından sağlanır.
b. İstek Dışı Evlilik:
Cahiliyette bir baba kızını istediği erkeğe verebilirdi. İslâmiyet, kadının isteğiyle olmayan nikâhı; var kabul etmemiştir. Hüzzam kızı Hunsa'yı kendine sormadan bir adama nikahlamıştı. Hunsa Hz. Peygamberin yanına gelerek, babasının kendisini istemediği bir erkeğe verdiğini ileri sürerek şikâyet etti. Hz. Peygamber "Lâ nikâha lehu in kehı-men şi'de" yani "Onun senin üzerinde nikâhı yoktur. İstediğinle evlen" buyurdu. (İbn Sad. Tabakât Cilt:8, Sahi-fe:334: Buharı Cilt:3 Sh.13)
çölünün Eşi:
Cahiliyet zamanında bir erkek ölünce; oğlu, üvey anasının üzerine giydiği ceket veya paltosunu atarsa, (aba atmak) yeniden "kalın" vermeksizin üvey anası nikâhlı karısı olurdu.
İslâmiyet ise "temizliğe saygı"yı kurarak, üvey ana ile evliliği yasakladı. Bununla beraber İslâm? devrede bir kim-
86
se; ölmüş kardeşinin ve amcasının karısını alabilir. Fakat kadının iznini almak ve "mihr" adı verilen mal veya parayı vermek şartıyla alabilir. Yoksa, cahiliyet devrinde olduğu gibi; bir kadının üzerine, ölen kocasının en yakın akrabasından birinin aba atmakla hukuken onun kocasj olamaz
d. Cahiliyet Dönemi Evlilik Şekilleri:
islâmiyet, cahiliyet devrinde var olan ve "nikâh" adını taşıyan birtakım âdetleri yasaklayarak, nikâha kutsal bir özellik verdi. Cahiliyet çağında geçerli olan âdetler şunlardı;
1. Nikâh-ı istabza— Bir adam asil bir çocuğa sahip olmak istediği zaman karışına; regl'den yeni temizlendiği bir sırada: "Git falanca erkekle ilişkide bulun, ondan bir döl kazan" derdi. Ondan gebe kalıncaya dek karısıyla cinsel ilişkide bulunmazdı. Bu âdete nikâh istibza adı verilirdi.
2. Nikâh bedel — İki evli erkeğin karılarını değiştirmesine denirdi.
3. Kardeşçe evlilik yardımlaşması — Strabon'un bildirdiğine göre; zamanında Yemen'de "kardeşçe evlilik yardımlaşması" (Polyandrie faroternelle) âdeti vardı. Halâ Tibet'te var olan bu âdete göre; aile servetinin bölünmemesi için, yalnız büyük erkek kardeş evlenir; diğer erkek kardeşler evlenemez. Fakat, aile servetinin sahibi büyük kardeş olduğu halde, diğer kardeşlerinde bu servetin gelirinden faydalanma hakkı vardı. Ayrıca, büyük kardeşin karısı üzerinde de diğer kardeşlerin tümünün faydalanma hakkı vardır. Strabon, zamanında Yemen'de bu âdetten dolayı ortaya çıkan garip bir fıkrayı anlatır; "Bir reis, kızını 14 kardeşi olan bir adama vermişti. Kadın büyük kardeşin ka-rısrolup, gece onunla yatardı. Fakat diğer kardeşlerinin de ondan bu konuda faydalanma hakkı vardı. Gündüz bu kardeşlerin birisi kadının odasına girdiği zaman; elinde taşıdığı sopasını kapının önüne bırakırdı. Diğerleri bunu görünce geri dönerlerdi. Kadın bu sonsuz ziyaretlerden bıktığı için, gizlice 14 kardeşin sopaları şeklinde bir sopa yaptırdı. Yalnız kalmak istediği zaman, bu sopayı kapının önüne koyarak ziyaretlerden korunmağa başladı. Bir gün bütün kardeşler çarşıda bulunuyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen bir kardeş hemen eve koştu. Fakat kapının önünde bir sopa gördü. Oysa bütün diğer kardeşler çarşıda idi.

Erkek şüphe ederek kadının babasına haber verdi. Reis gelince kapının önünde gerçekten bir sopa gördü. Ancak odanın içinde kadın yafnızdı. Kadın bu hileyi neden yaptığını anlatınca, durum anlaşıldı. (A. Strabon. 16 Histoire des Arabes. huart. tomel sa: C: 18)

4. Yapay kardeşlik (mevahat) — Cahiliyette iki Arap aralarında "mevahat" adıyla yapay bir kardeşlik kurabilirlerdi. Bu yolla kardeş olan iki erkeğin, gerek maları, gerek kadınları ortak olurdu.

İslâmiyet, kadınların ortaklığını kesinlikle yasakladı. Fakat Hz. Peygamber Medine'ye göç ettikten sonra, her göçmenin, Medine'deki iman kardeşleriyle yukarıdaki yolda kardeşlik kurmasını emretti. Demekki bu âdetin İslâm ahlakıyla bağdaşmayan ikinci kısmı bırakılırsa; birinci kısmı o zamanki örfe uygun düşüyordu. Bununla beraber sonraları bütün iman edenlerin birbiriyle kardeş olması emir bu-yurulunca, bu kural da kalktı. Miras'a ait kesin hükümlerde, yukarıdaki kardeşlerin meydana getirdiği mal ortaklığını ortadan kaldırdı.

5. Nikâh Haden — Açık bir biçimde zina edilemezdi. Fakat gizli olarak dost tutulabilirdi. Bu duruma "Nikâh Haden" denirdi. Dost tutulan kadınlara "muhaddine", "kuttehize-i haden" adları verilirdi. Cariye denilen odalıklar ise, açıkça cinsel ilişkide bulunabilirlerdi. Bunlar da "Zâniye, müsafaha" adlarını alırlardı. "Zât'ül haden" adını alan kadın yalnızca dostuyla, "müsafaha" adını alan ise; her kişi ile cinsel ilişkide bulunurdu.

Cahiliyet çağında "Hurreler" için, gizli ilişkiyi normal ve uygun bulurlar, fakat açık ilişkiyi uygun görmezlerdi.

6. İstilhak (Evlilik dışı çocuğu soya alma) — On kişiden az bir topluluk anlaşarak, bir kadınla münasebette bulunduktan sonra; kadın gebe kalır ve doğurursa, bu erkekleri çağırır ve onlara "Yaptığınız işi biliyorsunuz, işte bu çocuk doğdu" derdi. Onlardan hangisini sevmişse ona "Bu çocuk sendendir" diyerek, çocuğu ona uzatırdı. Bu kişi onu kabul etmek zorundaydı. Bazen, bir erkek veya onun oğlu evlilik dışı doğmuş bir kimseyi soyuna alırdı. Bu işe "istilhak" ve soya alınan kimseye de "Der" derlerdi. Mesela: Muaviye, Zeyyad bin Ebih'i babasının evlilik dışı çocuğu olduğu için soyuna katmıştı.

7. Birtakım metresler kapılarına oayrak asarlar, nekesle "ilişkide" bulunurlardı. Evlilik dışı çocuğu kime benzetirse, o kimse çocuğu kabul etmeye mecburdu. (Tarih. İlim. Hukuk-Mahmud Esat, Sahife: 268).

B. İSLÂMİYETTE (HZ. ÖMER DÖNEMİ) EVLENME VE EŞ HUKUKU

İslâmiyet, İslâm ahlakıyla bağdaşmayan bütün bu âdetleri yasakladı. Görülüyor ki, islâmiyet'ten önce cinsel ahlâk ve temizlik anlayışı; İslâmiyet'in cinsel ahlâk ve temizlik anlayışından büsbütün başka idi.

İslâmî ailede şu esasları da görürüz: Akraba ve evlilikler sonucu oluşan yakınlıklarda, kişiler arasında bilinen derecelere kadar nikâh yasaktır. Süt kardeşliğinden doğan akrabalık da nikâha engel kabul edilmiştir.

İslâmiyet'te asıl olan bir kadınlı olmaktır Fakat bugünkü ahlâk anlayışına göre. gerçekte uygulanması mümkün olmayan (adalet) kaydıyla, ihtiyaç ve zorluklar sebebiyle çok kadınlılık serbest bırakılmıştır. Boşanmada asıl olan saygıdır. Hz. Peygamber boşanmayı "Bozuklukların en kötüsü" diye işaret buyurmuşlardır. Fakat bu da ihtiyaç ve zorun-luklar sebebiyle serbest bırakılmıştır. Kural olarak nikâh; ebedî (sonsuz) olmak üzere kararlaştırılır. Nikâhın herhangi bir zamanla sınırlandırılması doğru değildir Her ne kadar islâmiyet'in başlangıcında "geçici nikâh"a izin verilmişse de, sonraları Hz. Ömer'in halifeliği zamanında kanunla yasaklanmıştır

İslâmiyet'te, halifenin kanun yapma hakkını en çok kul-lanaa Hz. Ömer'dir, islâmda saygıyla uyulan emirler: Öncelikle Allah'ın, sonra Peygamber'ın, daha sonra devlet başkanlarının emirleridir, ilk iki emre (nüsus-tartışılmaz emirler) denildiği gibi, sonuncu emirlere (devlet hukuku-siyasî hukuk) adları verilir. Devlet hukuku, devlet başkanı olan halifelerin; "örf" ile "kanunlar" arasındaki uyumu sağlamak için çıkarttığı kanunlara denir, islâm devletinin ortaya koyduğu hukuk esası bunlardan ibarettir.

Bundan dolayı, islâm hukukunun tarihini ortaya çıkarmakla uğraşanlar; özellikle çeşitli devirlerdeki devlet hukuku ve siyasî kanunları kronolojik sıra ile düzenleyerek

meydana gelmesini izah etmelidirler.
Hz. Ömer, geçici nikâhı yasaklarken; İslâmiyet'in özüne uygun bir davranışta bulundu. Çünkü zaten, ne geçici olan kadın, kocasına mirasçı olabiliyor, ne de kocası onun mirasçısı sayılıyordu. Oysa İslâm ahlâkının özü; hem koca karısının, hem de karısı kocasının mirasçısı olması idi.
Bundan başka: Nikâh iki yarımın birleşmesiyle tam bir şahsiyetin oluşması demektir. Bu birleşme dinî bir sözleşme ile meydana geldiğinden, sonsuz olması gerekir. Bu sebeple geçici evlilik, sınırlı olup, din ve ahlâk dışı bir sözleşmeden ibarettir. Cahiliyet örfünden doğan bu âdetin, artık Müslüman bir toplumun örtüyle bağdaşmadığını gören Hz. Ömer; bu emirle onu kaldırıp yasakladı.
Geçici evlilik, İslâmiyet'ten önce ana-baba veya diğer aile büyüklerinin izni alınmaksızın kararlaştırılan geçici bir sözleşmeden ibaretti. Kadın kendî simye'sinde kalırdı. Kocasına "drahoma" benzeri olarak, bir mızrakla bir çadır verirdi. Bunun anlamı; erkek karısının simyesinde bulundukça, o simyenin halefi gibi görülmesiydi. Evlilik sürdüğü sürece koca, bu simye ile birlikte hareket ederdi. Kadın, artık kocasına izin vermek istediği zaman, çadırın kapısını önce bulunduğu yönün aksine çevirirdi. Kocası bunu görünce simyesine dönerdi. Bu evlilikten olan çocuklar, yalnızca kadına ait olurdu. Bu çocuklar "falan kadının çocukları" olarak adlandırılırdı. Kadın adını taşıyan birçok kabileler vardı ki, bunlar yukarıdaki evlilik yoluyla doğan kuşaklardan geldikleri için bu adları almışlardı.
Hz. Ömer, "geçici evliliği" yasaklamakla birlikte; sonraları Şiî'ler bu âdeti yeniden uygun görüp, meydana çıkardılar. Bununla birlikte, Azarbeycan'ın Şiî Türk olan yerlisi, orada "sığa," adı verilen bu âdeti uygulamamaktadırlar. Aynı ülkede mezhepleri ortak olan iki kısım halktan yani; Farisî'lerle Türkler'den; millî geleneklerinin etkisine açık bir örnektir. Aynı zamanda bu, Türk töresinde, kadına verilen değerin çok yüksek olduğunu gösterir.
Hz. Ömer'in devlet başkanı sıfatıyla yasaklandığı âdetlerden biri de: "Anne olan cariyenin satılabilmesi" âdetidir. <25>
(25) İslam Medeniyeti Tarihi-Corci Zeydan. Cilt:5 Sahife:193.

Araplar cahiliyet çağında soya pek büyük önem verirler ve babası veya anası Arap olmayanları küçük görürlerdi. Arap olmayanlara "acem" dedikleri gibi; anası Arap olduğu halde, babası A1"1- ?!msyanlara "Müzerriğ", babası Arap olduğu halde, anası Arap olmayanlara da "Hecin" adları verilirdi. Anası cariye olan çocuk: Soyluluk ve güçlülük gösterirse, babası onu evlâtlığa kabuİ ederdi. Diğerlerin! ise köle olarak bırakırdı. (26)
Bu yüzden, bu gibi çocuklar, anası ile beraber "esir" diye satılabilirdi. İslâmiyet, cariyeden doğan evlâdı da; diğer evlât gibi yasal ve ötekilere eşit kabul ettiğinden, çocuklar satılamadı. Fakat bu çocukların anaları halâ satılabiliyor-du. İşte Hz. Ömer, zamanın kanunlarına uymayan bu âdeti de yasakladı.
Hz. Ömer'in aile hukuku ile ilgili koyduğu kanunlardan biri de; "Kadınları dengi olmayanlarla evlenmekten yasaklaması" idi. Gerçi İslâmiyet, inananların kardeşliği özüne dayalı bir toplum oluşturmuş; bütün Müslümanlar'ı, hangi millete mensup olurlarsa olsunlar, eşit kabul etmişti. Fakat Abbasîler devrine kadar, Arap olanların, kafalarına "Müslümanlar'ın eşitliği" kuralı bütünüyle yerleşmedi. Bu dönemde Arap olmayan Müslümanlar'a Mevalî (kölelikten kurtulmuşlar) adı veriliyordu.
Hz. Ömer, İslâm toplumunu gerçek bir devlet şeklinde, siyasal ve kanunî düzene sokarken, kurduğu kurumlar arasında "Nüfus sicili" de vardı. Fakat nüfusun kaydını, Arap soy kütüklerinin soy hakkındaki görüş ve anlayışlarına göre uygulamıştı. Yani Araplar'ı başlangıçta "Adnan" ve "Kahtan" adlarıyla iki kışıma ayırmıştı. Kahtan kısmı da "Hamir" ve "Kehlân" adlarıyla iki klana ayrılıyordu. "Adnan" kısmını ise; "Muzır" ve "Rabia" adlarıyla iki klana dayandırmıştı. "Muzır" klanı "Kureyş" ve "Kenan" adlarıyla iki parçaya bölünmüştü. Kureyş parçasını: "Benî abd-ı Menaf" ve "benî Mahzum" adlarıyla iki "batın" ve "Benî abd-ı Menaf" "batın"ını da; "Benî Haşim" ve "Benî Ümeyye" adlarıyla iki bölüme bölmüştü. Sonraları "Benî Haşim" parçacığının iki koluna da: "Fasıle"adı verilerek "Benî Ebî Talib" ve "Benî Abbas" parçacıklarına ayırdı.

(26) İslâm Medeniyeti Tarihi-Corci Zeydan. Cilt:4 Sahtfe:286
91
Hz. Ömer, nüfusun siciline Hz. Peygamber ile başlayarak, başlangıçta Hz. Peygamberin mensup olduğu "Benî Haşim'in bütün fertlerini yazdırmıştır. Sonra mensup olduğu batın'ın yani "Benî labd-ı Menafin diğer parçasını "Benî Ümeyye"yi, daha sonra mensup olduğu klanın diğer batını "Benî MahzunV'u; sırasıyla "Benî Karane"yi, "Beni Ra-bia"yt, "Kahtane"yi sicile geçmiştir. Arap milletinin sicili bittikten sonra "AcerrTden sayılan bütün Arap olmayan milletleri de, cinsiyetleri veya ülkeleri yönünden kaydettirmiştir. Bu şekilde, soyluluğun varlığını sağlayan soyculuk metodu; yalnız Arap olanlara özgü kılınarak, diğer Müslümanlar acımasızca soysuz bir biçimde sicillendirilerek kayda geçirilmişlerdir. (27)
İslâm toplumu nüfusunun bu şekilde sicillendirilmesi; o zaman halâ Arap örfünde; Arap ve Arap olmayan Müslüman-lar'ın farklı tutulduklarını gösterir.
O çağda Müslüman olmayan Acem (Arap olmayan)'le-re "Ehl-i zimmet" adı verilmiştir. İslâmiyetî kabul edenlere ise kölelikten affolunmuş anlamına gelen "meva-lî" adı verilmişti. Bundan dolayı bu çağda İslâm Devleti: Araplar, İslâmiyet'i kabul etmiş Arap olmayanlar, ehl-i zimmet (İslâm devletinin egemenliğinde yaşayan Hıristiyanlar) adıyla üç tabakayı içinde bulunduruyordu, islâm devleti yönetiminde bulunan Hıristiyanlar en aşağı bir düzeyde bulunuyorlardı. Mevalî (Arap olmayan Müslümanlar) ise; Araplar ile Hıristiyanlar arasında aracılık yapar bir yere sahipti. Vatandaşlık haklarına sahip olanlar ise, yalnızca Araplar'dı.
İslâmiyet'in bu çağdaki sınıflarını, eski Roma'daki sınıflarla karşılaştırırsak; Araplar'ın "Patrisyen"lere, Arap olmayan Müslümanlar'ın "Kalyanis"lere ve İslâm devleti egemenliğinde yaşayan Hıristiyanların da "Pekbes"lere bütünüyle benzediğini görürüz. Gerçekten bu devirde, fehız (simye-klân) yani "jenis" ile "kabile" organizasyonu, ordu teşkilâtının aynı idi.
Arap olmayan Müslümanlar, kendi başlarına simyeler veya eski deyimi ile (fehız)ler ve kabileler oluşturamazlardı.
(27) Ahkâm-ı Sultaniye, imam-l Mâverdi. Sahife:195
92
Arap olmayan her Müslüman, kesinlikle bir Arap simye-sinin (klanının) kölelikten affedilmişi, yani "kalyanif'i durumunda olarak orduya girebilirdi. Bu Müslümanlar; bağlı oldukları simyeler içinde yaya olarak savaşa giderlerdi. Bir Arap simyesinin uğraşan köleleri savaş ganimetinden pay aldıkları gibi, maaş yani (atiyye) sahibi de olabilirlerdi. Oysa aynı simyenin Arap olmayan mensupları bütün bunlardan yoksundu. İlk defa Arap olmayan Müslümanı ata bindirip, savaş ganimetinden, maaştan pay almasını sağlayan komutan "Muhtar-üs-Sakafî'dir. Araplar bu hareketten dolayı komutanı; "Arabın hukukunu bozdu" diye çekiştirmişler. Komutan da onlara "siz benim orduma katılırsanız, bu Arap olmayan Müslümanları ben derhal uzaklaştırırım" diye cevap vermiştir.
İşte Arap olmayan Müslümanların bu aşağı durumundan dolayıdır ki; o çağlarda böyle bir Müslüman, bir Arap kızıyla evlenemezdi. Evlenmiş olanlar görülürse, ağır şekilde cezalandırılırdı. Cahiliyet çağında olduğu gibi, böyle bir evlilikten doğan çocuk; "Müzerrig" (anası Arap, babası Arap olmayan çocuk) sayılırdı. Babası Arap, anası Arap değilse çocuk "Hecin" adını alırdı. Arap olmayan Müslümanlar'ın kızını almak isteyen aynı özelliğe sahip biri; bunun için kızın babasına değil, efendisi sayılan Arap'a başvururdu. Bu çağda Araplar'ın kültür anlayışı; "Tafdil-ül Arap", yani Arap milletinin üstünlüğü ülküsünden ibaretti. Fakat sonraları "şuubiye" adıyla Arap olmayan Müslümanlar'la, ırk üstünlüğünü düşünmeyen Araplar'dan meydana gelen bir toplum; Müslüman milletlerin eşitliğini iddia ve isbata uğraşarak, Abbasîler'in zamanında Me'mun devrinde Arap ırkçılıklarına karşı kesin üstünlük sağladılar. İşte şuubiyeci-ler demlen eşitlik taraftarlarına, Müslüman milletler arasında eşitliğe boyun eğdiklerinden "Ehl-i tesviye" (düzelticiler) adı da verildi. Bundan dolayı İslâmiyet'in tam bir "ümmet" durumunu alması; ancak, Abbasîler'in mevâlîadı verilen Arap olmayanların yardımıyla iktidara geçmelerinden sonra; milletlerin hakim rol oynaması ile başladı. Eme-vîler çağında, İslâm Devleti tümüyle millî bir devlet durumunda idi.

Bunun üzerine İslâm Devleti'nin millî bir devlet şeklinden çıkarak, milletlerarası bir imparatorluk olması; Abbasîler ile başlamıştır.
93
İşte bu durum gösteriyor ki, İslâmiyet'in ilk çağlarında Arap kızlarının; Arap olmayan Müslümanlar'la evlenmesini Arap örfü kabul etmiyordu. Öri'e, yani kamu oyunun duygusuna dayanmak zorunda olan devlet; bu genel duyguyu dikkate almak zorundaydı. Bundan dolayıdır ki, Hz. Ömer: "Kadınların yalnız köylüleriyle evlenmelerini, kendilerinin köylü olmayanlarla yani "Arap olmayanlarla" evlilik kurmamalarını emretmişti.
Mansurizâde Said Beyefendi, Hukuk Dergisi'nde "Şeriat ve Kanun" adıyla yayınladıkları bir makalede: İmam-ı Serahsî'nin "Mebsut" adlı kitabının bu olayla ilgili bir metin parçasını Türkçe'ye tercüme ederek şu şekilde aktarmaktadır:
"Hz. Ömer kadınların şeref ve soy yönünden kendilerine denk olmayan erkeklerle nikâhlarını yasaklayacağını buyurmuştur. Bu ise, devlet başkanının nikâhlarda tek hakim ve hükmedici olduğunu bildirir. Çünkü Hz. Ömer, şeriatın yasağına göre değil; kendi arzularına göre karar veriyor. Şeriat yasaklanmamış olduğu halde, ben yasaklayacağım demek istiyor."
Görülüyor ki, İslâmiyet'in özü: Müslümanların eşitliği ve inanç birliğinden doğan kardeşliği olduğu halde, Arap örfünün bu esasa karşı olmasından dolayı; en büyük halifelerden biri olan Hz. Ömer, iman edenlerin eşitliği ilkesine aykırı olacak böyle bir kanun çıkarabilmişti. Fakat bu kanun ancak dayandığı örfün (kültürün) devamı süresince güçlü ve etkin kalabildi.
Çünkü üstün sayılar Arap örfünün yavaş yavaş çöküşü ile, ona dayanmış olan Emevî düzeninin aniden sustuktan ve yeni doğmaya başlayan tasviye-i şuub (milletlerin eşitliği) örfü (kültürü); Abbasîliğin ve Arap olmayanların iktidara gelmesiyle, duygu ve düşüncelerde kökleştikten sonra; hukukçu Sufyan-ı Sevri, ortaya, yeni anlayışla uyuşan yepyeni bir hukuk prensibi koydu.
Mansurî-zâde Sait Beyefendi'nin adı geçen makalesinden, Sufyan-ı Sevri'nin bu hukuk prensibiyle ilgili açıklamasını da nakledelim: Süfyan-ı Sevri "Nikâhta soyluluk geçerli garanti değildir, yasaktır. Çünkü nikâhta soyluluğu geçerli garanti görmek, meselâ denk olmayanlara nikâh; ebeveynlerinin iznine tâbidir v.b. Verilen garanti üzerine
94
kural koymak ve kurmak, şeirat açısından insanlar arasında soy yönüyle erdemli ve üstün olmanın var olduğunu göstermektedir. Bu ise "Lâ fazl-ı li arabiyyi alda' cemiyyi" (Arap toplumu diğer toplumlardan daha erdemli ve üstün değildir) gibi, birçok hadis-i şerif ile yasaklanmıştır.
Mansurî-zâde Sait Beyefendi "Mebsut" adlı kitaptan hukukçu "Süfyan-ı Sevri'nin bu sözlerini aldıktan sonra; yine aynı kaynağa dayanarak hukukçu Kerhî'nin de şu sözlerini yazmaktadır:
"Genel olarak nikâhta soyluluk garantisine değer vermek yasaktır. Şeriat kısasta (işlenen suçun işlendiği biçimde ceza görmesi) bile soyluluğa değer vermemiştir. Özelliği yönüyle ikinci derecede olan nikâh müessesesi soyluluğu garanti olarak nasıl kabul edebilir? Dinimizce nikâhta soyluluk garanti olamaz."
İşte bu olaylar, gerek halifelerden çıkan emirlerin ve gerek hukukçulardan çıkan dinî esaslara uygun hukuk ilkelerinin, zamanın örfünden etkilendiği ve "örfü emret" şeklinde olan ayet-i kerimenin anlamının bilincini taşıyan, Allah'ın emirlerinin "zamanına uygun kanun yapmak"tan ve bu bilgiye sahip olan hukukçuların, çağa uygun şekilde hukukî kararlar düzenleyerek, dinî kuralların özüne uygun hukukî ilkeler koymaktan asla çekinmediklerini gösteriyor. Bu durumda diyebiliriz ki; bugün İslâmiyet'in yeniden yükselmeye başlaması da, ancak devlet başkanları ve bilginlerinin bu İslâm geleneğine dönmesiyle mümkün olabilir. Hz. Ömer, kadınlara (evlenirken) verilen mal ve paranın miktarını da, Hz. Fatıma'ya verilen mal ve paraya göre sınırlamak istemişse de; yapılan açıklamalar üzerine, bu hukuk kuralının zamanın örfüne (kültür geleneğine) uygun olmadığını anlayarak verdiği emri geri almıştır.
CariyeTerin (odalıkların) başlarına şal örtmeleriyle ilgili verdiği emrin şeklini ve nedenini "Cinsel Ahlâk" bölümünde açıklamıştık.

Hz. Ömer'in aile hukukuna ait koymuş olduğu "Sultan Kanunu" bu saydıklarımızdan ibaret değildir. Diğer konulara ait koyduğu kanunları da, "Devlef'ten sözedeceğimiz zaman sayıp dökeceğiz.
95
EN ESKİ MİLLETLERDE KADIN, AİLE VE AHLÂK
1. İRAN, ESKİ YUNAN VE İSPARTA'DA ATA—ERKİL AİLE:
İslâmî ailede kadın hakkında kötü bir görüş yoktu. Kadın okuma ve karar verme yetkisine sahipti. Kadınlardan birçok şairler, din felsefecileri ve âlimler yetişirdi. Kadınlar savaşta bulunabilirdi. Ve hattâ"Deve olayı"ndaHz. Aişe'-nin yaptığı gibi, ordu komutanlığı görevini de yürütebilirdi. Sosyal mesleklerin hepsi kadına açıktı. Haremlik ve selâmlık daireleri yoktu. Kadınlar toplum hayatının dışına çıkarılmış değildiler.
İslâm tarihinin ilk çağlara ait bölümü, dinî, politik, ilmî, edebî, ekonomik alanlarda kadınların erkeklere yakın bir rol oynadığını gösterir. Bu çağda bir erkek, evleneceği kızı görmeden evlenmiyordu. Meselâ bir gün Arabın biri; Peygambere bir kadınla nişanlandığını.söylemişti. Hz. Peygamber: "İzheb fenzur ileyke) yani "git onu gör" buyurdu. <28)
Bundan dolayıdır ki; Şafiî mezhebinde bir erkeğin alacağı kızı önceden görmesi sünnettir. . Görülüyor ki, Avrupalılar'ın İslâmî aileye dayandırdıkları kadın aleyhindeki âdetler; İslâmiyet'in koyduğu kurallar değildir. Bu âdetler, islâmî aileye, Aryaniler'den (İranlılar ile, Rumlar'dan) geçmiştir.
Eski Yunanlılar'ın ilk dönemlerinde kadın ilim, edebiyat, şiir, felsefe gibi uğraşlardan kesinlikle yasaklanmıştı. Yu-nan'ın o yüksek parlak kültürü yalnızca erkeklerine özgü idi. Kadınlar buna ortak edilmediklerinden; bu anlayış, halkın erkek olan bölümü arasında da yayılmıyor, bundan dolayı millî bir kültür özelliğini almıyordu. Çünkü, bir anlayışın halka geçerek millî kültür halini alması, kadınlara verilen değerle başlar. Bir milletin kadınları nasıl düşünürse, halkı da öyle düşünür. Niteliklerin bütünüyle teorik olan düşünceleri, fikirleri, onları duygulaştırmakla yükümlü olan kadınlar tarafından temsil edilmedikçe; halkın fikirlerden çok duygusal düşüncelere yatkın olan büyük kesimi arasında
(28) Sahih-i Müslim-Cilt:1 Sahife:401
96
yayılamaz. Eski Yunanlılarda, bilge sınıfından erkeklere özgü olan "Yunan anlayışına" kadın cinsinden yalnız aşifte-ler (genel kadınlar, yosmalar) katılabilirlerdi. Edebiyatı, felsefeyi bilen birtakım aşifteler vardı ki; bunlar salonlar açarak aydın erkekleri evlerinde toplarlardı. Bu gibi yüksek anlayışa sahip aşiftelere "Hetoire" ve yalnız güzelliğe sahip olan fahişelere ise "Polloque" adını verirlerdi. Demosten, o zamanki kadın sınıflarını şu cümlesiyle pek güzel gösteriyor:
"Bizim fikrî arzularımız için "Hetoire"lerimiz, bedenî arzularımız için "Polloque"lerimiz, bize çocuk doğurmak ve evlerimize kadınlık etmek için de yasal karılarımız var... <29)
Atina ve İsparta'da, bir kız kocaya verilirken, onun arzu ve dileğine hiç önem verilmezdi. Kadın evlenince, kocasının sahip olduğu bir eşya durumuna geçer, (gynece) yani haremde hapsedilirdi. Koca, karısının mutlak hükümdarı ve efendisi idi. Karı-koca arasında hiçbir dostluk, hiçbir yakınlık yoktu. Erkek gönül arkadaşlığını, her türlü ilim ve bilgelikten yoksun olan karısında değil, san'at ve felsefe ile yükselmiş olan "Hetöire"de buluyordu. Fikrî ve san'at zevklerini onun salonunda arıyordu.
Bununla beraber, eski Yunan anlayışı, kadınlara hakaretle bakan, ayak takımı olarak gören nitelikli görünen anlayışının cezasını ezilmiş olan kadınların eliyle gördü. Hıristiyanlık çıkar çıkmaz, Yunan kadını derhal onu kabul ederek, halkın samimi duygularına aşıladı. Bu şekilde, Hıristiyan dinî; halkın millî kültürü yerine geçerek, Yunan bilgeliği boşlukta kaldı. Ve toplum içinde hiçbir dayanak bulamayarak birden bire yıkıldı. (30)
Eski Yunanlılar'da kadının böyle bir duruma düşmesi, bir yândan ailenin ata-erkil olmasıyla, diğer yandan aile içinde kölelerin ve cariyelerin bulunmasıyla açıklanabilir.

Fakir ailelerde köleler ve odalıklar olmadığı için; kadın çarşıya gider, hattâ ticaretle uğraşabilirdi. Fakat zengin ailelerde kadın çalışmak zorunda bulunmadığından, haremde tamamiyle kapalı bir hayat sürmekle yükümlü idi. Eski

(29) Evliliğin Evrimi. Paul Abram. Sahife:23

(30) Tarihte Kadın. Gaston Richard. Sahife:295

Yunanlılar'da da harem hayatı, aristokratlığın bir sonucudur. Fakat halk zenginlere ve aristokratlara çok özendiği için, bu aristokratik âdet yavaş, yavaş genelleşmiştir. t31'

Kadın hakkındaki aşağılayıcı tutum, İslâmî aileye az da olsa eski Yunanlılar'dan olan Suriye Rumlan'ndan geçtiği gibi, büyük bir oranda da İranlılar'dan geçti.

2. İRAN ZERDÜŞTÎLERİNDE DURUM:

Eski İranlılar'ın dini olan "Zerdüştîlik": Bütün başkanların, her şeyi, "Ehremen"den (Kötülük ve karanhklar Tan-n'sından) istemesini ibadette esas kabul etmişti. Âdeta zer-düşt dininin hukuku, "Kitab-üt Tahare" kitabından ibaretti. Temizliğin bu dindeki özelliği ise (pislikten, ölümden, şeytandan) korunmak ve uzak olmaktı. Özellikle kutsal tanınan "su" ile "ateş"in temiz kalmasına büyük bir önem verilirdi. Canlı bir vücuttan çıkıp da kullanılmayan bütün maddeler "pis" kabul edilirdi. Bu arada cinsel ilişkiden meydana gelen pisliklerin giderilmesine çok dikkat gösterilirdi. Gerek erkek ve gerekse kadın bir sıra temizlenme işleriyle, temizliği kazanmakla yükümlü idiler. Bir kadın çocuk düşürürse, kuru bir yerde, yani sudan ve ateşten, kendi gibi inananlardan, ayrıca "bursum" otunun demetlerinden uzak bir yerde; tahtadan yapılmış bir kulübe içinde hareketsiz olarak üç gün, üç gece kalmakla yükümlüydü. Kadın orada, gül ile karıştırılmış öküz idrarı içerdi. Ancak çok sonraları pişmiş küçük et parçaları yiyebilirdi. Su içebilmesi için; her şeyden önce bir çok dinsel törenin yapılması gerekirdi. Çünkü kirlenmiş vücuduna kutsal olan suyun girmesi uygun değildi. Kadın âdet zamanlarında da kirli kabul edilirdi. Bu anlarda, vücuduna girmiş olan şeytanın açlıktan ölmesi için, kadına çok sıkı bir perhiz uygulanırdı. <32)

Zerdüşt dini birçok şeyi temiz kabul etmeyerek; inanmışları onlardan korunup uzak durmaya çağırıyordu. Bu temizlik dışı eşya, lohusalık ve âdet zamanlarındaki kirliliklerinden dolayı kadınlarda yer alıyordu. Totemist toplumlarda kadının "tabu" yani yasaklanmış,'dokunulmaz olması; "totemin" kanını taşıdığına inanıldığından, kutsal tanındığı içindi.

(31) Tarihte Kadın. Gaston Richard. Sahife:360

(32) Dinler Tarihi-C.de la Saussay Sahife:965

3. Çinlilerin anlayışları:

Oysa eski iranlılar'da, bugünkü Çinliler'de olduğu gibi; kadın temiz olmadığından korunulması ve uzak durulması gerekiyordu. Çünkü "kan" âdet ve lohusalık zamanlarında önemli bir madde olarak kadının vücuduna giriyor, ona şeytansı bir özellik kazandırıyordu. Bunun üzerine bu şeytansı vücuttan korunmak gerekiyordu.

Çinliler'e göre bütün eşya, iki zıt gücün doğuşlarıdır. Bunlardan birincisi "Yang"dır ki; "Işık, gök, erkek" özellikleri bunun görüntüsüdür. İkincisi "Yenyin" dir ki; "kötülük, yer dişi" özelliği de bunun görüntülerindendir. Bu sınıflamadan anlaşılıyor ki; erkek, ışık ve gök yüksek sınıfa, kadın ise kötülük ve yer ile birlikte aşağı sınıfa giriyordu. Demek ki, Çinliler'de kadının erkekten ayrı yaşaması, kadının kutsal olmayışından dolayıdır. Yukarıdaki sözlerden anlaşılıyor ki, eski İranlılar'da erkek: "Hürmüz" (İyilik Tansırıs)'na, kadın ise "Ehremen" (Kötülükler ve Karanlıklar Tanrısı)na mensuptur.

İyilikler Tanrısı Hürmüz: Işık, gündüz, ilim, iyilik, adalet gibi yüce niteliklerin, Karanlıklar ve Kötülük Tanrısı Ehremen; karanlık, gece, cahillik, kötülük ve acı çektirici gibi niteliklerin ilâhlarıdır. O halde eski İranlılar'da da kadının erkekten ayrı bir hayat yaşaması, kadının kutsal kabul edilmemesinden doğmuştur. Oysa ilkel toplumlarda kadın; kutsal düşünülmektedir. Ve bundan dolayı simyesinin erkekleri için yasak, dokunulmaz oluyor.

Eski.İran'ın kadın hakkındaki düşüncesi, Nizam'ül Mülk'-ün "Siyaset Kitabı"nda açık bir şekilde görülür. Nizam'ül Mülk kitabının k:rkikinci bölümünde, kadınlardan gelecek kötülüklerden kaçınmak gereğini belirtmeye ayırmıştır. Nizam'ül Mülk, bu bölümde; Adem'in Havva'ya uymakla Cennetten çıktığını söyledikten sonra; İran ile Turan (Türk) ülkeleri arasında çağlar boyu süren ve "Şehname"-nin asıl konusunu oluşturan uzun çarpışmaların, bir kadının kötülüğü yüzünden ne şekilde meydana geldiğini anlatıyor.

99

"Keykâvus"un karısı "Sevdabe" kocasını baskısı altına almıştı. Keykâvus "Rüstem"e(33) eğitim m'aksadıyle yanında bulunan oğlu Siyavuş'un erkekler sırasına geçtiğini ve kendisinin de onu özlediğini söyleyerek, devlet merkezine göndermesini emretti. Rüstem, Siyavuş'u babasının yanına gönderdi. Siyavuş çok yakışıklı idi. Sevdabe, onu perdenin arkasından görerek aşık oldu. Keykâvus'a "Siya-vuş'a emrediniz de sebistan'a (harem)e gelsin; kızkardeş-leri onu görmek istiyorlar" dedi. Keykâvus Sjyavuş'a "Kız-kardeşlerin seni görmek istiyorlar, sebistan'a gitmelisin" buyurdu. Siyavuş "Ferman efendimindir. Fakat onlar haremde yaşasalar ben de Keykâvus'un eyvan'ında (selâmlığında) kalsam daha iyi olur" dedi. Keykâvus ilk sözünde ısrar ettiğinden Siyavuş hareme girmeğe mecbur oldu.

Sevdabe, Siyavuş'u yalnız görünce onu bir ana gibi değil; bir aşık gibi kucağına çekmek istedi. Siyavuş sinirlenerek bu çılgın kadının elinden kurtuldu. Haremden çıkarak kendi sarayına gitti. Sevdabe, Siyavuş'un işi babasına açacağından korkarak kendisi daha önce harekete geçti. Kocasına; "Siyavuş'un kendisine tecavüz etmek istediğini, fakat kendisinin reddederek kaçıp kurtulduğunu" söyledi. Keykâvus oğluna son derece sinirlenmekle birlikte, suçun gerçek olup olmadığını anlamak için, onu ateş yeminini uygulamaya çağırdı. Siyavuş "Ferman Padişahımındır" diyerek "Şebernik" adlı atına bindi. Baştan başa ateşlendirilmiş olan bir fersah (500 m. kadar uzunluktaki) odun yığınının içine daldı. Bir süre ateş içinde kaybolduktan sonra, ateşin diğer yanından sağlam olarak çıktı. Halk; ne Siyavuş'un, ne de atının kılına bir zarar gelmediğini görünce, ateşe tapanların reis ve alimleri o ateşten korlar alarak ateşindeye götürdüler. Sanki ateşindelerde henüz gücünü kaybetmemiş ateş, doğru karar veren o adaletli ateşin devamından ibaretmiş gibi.

Siyavuş'un suçsuzluğu anlaşılınca, Keykâvus onu "Belh" şehrine vali tayin etti. Siyavuş, Sevdabe'den dolayı babasına gücenmişti. İran'da kalmak istemiyor, kafasında Hindistan'a veya Çin'e veya Hindi-çin'e gitmeyi tasarlıyordu.

(33) Rüstem: iran hükümdarı Keykâvus'un, ünlü pehlivan ve savaşçısı. Aynı zamanda ordu komutanlığı da yapmıştır.

100

Türk Hakanı İfrasyabek'in Piran adlı veziri, Siyavuş'u inandırarak Turan'a getirdi. İfrasyab, Siyavuş'a kendi kızını verdi. Ona çok sevgi ve saygı gösterdi. İfrasyabek'in kardeşi "Kersiyoz" bunu çekemediğinden; Siyavuş'a iftira ederek öldürülmesine sebep oldu. Bu haber duyulunca, İran'ın her yanında olaylar çıktı. Kahramanlar birbiri ile çarpıştı. Rüstem, Sistan şehrinden devlet merkezine gelerek; izin almaksızın Keykâvus'un haremine girdi. Karısı Sevdabe'yi saçlarından sürüyerek dışarı çıkardı. Vücudunu parça parça etti. Bundan sonra Rüstem, ordusunu toplayarak Turan'ın üzerine yürüdü. Yüzyıllarca süren "Turan-lran Savaşlarının başlamasına neden oldu.

Bu hikâye İran Epopesi'nin (destan) başlangıcını gösterir. Yunanlılar'ın "İlyada"sı nasıl kaçırılan bir kızın yüzünden doğmuş, kanlı savaşlar meydana gelmişse; İran'ın "Şehname"si de, bir kadının kötülüğünden meydana gelmiş kanlı savaşların yüzyıllarca sürmesinden ibarettir. Rüs-tem'den İran'ın geleneksel eğitimini almış olan Siyavuş'un; harem dairesirie gitmek ve hattâ kızkardeşleriyle bile görüşmek istememesi; o çağda İranlılar'ın kadınlara karşı olan bakışlarını pek açık bir şekilde gösteriyor.

Nizam'ül Mülk bu hikâyeden sonra, İskender'e ait bir fıkra anlatıyor. İskender, İran'a gelince ona; "Dâra'nın haremine giriniz. Oradaki ay yüzlü güzelleri görünüz. Dâra'nın bir kızı vardır ki, güzellikte bir'eşi görülmemiştir" demişler. İskender: "Ben İran'ın erkeklerini yendim. Kadınlarına karşı yenilmemi mi istiyorsunuz? diye cevap vermiş.

Nizam'ül Mülk'ün bu bölümde kadınlara ait daha birkaç hikâyesi varsa da, hepsinin alınmasına konumuzun geniş- " ligi uygun değildir.
Nizam'ül Mülk, "Melikşah" için yazdığı bu kitabında; kadınların hükümet işlerine karıştırılmamasını tavsiye diyordu. Oysa Kaşkar'da eski Türk sisteminde bir devlet kurmuş olan "Hakaniye Sülâlesi"nden Tamgaç Han'ın kızı Türkân Hatun (Melikşah'ın hanımı idi). Hakaniye devletinde olduğu gibi, kendisini imparatoriçe sayıyordu. Türk Hu-kuku'nda padişahın yalnız hatundan olan oğlu tahta geçebileceğinden, soyca yalnızca kendisi hatun olduğu için oğlu.

"Mahmud"u veliaht yaptırmak istiyordu. (Hakaniye sülâlesi-Mes'udî'ye göre; "Şane" yani "Asnubortaçne" so-yundandır.) Türk töresinden çok, İran geleneğini bilen ve Selçuk Devleti'ni İran düzeniyle yöneten Nizam'ül Mülk: Berkiyaruk i34) tarafını tuttuğundan Türkân Hatun ile çarpışmağa mecbur kaldı. Melikşah: "Siyasetname"nin Öğütlerinden çok, Türkân Hatun'un sözlerine değer verdiğinden; sonuç olarak Nizam'ül Mülk'ün Türkârî Hatun'un emrindeki TacüddirrKami'nin eline vardı. Selçuklu ordusu Nihavend'-te iken; Batınîler'in (35> hançeri ile — rivayete göre Tacüd-din Kami'nin kışkırtmasıyla— Nizam'ül Mülk şehit edildi. Nizam'ül Mülk kitabında, kadınlara ve özellikle batınîler'e karşı olduğundan; kadın parmağı ve batınî eliyle dünyadan ayrıldı. (Millî Tetebbular Mecmuası" Sayı:5 Sh. 244)
Eski İranlılar'da kadın hakkındaki düşünüşün özünü an-larnak için, Farsça'da kadın anlamına olan "zen" sözcüğü, vurmak anlamında olan "zeden, zenden" mastarı: nın şimdiki zamanın emir kipiyle ortaktır. Buna göre ya "zeden" mastarının eski anlamı "kadınlanmak"tır. Veya "zen" sözüğünün eski anlamı "Medrube"dir. Her iki duruma göre de, zamanında İranlılar arasında kadının, dövülen bir yaratık kabul edildiği ve bu iki kelime arasındaki ortaklık kaynağının; kadına yüklenen garip bir özellik olduğu anlaşılıyor.
"Zen" sözcüğünün aynı kökten gelen sözcüklerle aralarındaki ilgiyi bundan ibaret görseydik; hiç de anlatılmasına gerek duymazdık. Oysa "Zindan" ve "Zincir" sözcükleri de bize, kadınların üzüntü verici durumlarını işaret eden anlamlar veriyor. "Zindan" sözcük türemesine göre, "kadın konulan yer" anlamına gelir. Yukarıda sözünü ettiğimiz şekilde, "Zendaosta"ya göre; çocuk düşüren bir kadının üç gün üç gece tahta bir kulübeye konulduğunu söylemiştik. Olabilir ki, "Zindan" sözcüğü başlangıçta bu yerin adından ibaretti. "Zincir" sözcüğü de, "Zenkir" yani "kadını tutan" demektir. O halde; eski çağlarda kadının bir
(34) Berkyaruk: Selçuklu Devleti'nin en ünlü komutanlarından. Han soyundan gelmiştir.
(35) Batınîlik: islam felsefesinde, "sapık feslefe" ekolüne mensup, din dışı bir mezheptir. Ehl-i sünnetin siyasî birliğini kırmak için, sayısız tarikatlar ve siyasî görüşler batınîlik içinde yer almıştır.

çeşit bağla bağlandığı anlaşılıyor. Yine "Zencir" sözcüğünün başlangıct- hu ip'in adı olduğu halde, sonraları anlamı soyutlaşmıştır. Bundan başka "Zengin" sözcüğü de, eğer Farsça ise, "Çok kadınlı" anlamına gelebilir. Nasıl ki "Gamkin" sözcüğü (çok gamlı) anlamındadır. Demek ki, ilk zamanlarda bir erkek; ne kadar serveti varsa, o kadar kadına sahip olabilirdi. Bununla beraber türetilmiş sözcüklerden çıkarılan bu anlamlar, ancak varsayımlara bağlıdır. Bu konuda kesin sonuçlara gelecekte gelişerek tamamlanacak olan "dil bilimi" ulaşacaktır.
İşte, İslâmiyet yayılmağa başlar başlamaz, başlangıçta, Suh'ye ve Irak ta; Rumlar'ın ve İranlılar'ın kadın hakkındaki düşünceleriyle karşılaştı. Bundan başka istilalar, islâm şehirlerine birçok cariyeler (alınıp satılan kadınlar) getiriyordu. İslâmiyet evli kadınları cariyelerden, Arap kadınını Arap olmayan kadınlardan ayırmak için, baş örtüsünü getirmişti. Araplar, Müslüman olmasa da köle ve cariye olamazlardı. Arap, Arap olmayandan aristokratik bir biçimde ayrıldığı gibi; evli kadın da cariyeden baş örtüsü ile ayrılmıştı. Fakat bu ayrım, "hurre"lerin yani evli Arap kadınlarının aleyhinde birtakım sonuçlar doğurdu. ,
"Her tarafta çeşitli milletlerden cariyeler çoğalınca, bunlara müzik, şiir, felsefe vs. ilimler, beceriler öğretilmeğe başlandı. Çünkü, cariyeler erkek topluluklarına girebiliyorlardı. Eski Yunanlılar'da olduğu gibi, İslâmiyet'in bu devrinde de kadınlar iki sınıfa ayrılmıştı. Evli Arap kadınlar, ha-cem

dairelerine hapsedilmişlerdi. Cariyeler ise; selâmlıklarda, erkek toplantılarında şiir okumak, türkü söylemek, dansetmek, ilmî ve felsefî konuşmalara katılmakla bu çeşit salon hayatı yaşıyorlardı. Artık erkekler, haremlerinde-ki hanımlarına karşı estetik bir duygu taşıyamıyorlar, onlara yalnız, çocuklarının anası oldukları için dinî ve ahlâkî bir saygı gösteriyorlardı. Estetik zevklerini, aşklarını ise; salon hayatına katılabilen şair, müzisyen, bilgili, güzel cariyelerde buluyorlardı. Yani eski Yunanistan'daki hetoirler" yerine bilgili cariyeler geçmişti. Hetoirlerin salonlarının yerini de, halifelerin ve emirlerin selâmlıkları tutmuştu.

İran'ın harem (sebistan) ve selâmlık (eyvan)'ı, Yunan'ın hetair salonları ile birleşerek; İslâm âleminde bir yandan evli kadınlara özgü harem hayatını, diğer yandan da cariyelerin katıldığı bir çeşit salon hayatını meydana getirmişti.
Kadının sosyal statüsü bununla da kalmadı. Servetle birlikte çılgınca eğlenmelerin arttığı bu çağda, daha garip durumlar görülmeğe başladı. Meselâ: Müzikteki becerisinden dolayı (Bezi) adındaki cariyeyi iki milyon dirheme satın alan Abbasî halifelerinden "El Emin" birtakım oğlanlara kadın elbisesi giydirerek, onları kız gibi eğlence toplantılarına almağa başladı. Bunu gören annesi Zübeyde'de; birtakım cariyelere başlarına sarık sardırarak, zülüfler yaptırarak, erkek elbiseleri giydirerek, bellerine kuşaklar bağlatarak erkek kılığına sokmuştu.
Büyüklerin işleri ve davranışları, küçüklere taklit konusu olduğundan, Abbasî hanedanından diğer kişilerin ha-nımlarıyla, devlet ileri gelenlerinin hanımları da aynı biçimde cariyelerini erkek kılığına sokmaya başlamışlardı. Zübey-de Hanım (anne sultan), erkek kılığındaki cariyelerine (Makdûdat = Gizlice biçilmiş-beğenilmiş-) adını vermişti. Bu tür cariyelere (ğılamyat) (Matmüsât) adları da verilirdi. <36>
Abbasî halifelerinin ondokuzuncusu olan "Kahr-u Billâh" boyu aynı olan cariyelerden birtakım yaparak bunlara, oğlanlar gibi hırka, kaftan, altından nişan ve gümüşten kuşaklar giydirmişti.
Bununla birlikte cariyeler, yalnızca evli kadınların kocalarının gönüllerini almakla yetinmiyorlardı. Yavaş, yavaş halifeler ve öteki devlet adamları, cariyeleri, odalık olarak veya kendileri ile evlenerek bunlardan çocuk sahibi olmağa başlamışlardı. Çünkü: Cahiz'in dediği gibi; cariyeleri görerek alma imkânı olduğu halde, artık diğer kadınları almadan görmek imkânsız bir duruma girmişti. Bundan başka, Abbasîler'in iktidara geçişiyle başlayan diğer milletlerle işbirliği görüşü, kölelikten affedilmiş Müslümanlar'ı da namuslu kadınlarla eşit kabul ettiğinden; artık evli kadınlarla cariyeler veya Arap kadınlarıyla diğer Müslüman kadınlar arasındaki eşitsizlik ortadan kalkmağa başlamıştı. Bu kül-

(36) İslâm Medeniyeti Tarihi-Corci Zeydan. Cilt:5 Sahile:46

tür akışının etkisiyledir ki: "Cinsel Ahlâk" bölümünde gösterdiğimiz şekilde, Hasan-Basri odalık olarak kullanılan cariyelerin, İbn'ül Gattan ise güzel olan cariyelerin yarı açık baş örtüsü örtmelerine yasal izin çıkarttılar. Çünkü milletlerarasında eşitlik esası kabul edilince, kadınlar arasında yalnız din yönüyle bir fark görülebilirdi. İslâmiyet'i kabul eden cariyelerin, artık kadın olmak yönü ile diğer kadınlardan bir farkı kalmamak gerekirdi. İşte bu şekilde, cariye ile diğer kadın arasındaki fark kalkınca, böş örtüsünün anlamı da değişmeye başladı. Önceleri, baş örtüsü, namuslu kadınları cariyelerden ayıran bir aristokratik işaret iken; bu çağda, bütün kadınları yasaklanmış olmaktan erkeklerden ayıran ve bağlayan bir kapanma aracı özelliği almağa başladı. Sonraları o çağda Rumlar ve İranlılar'ca "Berki" (Başmak), "mikab" (göze rastlayan yerleri örten örtü) ve "peçe" şeklinde /taklit edilmeğe başlandı. Haremlere, Rumlar'-da olduğu gibi "tavaşîler" (Hadım ağaları) getirilmeye yel-tenildi.
Saraylarda ordular gibi cariye toplanmıştı. Yüzbinlerce cariyeler bir erkeğin keyfi için, evlilikten yasaklanmıştı. Gerçeklere karşı hareket, kesinlikle tabiî tepkisini doğurur. Bun-dan dolayı cariyeler, seks arzularını |tatmin için çeşitli yol-\ lara başvuruyorlardı.
.

^TOLUNOĞULLARI VE MISIR'DA KADIN VE AİLE:
;Ahmet bin Tulun'un oğlu Mısır hükümdarı Hamaru-ye'nin cariyeleri, aralarında anlaşarak herbirisi hadım ağalarından birisini kendisine koca seçmişti. Hamaruye olayı haber alınca cariyeleri sorguya çekti. Gerçeğin meydana çıkacağından korkan köleler, bir gece yatağında yatarken Harnaruye'yi öldürdüler. İhşid Oğullan'nın sonuncusu Ah-
105,
med bin Âli'nin kızı da cinsel isteklerini tatmin etmek üzere cariye satın almıştı.
Cariyeler de kapanma ikesine bağlandıktan sonra; erkekler önceleri kendi karılarına gösterdikleri ilgisizliği, bu kez de cariyelere göstermeye başladılar. Çünkü artık cariyelerle salon hayatı yaşamak imkânsız hale geliyordu. Bunun sonucu erkekler; cariyeler gibi karılarından da estetik bir zevk duymuyorlardı. Estetik zevkler salon hayatı ile gerçekleştiğinden; erkekler genç oğlanlara kadın elbisesi, kadınlar ise güzel cariyelere erkek elbisesi giydirerek sahte bir salon hayatı yaşamaya çalışıyorlardı. Fakat giderek oğlanlar artık kendi erkek elbiseleri ile daha güzel görünmeye başladılar. Çünkü cinsel zevk, büsbütün kadınlıktan uzaklaştı. Özellikle Mısır'da homoseksüellik o kadar köklü bir biçimde yayıldı ki, artık kadınlar kocalarının gönlünü çekebilmek için, oğlan kılığına girmeğe mecbur oldular. 37>
5. İSLAMDA KADIN İLE İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLER:
Hz. Peygamberin zamanını görmüş olan Kays'ın kızı Havle, Hz. Ömer devrinden sonra tasalanarak şöyle diyordu: "Biz Peygamberin zamanında, Ebu Bekir'in izamanın-,1' da ve Ömer devrinin bir kısmında bir sevgiler ve dostlar toplumu idik. Mescidde oturur, örgü ile uğraşırdık. Bazılarımız hurma yapraklarını işlerdi. Ömer, bizi mescidde birleşmekten yasakladı. Fakat namazlara katılma hakkımızı uyguladı." Ibn'i Sad Tabakatı, Cilt:7 Sahife:217).
Hz. Ömer'in kadınların mescidde, sohbet ve toplanmalarını yasakladığı halde, namazlara katılmalarını yasaklamadığı sonraki rivayetlerden de anlaşılır.
Hz. Ömer'in halifeliği sırasında bir gün birisi, hanımla-
irından birinin sabah ve akşam namazlarını kılmak için mes-;
cide gitmesini tenkit etti. Kadıncağız: "Eğer bu davranışım
| (37) islâm Medeniyeti Tarihi-Corci Zeydan. Cilt:5 Sahife:194.
106
uygun değilse, Ömer'in bana, gitme demesini ne engelliyor?" diye sordu. Tenkit eden kocası: "Allah'ın cariyelerini kendi mescidlerine gitmekten yasaklamayınız" şeklindeki hadis-i şerifi okuyarak; "İşte Ömer'i, sana mescide gitmekten yasaklayan bu emirdir" cevabını verdi. (Buharî, Sh:127 C
İslâmiyet'in başlangıcında bu derece hür ve mutlu olan, kitap ve sünnet görüşünde sosyal yerleri çok yüksek bulunan İslâm kadını; eski Yunan ve İran medeniyetlerinin kadın hakkındaki düşüncelerinin yüksek sosyeteye yayılmasından dolayı, gittikçe ağırlaşan bir baskı altına girmeye başladı.
Bir yandan eski Yunan dinine göre, aile kadınının kültür ve toplum hayatına katılmaktan yoksun oluşu, diğer yandan zerdüşt görüşünde: Kadının çocuk düşürme ve âdet görme zamanında; pis kabul edilmesi, bu eski medeniyetlerde kadının yerini son derece alçaltmıştı. Müslümanlar, Yunan'ın siyasetinden, İran'ın ilminden faydalanmağa başlayınca; kadın hakkındaki bu kötü düşünceler, felsefî gerçeklikler gibi, Müslüman aydınların bilincinde yer almağa ve yavaş yavaş pratikteki hayata geçerek, dinî âdetler arasına karışmağa başladı.
İslâmiyetin özünden uzaklaşıldıkça, müslüman hükümdarların verdikleri emirler; bu yabancı fikirlerin halkın düşüncesinde giderek nasıl kökleştiğini gösterir.
Hicretin üçüncü (miladın dokuzuncu) yüzyılında, Yemen'i idare eden İmam Yahya İlhadî: "Bütün kadınların yüzlerine peçe örtmelerini ve hatta (göçer) Arap kadınlarının da yüzü açık olarak lçarşıya ^çıkmamalarını" emretti. (La Contition de la femme, Mansour Fehmi P.6Ö)
Bçşinci (M.S. 12.) yüzyılın başında, Mısır'da Fatımî halifesi olan Hakim Biemrillah: "Kadınların evden çıkmalarını, hamama gitmelerini, evden görünmelerini yasaklamakla ikalmadj.ayakkabıcılara kadınlar için kesinlikle ayakkabı yapmamalarını" da emretti. Bazı tarihçilerin şüpheli anla-

tıslarına göre; Hakim Biemriilah'ın oğlu, kadıncinsini dünyadan kaldırmağa bile teşebbüs etmiştir. (Hasan El Mu-hadara, "Suyufî" Sn = 155)
Sekizinci (M.S. 14.) yüzyılda Mısır sultanının Kabe valisi olan Kibabğa: "Kadınların geniş yenli gömlek giymelerini" yasakladı. (Hasan El Muhadara "Suyufî" Sh = 166)
Hicretin dokuzuncu (milâdî 15.) yüzyılda Mısır hükümdarı Eşref Bar Sabayî "Ölü yıkayan kadınlardan başka hiçbir kadının —her ne iş için olursa olsun— sokağa çıkmamalarının gerektiğini" ilân ettirmiştir. Ölü yıkayıcı kadınlarda, yalnız ölü yıkamak için çıkabilirler. Çıktıkları zaman da bunu anlatmak için belediye memurlarından aldıkları belgeleri başlarının üzerinde tutarlardı. (İbn-i İyas "Tarih-il Mısr" ' Cilt:2 Sh:21)
Hz. Peygamber en çok üç şeyi sevdiğini açıklamıştı. Bunlar: " İbadet", "kadın" ve "güzel koku"dan ibaretti. Bu hadis-i şerif; kadının İslâmiyet'te uğursuz bir yaratık olmadığını , belki de ibadet kadar saygıdeğer olduğunu gösterir.
Hz. Peygamber'in bir sözü de şudur: "Yûzıllû ehadikûm yadribü imreeten darabelabdi sümme yûzıllû yûanıku-ha velâ yestahyi" Açıklaması: "Bir adam nasıl oluyorda karısını köle gibi dövüyor. Sonra da, utanmadan onu, severek kucağına alıyor" (İbn-i Sad "Tabakât" Cilt = 8 Sn = 138)
Abdullah İbn-i Ömer'den duyulduğuna göre, Hz. Peygamber şu sözü de söylemiş: "Eddünya metaûn ve hay-rû meta-üd dünya elmer'et-üssalihatû"Yani: "Dünya bir nimettir. Ve dünyanın en iyi nimeti de ahlâklı olan kadın-dır."(MûsIim, Cilt = 1 Sh = 430)
Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatından sonra; "Kâ-netüm-ül iyal ve rabbet-ül beyt" Yani: "Çocukların annesi ve evin idarecisi idi." diyerek üzüntüsünü gösterdiğini, genel olarak kadınlar için de: "Ve! mer'etû raıyetûn alel beyt-i zevciha ve veledihi"Yani: "Kadın, evinin ve

çocuklarının hükümdarıdır" buyurmuştur. (Buharı, Cilt:3 Sh:23)
Hz. Peygamber "Sana nasıl dua edelim?" diye sorulması üzerine, "Allahümme sallı alâ Muhammedin ve ezvaci-hi ve zûrriyyetihi" (Allahın sevgi ve selâmı Hz. Muham-med'in kendine, hanımlarına ve kendisinden doğan ve onların kuşaklarının üzerine olsun) şeklinde dua ediniz buyurmuştur. (Buharı Cilt:2 Sh:177)
"Cennet anaların ayağı altındadır" hadis-i şerifi ise meşhurdur.
îslâmiyetin ahlâkta yaptığı inkilâplartn en büyüklerinden birisi de, kız çocukların öldürülmesi âdetinin kesinlikle ya-:saklanmasıdır. Kur'an-ı Kerîm, Müslümanlardan sözettiği jsırada "înnallahe yegûlü mûslîmîne velmûslûmat..." : ibaresinde olduğu gibi kadın ve erkeğin ikisini birden belirtir.
İki cins (kadın ve erkek) in birlikte meclislerde toplanabildiğine de misal verebiliriz-.   ,
Peygamberin yanında devamlı bulunanlardan Ebu Esid evlendiği zaman, Hz. Peygamber'e ve yakınlarına bir ziyafet verdi. Bu ziyafette, hanımı Ümm-ü Esid davetlilere sofrada hizmet ediyordu. (Buharî, Cilt:3 Sh:19)
Bu olaylar, İslâmiyet'in gözünde kadın hakkında hiçbir kötü görüşün bulunmadığını göstermeğe yeterlidir. Oysa eski İran'ın ve Yunan'ın kadın hakkındaki kötü düşünceleri, yalnız hükümdarların koyduğu kanunları etkilemekle kalmıyor, şairlerin içten olması gereken şiirlerine de yayılıyordu.
Koyu dindarlık ahlâkına karşı isyanı ile meşhur olan Eb-ul U!a Mâri'nin şu sözlerini konumuza belge olarak gösterebiliriz: e»)'
Zeki Meğamiz Bey, bu şiiri şu şekilde tercüme etmiştir. "Bir çocuk on yaşına geldi mi jhareme girmemelidir. Buna karşı çıkarsan ne denli akıllı olursan ol, ahmak sayılmaktan kurtulamazsın. İyi bilmelisin ki; kadınlar kötülüğün tuzağıdır. En yüksek şan ve şeref kadınlar yüzünden kaybolur. Ayrıca şu iki beyitte misâl olarak gösterilebilir:
(38) İslâm Medeniyeti Tarijıi-Corci Zeydan. Cilt:5 Sahife:1lO

"Velem eri nimeten şemelet kerimen Ken nimetin avretin seferet bi kabrin"
Anlamı: "Bir kadının mezarıyla kapanmasından daha büyük iyilik.görmedim." Keza: "Tehvî hayatî ve ehvi mevteha sefgan Veİmevtû ekremû nizalûn al-elharam" denmekle: "Kızım hayatımın uzamasını ister. Bense acıyarak sevdiğimden onun ölmesini isterim. Haram (yasak) için en değerli iyilik ölümdür." <39>

İşte İran ve Rum medeniyetleri ile temastan önceki İslâmiyet, sonraki İslâmiyet'ten bu kadar farklı idi.
6. Türk Ailesi:
' İslâm ailesinin, daire şeklinde dört aile tipine ait unsurları taşıdığını belirtmiştik. Bu aile tiplerinin dördüncüsü i"Türk AilesP'dir.
İslam ailesi, eski Arap ailesinden birtakım unsurlar girdikten sonra; çok acıklı bir duruma düşmüştür. Bu acıklı durumun Mısır'daki sonuçlarını az çok gördük.
Bir kısım İslâm kadınları, Mısır'da, Yemen'de, Mağrib (Mısır'ın batısındaki Libya, Tunus, Cezayir ve Fas)'ta böyle acınacak bir hayat yaşadığı sırada, İslâm dünyasının diğer yerlerinde Anadolu, Kıpçak, Irak ve İran'ın doğusunda (Orta-As-ya'da) hür ve saygıdeğer bir hayat yaşıyordu.
Buralarda kadınların böyle hayat sürmelerinin sebebi; Türk ülkelerinde henüz eski Türk aile tipinin devam etmekte oluşudur. Bu sahalardaki kadın hayatını göstermek için, Kuzey Afrika'dan gelmiş tarafsız gezgin İbn-i Batuta'nın "Gezi Notları"na bir göz gezdirmeniz yeterlidir.
ibn-i Batuta Anadolu'ya girişini şöyle anlatıyor. "Onuncu günü, önce Rum yeri olan Alaya (Alaiye-Alanya)'ya vardık. Rum yeri adıyla bilinen bu yer dünyanın en güzel yeridir. Tanrı, diğer yerlerden ayrı şekilde bağışladığı bu güzelliği Anadolu'da toplamıştır. Halkı görünüşte güzel, elbi-seleri temiz, yemekleri nefisti. Bunlar Allah'ın çok merhametli kulları olup, onun için "Bereket Şam'dadır. Şefkat Anadolu'dadır" denir. (Bununla "Anadolu Türkleri" kastedilmektedir.)
(39) islâm Medeniyeti Tarihi-Cilt:5 Sahife:110-111

Bu yerlerde bir köşeye veya eve gitsek; komşularımız olan erkek ve kadınlar kaçmazlar. Ayrılırken, sanki milletimizden veya bağımlı halkımızdanmış gibi bizi uğurlarlar. Kadınlar, elemli gözyaşları dökerek, ayrılmamıza kederle-nirlerdi.
Bu ülkenin âdetine göre, haftada bir kez ekmek pişirilirdi. Bu ekmek bir hafta yetecek kadardı. Erkekleri ekmek pişirebildiği gün, bize sıcak ekmekle çok nefis yiyecek hediye ederlerdi. Bunu yaparken de "Bunu size kadınlar gönderiyorlar, sizden dua istiyorlar" derlerdi. <40>
İbn-i Batuta Anadolu'da gezerken bazı imaretlerde (yoksullara ücretsiz yiyecek dağıtılan yerlerde) hükümdar veya bey hanımlarının huzuruna kabul edilerek, onlarla birlikte yemek yiyor. Onları şöyle anlatır:
"Anadolu; Çin ve Irak hükümdarı olan İlhanlılar'ın egemenliği altındadır.
Anadolu en büyük ülkelerinden biridir. Orada Irak halkından asker bulunduğu gibi, daha önce adı geçen Alâeddin Artana Beğ'in;hanımlarından biri de oturur.
En cömert ve erdemli kadınlardandır. Irak bey'i ile akrabalığı vardır. Kendisine "Feth-u hemze ve ayn-ı mu'ceme" ile (ağa) denir ki, "büyük" anlamına gelir.
Sultana akrabalığı bulunan bütün kişilere bu unvan verilir. Adı geçen hanımın adı, Tağa Hatun'dur. Yanına geldiğimizde ayakta karşılayıp, güler yüzle selâm vererek konuştu. Eksiksiz hazırlanılmasını emretti. Daha sonra, ayrılışımızda bize; hizmetçilerinden biri ile eyer, gem, çok güzel bir at, giyecek ve para göndererek uğurladı. (İbn-i Batuta, "Seyahatname" Sh:325)
İbn-i Batuta, İznik şehrinde, o zaman Osmanlı Padişahı Sultan Orhan Gazi'nin hanımı "Beylun Hatun"un oturarak, oradaki askere komuta ettiğini bildirdikten sonra; Beylun Hatun'un huzuruna ne şekilde kabul edildiğini ve birlikte yemek yediğini hikaye ediyor:
"Bu şehirde hukuk başkanı Hac Mücaver Alâeddin Sultan bizi misafir etti. Adı geçen kişi erdem sahibi büyüklerden olup, ne zaman ziyaretine gitsem yemek ikram ederdi. Yüzü güzel olduğu gibi, huyu daha da güzeldi. Benimle birlikte olan Beylun Hatun'un oturduğu yere gitti. Beylun Hatun, ikram ve ziyafetten sonra bağışlarda da bulun-
(40) İbn-i Batuta Seyahatnâmesi-Çev. Mehmet Şerif Paşa. Sahife:210

du. Bizim gelişimizden birkaç gün sonra Sultan Orhan Bey'-de bu şehre geldi.
İbn-i Batuta Kıpçak ülkesine gittikten sonra şöyle yazıyor:
"Burada garip bir duruma şahit oldum ki, o da Türkler'-in gözünde kadınların saygıdeğer tutulmasıdır. Bunların yerleri ve değerleri erkeklerin üstündedir.
Bey kadınlarına gelince; birincisi değerli insanlara çıkışımda (gidişimde) bağışlar, hediyeler aldım. Şöyleki; Emir Slıltiye'nin hanımına rastladım.

Bindiği araba, mavi renkli kumaşla kaplı, pencere ve kapıları süslü olarak önünde zarif elbiseli, olgun, iyi ve güzel yüzlü dört kadın hizmetçi vardı. Arkasından emrinde bulunan ve çevresini dolduranlar da arabalarla giderdi. Emir Sultiye'nin yerine varınca, hanım yere indi. Kendisiyle birlikte ortalama otuz hizmetli kadın inerek eteklerini yerden kaldırdılar. Elbisenin iplikleri olup, her kadın bir iplikten tutarak, eteğinin her yanını toprağa sürmekten koruyorlardı. Kendisi /saygıdeğer şekilde Emir'e ulaştığında, Emir ayağa kalkarak saygı ile onu selâmladıktan sonra yanına oturttu. Emirin çevresi hatun'un çevresini de sar-"dı. Daha sonra kımız tulumları 'geldi ve hatun bundan bir kadeh doldurdu. Emir'in önünde diz çökerek kadehi ona sundu. Emir içtikten sonra, hatun Emir'in kardeşine içirdi: Emir de hatun'a verdi. Yemekler çıkarılarak, Hatun, Emir'le yemek yedi. Emir buna bir kat elbise vererek yerine döndü. Emirlerin davranışı bu biçimde olup, hükümdar hatunlarından ileride söz edeceğiz. Satıcılar ile çarşı esnafının kadınlarına gelince; bunları da gördüm. Bir tanesi bir atın çektiği arabaya binmiş, önünde üç kadın hizmetli bulunuyordu. Aynı biçimde indiğinde eteklerinin yerlerde sürünmemesi İçin tutup kaldırıyorlardı. Başında Bağdat adıyla anılan ve mücevherat ile süslü olan, baş tarafında tavus tüyü bulunan bir süs vardı. Arabanın pencereleri açık idi. Türk kadınları kaçınmadığından, hatunun yüzü görünürdü. Diğer bir kadın da bu düzene uyduğundan ve yanında hizmetkârları bulunduğu halde; pazara koyun ve süt getirip esanslar karşılığında halka satıyordu. Genellikle kadınlar, kocaları ile birlikte bulunup, erkeği gören kadının hilesinden uzak zannedilirdi. Kocası arkasına yalnız koyun pos-
tundan bir kürk ve başına da buna uygun olarak bir (Külâf-külâh) denilen şapka giyerdi. (İbn-i Batuta Seyahatnamesi Sh: 368).
Suttan Öz beğ savaşa veya geziye gittiği zaman; yerinde yalnızca kendi ülkesinin devlet adamları bulunur, hatunlarından her biri ise ayrı yerdedir. Bunlardan herhangi birinin yanına gitmek istediğinde, haber gönderir, hatun da kabul sebebiyle hazırlıklara girişir. Normal zamanlarda veya savaş anında beğenilen garip bir düzene uyarlar. Gelenekten olmak üzere, Cuma günü sonradan yapılmak üzere, "Issalah-kab-i zehep" türkçesi (Altın Ordo) <41' denilen süs-lemeli daire gibi yerde oturur. Bu daire; altın levhalarla kaplı ağaç çubuklarından yapılmış olup, ortasında altın ve gümüş kaplı ağaçtan yapılmış ve som gümüşten olan, ayaklarının baş tarafı incilerle süslü, taht bulunur. Sultan bu tahta oturur, sağında Tıfığlı Hatun ve bunun alt yanında Göbek Hatun ve solunda Beylû Hatun, onun önünde Ardacı Hatun bulunur. Tahtın alt tarafında sağ yönünde oğlu Tin Beğ, sol yanında ikinci oğlu Can Beğ durur. Kızı Ayt Ge-ceek de önünde.durur. Bu hatunlardan biri geldiğinde; sultan ayağa kalkarak ve elinden tutarak tahta oturtur. Ancak hükümdar, yanında ötekilerden çokdahajkıymetli ve süslü, saygı işaretini taşıyan sopası olan Tıfığlı Hatun geldiğinde; otağın kapısından karşılayarak selâm verip elinden tutar. Tıfığlı Hatun tahta geçip oturduktan sonra, sultan tahta oturur. Kaçınma olmadığı için, bu durumların tamamı Türkler'in gözü önünde cereyan eder. (İbn-i Batuta Seyahatnamesi Sh:370)
İbn-i Batuta; "Hatun ile Düzenleri" adlı bölümde, her hatunun ordusunu anlatıyor. Bu arada da "Her arabaya, bildirilen hizmetçi kızdan biri ile, evlenmiş bir kişi bakar. Çünkü Türkler'in âdetine göre karısı olmayan hiç kimse, hizmet eden kişilerin arasına giremez" diyor. Bu âdet Türk-ler'de cinsel ahlâka gösterilen titizliğin derecesini vurgulamakla birlikte; Abbasî Halifesi Mu'tasım'ın koyduğu bir ; kanunu da hatırlatıyor.
(41) Altın Ördo: Cengiz Han, büyük oğlu Cuci'ye bir altın otağ vermişti. O zaman hanların ve hatunların otağına, "ordo" denilirdi. Sonraları, Kıpçak Devleti'nin aldığı "Altın Ordu" adı, bu altın Ordo'dan gelmektedir.
•

Halife Mu'tasım'ın annesi Türk'tü. Bu kadın oğlunu Türk terbiyesi ile büyütmüştü. Bundan dolayı Mu'tasım Türkler'-in ok atmakta, ata binmekte kuy ve çevkan (cirit oyununda kullanılan aletle) oynamakta bütün becerileri öğrenmişti. Mu'tasım, Türkler'i askerlikteki üstünlüklerinden dolayı çok severdi. Zaten kardeşi Me'mun zamanından beri Arap askerlerine güvenilmiyordu. İran askeri de diğer kardeşi Emin'i hiçbir emir almaksızın öldürdükleri için Mu'tasım'ın